

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİMDALI

19.YY. ORTALARINDA ÇAMARDI NÜFUSU
(1845 Tarihli, 3573-74 Numaralı Çamardı Nüfus Defteri)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Muhittin TUŞ

Hazırlayan

Aysel ÇELİK

Konya 2014

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı:	AYSEL ÇELİK		
	Numarası:	114202041004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH/Yakınçağ Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Prof.Dr. Muhittin TUŞ		
Tezin Adı:	19.YY. ORTALARINDA ÇAMARDI NÜFUSU (1845 Tarihli, 3573-74 Numaralı Çamardı Nüfus Defteri)			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan 19. YY. ORTALARINDA ÇAMARDI NÜFUSU (1845 Tarihli, 3573-74 Numaralı Çamardı Nüfus Defteri) başlıklı bu çalışma ...18...../...12...../2014..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı
Prof.Dr. Muhittin TUŞ
Prof.Dr.Musa ŞAŞMAZ
Doç.Dr. Orhan YAVUZ ✓
Yrd.Doç.Dr.Mehmet YILMAZ

Danışman ve Üyeler

İmza

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı: Aysel ÇELİK
Numarası: 114202041004
Ana Bilim / Bilim Dalı TARİH/Yakınçağ Tarihi
Programı Tezli Yüksek Lisans Doktora
Tezin Adı: 19. YY. ORTALARINDA ÇAMARDI NÜFUSU (1845 Tarihli, 3573-74 Numaralı Çamardı Nüfus Defteri)

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

ÖZET

19. yüzyıl Osmanlı Devleti için hemen hemen her alanda yeniliklerin yapıldığı bir yüzyıl olmuştur. Bu doğrultuda 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve ocakta kayıtlı olan askerlerin dağıtılmasıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Yeni kurulan ordunun hem askerî hem de ekonomik olarak finanse edilmesi, ihtiyaçlarının giderilmesi için 1831 yılında ülke genelinde nüfus sayımı yapılmıştır. Osmanlıda birey sayımına yönelik olarak yapılan ilk sayım olduğu için modern manada ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu sayımdan 13 yıl sonra yapılan ilk sayımın eksik yönlerini tamamlamak ve asker vergi miktarını öğrenmek için 1844 yılında ikinci bir sayım yapılmıştır.

Bu çalışmada 1845 yılı, Çamardı kazasına ait olan ve Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde bulunan Nfs.d 3573 ve Nfs.d 3574 koduyla kayıtlı defterlerin nüfus yapısı incelenmiştir. defterdeki Müslim ve gayrimüslim nüfusa ait bilgiler günümüz Türkçesine çevrilmiş ve elde edilen verilerin daha iyi yorumlanması için tablo ve grafiklerle bölgenin nüfus miktarı, idarî yapısı ekonomik ve sosyal yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nüfus sayımı, Çamardı Kazası, 19. Yüzyıl, müslim-gayri müslim

SUMMARY

19.th century is a century when the Ottoman Empire have almost carried out every kind of reforms in its all departments. As a result of these reforms, in 1826 the Yeniçeri Ocağı was dismantled and the soldiers employed in this Ocak were distributed. Some of them have been inserted into the new army just established. In order to support this new army by men and finance it financially, it was found necessary to make a census all over the empire to find out the men resources of the empire in 1831. This population census was a first of its kind carried out in the Ottoman Empire since its establishment in 1300. About 13 years after the first census in 1831, the second census was made in 1844, aiming to find out the exact number of population and also economic resources of the empire.

In this dissertation the defters of 3573 and 3574 concerning the population of the district of Çamardı located in the Prime-minister Archive in Istanbul have been evaluated. First of all the names cited in these defters as both Muslims and Non-Muslims have been transliterated into modern Turkish alphabet and the available data have been explained by charts and graphics in order to be better understood by the readers. In conclusion the men population of Çamardı were divided into Muslims and non-Muslims. Muslims were evaluated from the military point of view and the non-Muslims from the fiscal point of view. This study also discusses the administrative history of the district in question in addition to the men population.

Key words: Census, Population, Çamardı District, 19 th century, Muslims and non-Muslims.

ÖNSÖZ

Osmanlı gibi büyük bir imparatorluğu anlamak için, kudretini hangi unsurlara dayandığını bilmek gerekir. Kuruluşundan tarih sahnesine veda edene kadar geçen süreçte kudretine yakışır bir şekilde gücünü koruduğu görülmektedir. İmparatorluk, kurumsal yapısını belli dönemlerde çeşitli şekillerde güçlendirmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı tahtında oturan, II. Mahmud'un dünya ile uyum sağlayabileceği çeşitli reformlar gerçekleştirdiği görülür. Bu reformlardan en önemlisi diyebileceğimiz Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, İmparatorluğun kaderine yön veren önemli unsurlardan biri olmuştur. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını takip eden süreçte padişah, askerî yapıyı şekillendirmek ve vergi gelirlerini yeniden tanzim etmek amacıyla ülke genelinde ilk nüfus sayımını yaptırmıştır. 1831 yılında yapılan sayım çeşitli sorunlardan dolayı amacına tam olarak ulaşamamıştır. İlk sayımdan sonra 1844 yılında ikinci bir sayım yapılmıştır. Bu sayımda da, önceki sayımda olduğu gibi, birçok defter tutulmuştur. Birkaç yıl önce bu defterlerin araştırmacılara açılmasıyla birlikte, Osmanlıda nüfusla ilgili çalışmalar ortaya çıkmaya başlanmıştır. Özellikle son dönemlerde, yerel tarihçiliğin de önem kazanmasıyla bu konuya giderek artan bir ilgi oluşmuştur.

Nüfus defterleriyle ilgili yapılan çalışmalarda sadece siyasi görüşler ile ilgili ortaya atılan iddiaları destekleyen rakamların bilgisine ulaşılmaz. Bunun yanında ait oldukları dönemlerle ilgili toplumsal yapının ortaya konmasında yardımcı olur. Çalışıldıkları coğrafya ile ilgili iktisadi, sosyal ve kültürel kısacası, demografik değerlerin bilgisi için, nüfus çalışmaları ciddi fayda sağlar. İzah edilen bu değerler çerçevesinde 19. yüzyılın ortalarında Çamardı Kazasının nüfusu ortaya konmaya çalışıldı. Sosyal tarih çalışmaları açısından bir eksiği kapatacağı düşüncesi de bu çalışmanın yapılmasına sevk eden diğer bir unsur oldu. Çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı'nın sayılar dünyasına olan yaklaşımı, sayılara neden ve ne kadar önem verdiği, Osmanlı'nın nüfustan beklediği temel hedefin ne olduğu ve nasıl bir kayıt sistemi tuttuğu ile ilgili soruların cevapları verilmeye çalışılacaktır. Aynı bölümün ilerleyen kısımlarında Çamardı Kazası'nın günümüzde ve tarihi süreçteki konumuyla ilgili bilgiler verilecektir. İkinci bölümde Konya Eyaleti, Nevşehir Sancağı'na bağlı Çamardı Kazası'na ait defterlerin tanıtımı yapıldıktan sonra

Çamardı Müslüman nüfusunun özellikleri aktarılacak ve istatistikî verilerin daha iyi anlaşılması için tablo ve grafiklerden yararlanılacaktır. Yine aynı bölüm içinde gayrimüslim nüfusa ait olan defterin tanıtımı da yapılarak nüfus ile ilgili verileri değerlendirilecektir. Üçüncü ve son bölümde, Müslim ve gayrimüslim nüfus verileri karşılaştırılarak, Çamardı Kazası'nın sosyo-ekonomik yapısıyla ilgili çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır.

İki yıllık bir emeğin sonunda böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında teşvik ve katkılarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Muhittin Tuş'a, yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. İzzet Sak ve Doç. Dr. Hüseyin Muşmal hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca bölgenin tarihçesi hususunda kaynak temini ve diğer alanlarda yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Musa Şaşmaz, Doç. Dr. Nevzat Topal ve Ayşe Kavallioğlu'na; her zaman desteğini yanımda hissettiğim aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

AYSEL ÇELİK

2014

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	I
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
SUMMARY.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
TABLO LİSTESİ.....	IX
GRAFİK LİSTESİ.....	X
HARİTA LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

OSMANLI VE SAYISAL VERİ

I. OSMANLI'NIN SAYILAR DÜNYASINA YAKLAŞIMI.....	3
A. Osmanlı'da Nüfus.....	4
B. Osmanlı Tahrirleri ve Nüfus Sayımları	
1. <i>Osmanlı Tahrirleri</i>	7
2. <i>Osmanlı'da Nüfus Sayımları</i>	10
3. <i>1831 Sonrası Nüfus Sayımları</i>	12
II. GÜNÜMÜZDE VE TARİHİ SÜREÇTE ÇAMARDI	
A. Günümüzde Çamardı.....	13
B. Tarihî Süreçte Çamardı.....	14
C. 19. Yüzyılın Ortalarında Çamardı İdarî Taksimatı.....	19

II. BÖLÜM

ÇAMARDI KAZASI NÜFUS DEFTERLERİ

I. 3573 NUMARALI DEFTERİNİN TANITIMI VE DEFTERDE GEÇEN TERİMLER.....	21
A. Nüfusun Kaza ve Köylere Dağılımı.....	22
1. <i>Hanedeki Erkek Nüfusun Dağılımı</i>	24
2. <i>Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı</i>	28
3. <i>Kazanın Toplam Tahmini Nüfusu</i>	30
B. Şahısların Fizikî Özellikleri, İsim ve Lâkapları.....	32
1. <i>Şahısların Fizikî Özellikleri</i>	32

3. <i>Lâkaplar</i>	37
4. <i>Özür Durumu Olanlar</i>	38
5. <i>Kaza Genelinde İcra Edilen Meslekler</i>	39
6. <i>Nüfus Hareketleri</i>	41
II. 3574 NUMARALI DEFTERİN TANITIMI VE DEFTERDE GEÇEN TERİMLER	45
A. Gayrimüslim Reaya Nüfusu	45
1. <i>Hanedeki Erkek Nüfusun Dağılışı</i>	47
2. <i>Gayrimüslim Reayanın Yaşa Göre Dağılımı</i>	51
3. <i>Gayrimüslim Reayanın Toplam Tahmini Nüfusu</i>	52
B. Gayrimüslim Reayanın Fizikî Özellikleri İsim ve Lâkapları	
1. <i>Fizikî Özellikler</i>	53
2. <i>Şahıs İsimleri ve Lâkaplar</i>	54
C. <i>Özür Durumu Olanlar</i>	57
D. <i>Gayrimüslimlerin İcra Ettikleri Meslekler</i>	58
E. <i>Gayrimüslim Reayadan Alınan Vergi</i>	59
F. <i>Nüfus Hareketleri</i>	61

III. BÖLÜM

3573-3574 NUMARALI DEFTERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

I. MÜSLİM VE GAYRİMÜSLİM NÜFUSUN KAZA VE KÖYLERE DAĞILIMI.....	63
II. FİZİKİ ÖZELLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	67
III. ÖZÜRLÜLERİN KARŞILAŞTIRILMASI	67
IV. MESLEKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	68
V. NÜFUS HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....	68
SONUÇ	69
BİBLİYOGRAFYA	71

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1845 Tarihi Konya Eyaleti Nevşehir Sancağı	20
Tablo 2: Nüfusun Kaza ve Köylere Dağılımı	23
Tablo 3: Kazadaki Erkek Evlat Sayısının Hanelere Dağılımı.....	24
Tablo 4: Erkek Evlat Sayısının Kaza ve Köylere Dağılımı.....	25
Tablo 5: Ağabey Hanesinde Yaşayan Kardeşlerin Kaza ve Köylere Dağılımı	26
Tablo 6: Aynı Hanede Yaşayan Diğer Erkekler.....	27
Tablo 7: Yaş Grubunun Kaza Geneline Dağılımı.....	29
Tablo 8: Çamardı Kazasının Tahmini Toplam Müslüman Nüfusu.....	31
Tablo 9: Bir Defa Geçen İsimler.....	34
Tablo 10: En Çok Kullanılan İsimler.....	35
Tablo 11: Aile İsimleri.....	37
Tablo 12: Meslek Belirten Lâkaplar.....	38
Tablo 13: Çamardı Kazası ve Köylerinde İcra Edilen Meslekler.....	40
Tablo 14: Çamardı Kazası ve Köylere Yerleşenlerin Geldikleri Yerler.....	42
Tablo 15: Çamardı Köylerinden Gidilen Yerler.....	42
Tablo 16: Sayım Sırasında Askerde Olanlar.....	44
Tablo 17: Çamardı Kazası ve Köylerindeki Gayrimüslim Nüfus.....	47
Tablo 18: Gayrimüslim Erkek Evlat Sayısının Kaza ve Köylere Dağılımı.....	48
Tablo 19: Ağabey hanesinde Yaşayan Kardeşlerin Kaza ve Köylere Dağılımı.....	49
Tablo 20: Aynı Hanede Yaşayan Gayrimüslim Diğer Erkeklerin Kaza ve Köylere Dağılımı.....	50
Tablo 21: Gayrimüslim Yaş Grubunun Kaza Geneline Dağılımı.....	51
Tablo 22: Gayrimüslimlerin Tahmini Toplam Nüfusu.....	52
Tablo 23: Gayrimüslimler Arasında En Çok Kullanılan İsimler	55
Tablo 24: Gayrimüslimlerin Aile İsimleri.....	56
Tablo 25: Gayrimüslim Özürlü Grubu.....	57
Tablo 26: Gayrimüslimlerin Kaza Geneline Yaptıkları Meslekler.....	59
Tablo 27: Gayrimüslimlerden Alınan Verginin Dağılımı.....	60
Tablo 28: Defterde Kayıtlı Olup Sayım Sırasında Dışarıdaki Gayrimüslimler ve Buldukları Şehirler.....	62
Tablo 29: Müslim-Gayrimüslimlerin Bir Arada Yaşadığı Yerleşim Yerleri, Kişi ve Hane Sayısı.....	64

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Çamardı Kaza Merkezi ve Köylerindeki Boy Özelliği.....	32
Grafik 2: Müslüman Nüfusun İsim Dağılımı.....	35
Grafik 3: Toplam Nüfus İçindeki Özürlü Oranı	39
Grafik 4: Özürlülerin Kendi Aralarındaki Aklî- Fizikî Özur Grafiği.....	39
Grafik 5: Aynı Hanede Yaşayan Gayrimüslim Bireylerin Toplam Nüfus İçindeki Yeri	50
Grafik 6: Çamardı Kaza ve Köylerindeki Gayrimüslimlerin Boy Özelliği.....	53
Grafik 7: Çamardı Kazası ve Köyleri Gayrimüslimlerin Sakal Özelliği.....	54
Grafik 8: Gayrimüslimler İçindeki Özürlülerin Toplam Nüfusa Oranı	58
Grafik 9: Gayrimüslim Reaya Özur Grubunun Kendi İçindeki Dağılımı.....	58
Grafik 10: Başka Yere Giden Gayrimüslimlerin İcra Ettikleri Meslekler	63
Grafik 11: Müslim-Gayrimüslim Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı.....	65
Grafik 12: Müslim-Gayrimüslim Evlat Sayısının Toplam Nüfusa Oranı.....	66

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Çamardı Siyasi Haritası	13
---	----

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
bkz	: Bakınız
BOA. NFS.d	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Nüfus Defteri
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
edt	: Editör
M	: Miladi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	:Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDÜ.	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TKB.	: Turizm ve Kültür Bakanlığı
TÜBAR.	: Türklük Bilimi Araştırmaları
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
yy.	:yüzyıl

GİRİŞ

Bir toplumun, hayatı boyunca geçirdiği değişimleri değerlendirirken başvurulacak kaynakların başında sayısal veriler gelir. Sayısal verilerin zaman içinde gösterdiği değişimler, toplumun aynı dönem içindeki maddî ve manevî dönüşümü ile ilgili çıkarımlarda bulunmak için başvurulacak asıl kaynakları içerirler. Tarihî verileri değerlendirmek geçmişin bilgisine ulaşmanın yanı sıra, günümüzü daha sağlıklı yorumlamaya ve geleceğe yönelik daha az hatalı çıkarımlarda bulunmaya katkı sağlar. Bir ülkenin maddî ve manevî değerleri, sadece anlatılan destan ve efsanelerden değil, belki de daha çok, belgelerden yola çıkılarak temellendirilebilir. Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük bir imparatorluk da, kudretini ve hazinesini muhafaza etmek, kaynaklarını doğru kullanmak, mevcut arazi ve insan gücünü öğrenmek için çeşitli sayım usulleri kullanmıştır. Zira sayıların gücü, kimi zaman Avrupalı devletler tarafından Osmanlı aleyhine kullanılmıştır. Gerek klasik dönem, gerek 1831'den sonra gerçekleştirilen kayıtlarda Osmanlı Devleti'nde yaşayan halkın dinî durumları dikkate alınarak kaydedildikleri bilinmektedir. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim halkı çok gösterip, Müslim halkı az göstererek yapmaya çalıştıkları propagandaya karşılık olarak, ilgili tarihçilerin Osmanlı kayıtları üzerine yaptığı nüfus çalışmaları ile daha doğru ve objektif bilgileri ortaya koymaları gerekmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar, Batılı tarihçilerin yanlış bilgiler sunmaya çalıştıklarını göstermektedir. Örneğin, "20. yüzyılın başında Rum Patrikhanesi yayımladığı rakamlarda, Anadolu'daki Yunanların sayısını 1.7 milyon¹" olarak, göstererek Anadolu topraklarında hak iddia etmişlerdir. İşte bu nedenle, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili objektif bir yargıya varmak için rakamlara dayanarak çıkarımlarda bulunmak, elde edilen yargının değişimlerinde büyük rol oynayacaktır.

Dünyada modern nüfus sayımının ilk olarak Fransızlar tarafından Kanada'da 1665 yılında yapıldığı bilinmektedir. Avrupa'da ilk nüfus sayımı 1750 yılında İsveç'te yapılmıştır. ABD'de 1790, İngiltere ve Fransa'da 1800 yılında takip etmiştir. Diğer birçok Avrupa ülkesi de bu tarihten sonra nüfus sayımı

¹Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 43.

gerçekleştirmiştir. Rusya’da ilk sayım ancak 1897’de yapılmıştır. Hindistan’da nüfus sayımlarının başlangıcı 1871 olup bu tarihten itibaren on yıllık aralıklarla sayım yapılmıştır. Afrika kıtasının bazı kesimlerinde ise nüfus sayımları ancak 1945’ten sonra yapıldığı görülmüştür².

Osmanlı Devleti’nde, nüfus sayımlarını iki aşamada değerlendirmek gereklidir. Birincisi klasik dönem Osmanlı nüfusunu tespit etmek için kullanılan tahrir sayımlarıdır. Bu tahrir kayıtları 15. yüzyılın sonlarına kadar gider. Osmanlı Devleti’nde tahrir kayıtlarından hareketle, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başından itibaren, yerleşim birimlerinin tahmini nüfuslarını ortaya koymak mümkündür. İkincisi ise II. Mahmud’un saltanatı döneminde, 1831 yılında ülke genelindeki erkeklerin sayımıyla başlayan modern nüfus sayımlarıdır. Osmanlı Devleti’nin hem klasik dönem tahrir kayıtları hem de 1831 tarihinden itibaren yapılan modern nüfus sayımları itibariyle dünyanın birçok devletinden daha önde görülmektedir.

Osmanlı kayıt sisteminde önemli bir yeri olan nüfus sayımları, üzerinde hususiyetle durulun konuların başında gelmiştir. İlk nüfus sayımından 13 yıl sonra, 1844 yılında da bir nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayım, “Selanik Valisi olan Serasker Rıza Paşa’nın yakın zamanlara kadar asker almada yürürlükte olan hatalı yolu bırakıp kur’a ile askere almayı kanunlaştırmak suretiyle ordunun yeniden oluşumunu tamamladığı sıralarda bütün imparatorlukta yapılmıştır”³.

Burada yapılan çalışmada, bugün Niğde İli’ne bağlı bir ilçe merkezi olan Çamardı Kazası’nın 1845 yılında yapılmış olan nüfus sayımı sonucu Müslim ve gayrimüslim nüfusa ait olan defterleri değerlendirildi. Bu değerlendirmede defterlerde Çamardı’nın 1845 yılında Konya Vilayeti’ne bağlı Nevşehir Sancağının bir kazası durumunda olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmada, kazanın nüfus ve aile yapısı, imparatorluğa sağladığı askerî ve ekonomik potansiyeli ortaya konmaya çalışılmıştır.

²Hüseyin Saraç, *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslam’da Nüfus Politikası*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1997, s.9.

³İbrahim Hakkı Akyol, *Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji*, Arif Matbaası, İstanbul 1940, s.38.

I. BÖLÜM

OSMANLI ve SAYISAL VERİ

I. OSMANLI'NIN SAYILAR DÜNYASINA YAKLAŞIMI

İnsan hayatı gibi milletlerin hayatı da yaşanan olayların ve edinilen tecrübelerin birikimidir ve toplumun temel yapısını ve gelişme potansiyelini bu birikim belirler⁴. Osmanlı Devleti'nin de hüküm sürdüğü coğrafya, birbirinden farklı milletlerin hayatını devam ettirdiği bir coğrafyadır. Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan halklarla bağlarını kuvvetlendirmek için çeşitli politikalar yürütmek zorunda kalmıştır. “Yaygın bir devletçiliğe dayanan Osmanlı ekonomik düzeniyle, Osmanlı Devleti'nin niteliği ve işlevi arasında müthiş bir denge vardır”⁵. Bu denge, Osmanlıyı yücelten temel değerlerden biridir. Düzenin akışını sürekli bir şekilde sağlamak için Osmanlı devlet düzeni sayısal verileri temel alarak esas politikasına yön vermiştir. Devlet ancak bu sayısal veriler sayesinde kurduğu ekonomik düzeni ayakta tutabilmekte toprak mülkiyeti ile asker ihtiyacını karşılayabilmekteydi. Bu hususta devlet, merkezî idaresini kontrol altına alabilmek, varlığını sürdürmek, gücünü katlamak ve otoritesini en ufak birimlere kadar ulaştırmak için çeşitli sayım metotları kullanmıştır. Bu sayım metotları Osmanlı erken döneminin kaynaklarını içerir. Devlet tarafından görevlendirilen görevlilerin görev yerleri ve süreleri, yetkileri ayrıntılı şekilde listelenerek sayım defterlerine kaydedilmiştir. Örneğin; binlerce tımarlının durumunu saptayan Mücmel Defter-î Hakâni denilen defterler erken dönem kayıt sisteminin başvurulacak kaynaklarından. Tabi bu kayıt defterlerinde, devlet görevlileri ile ilgili bilgilerin yanı sıra bölge ile ilgili her türlü ekonomik ve askeri gelir kaynakları da yer alırdı. Defterlere işlenen sayısal veriler, bir sancakta ne kadar nüfus bulunduğunu, köylülerden hangilerinin ne kadar toprağı olduğunu, hangilerinin topraksız olduğunu, üretilen ürün miktarını ve fiyatını kısa bir sürede

⁴Halil İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu”, *Tarihi İstatistikler Dizisi*, II, DİE Matbaası, Ankara 2003, s.9.

⁵M. Belin, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadî Tarihi*, (çev: Oğuz Ceylan), Gündoğan Yayınları, Ankara 1999, s.17.

bulur, belirler ve gereken kararı alırdı. Tahrir ve Defter-i Hakâni sistemi⁶, 19. yüzyıl Osmanlı modern sayımları öncesi başvurulabilecek istatistikî bilgileri içerir.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren kayıt sistemine büyük önem vermiştir. Devlete gelir sağlayan her şeyin sayısal olarak bilgisine ulaşabileceğimiz binlerce veri kayıt altına alınmıştır. Sayısal veriler, devlet nizamında çok fazla öneme sahipti. Devletin varlığı ve milletin sıhhati için verilerin eksiksiz bir şekilde tutulması her daim üzerinde dikkatle durulan konulardan olmuştur. Sayısal verileri tutmadaki amaç, mevcut vergi geliri, asker sayısı, devlet hazinesine girecek meblağların bilinmesi, imparatorluk sınırları içinde yaşayan milletlerin etnik kökeni gibi bilgilere ulaşmak gibi nedenlerdir ve bu doğrultuda arazi ve nüfus tahrirleri yapılmıştır. Tutulan kayıtlar sadece istatistikî amaçla tutulmamış salt fayda sağlamak amacıyla tutulmuştur. Devlet, karışık sayım usulleri kullanarak hazinesini dolu tutacak ve tahsilâtını belgeleyecek, kayıt usulleri kullanarak mevcut gelir ile ilgili bilgi sahibi olmuştur. Bu kayıtlardan sonra sancak, kaza, nahiye gibi idarî birimlere göre düzenlenen defterler, merkezîyetçi, bürokratik idarenin zorunlu ve son derece etkin bir aracı olmuştur. Osmanlı Devleti, çağın ekonomik koşullarına uygun bir devlet kurma isteği, akılcılığı, her daim gücün en üst sınırlarında olan bir devlet olma arzusu, sistemli ve ciddi bir ekonomik yöntem kullanarak yol almasını sağlamış ve ortaya Osmanlı'nın sınırlarını gösteren binlerce sayısal verilerin tutulduğu kayıtlar çıkmıştır.

A. Osmanlı'da Nüfus

Arapça “nefs” kelimesinin çoğulu olan nüfus, “nefis; can, hayat” manasına gelmektedir ve daha çok bir coğrafyada yaşayan insanları ifade eder⁷.

10. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya Türk akınları yaklaşık iki yüzyıl kadar sürmüştür. Böylelikle Türklerin yurt edindikleri Anadolu toprakları, çeşitli unsurların iç içe yaşadığı bir yapı teşkil etmiştir. Osmanlı dönemi nüfus yapısı, sadece dinî farklılıkların yanı sıra, kentli-köylü, göçebe-yarı göçebe gibi nüfus özellikleri de

⁶Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 219.

⁷Nebi Bozkurt, “Nüfus”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 293.

gösterir. Osmanlı'nın bu milletli yapısı homojen olmayan bir kitle imparatorluğunun göstergesidir. Osmanlı, heterojen olan bu kitleyi devşirmelerle, İslamlaşmayla, Türkçe eğitim gibi hanedana bağlılık yollarıyla gidermeye çalışmıştır⁸.

Osmanlı ve Bizans kronikleri Osman ve Orhan Gazi dönemlerinde Bursa, İznik, İzmit ve Edirne gibi Bizans kentleri alınırken kırsal kesimin Türkler tarafından doldurularak Bizans ile bağlarının kesildiğini gösterir. Sürekli dinamik bir yapıda bulunan Türk nüfusu, Bizans tarafından terk edilmiş ya da nüfusu azalmış Bizans köylerine yerleşerek buradaki nüfus yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Osmanlı'nın, yerleşmiş olduğu topraklarda bu kadar kolay kök salmasına zemin oluşturan bir takım etkenler mevcuttur. F. Köprülü, Osmanlı'nın bu denli etkin rolünün temelinde "Alp veya Alperenlerin, Ahilerin, Bacıyan-ı Rumların ve Heterodoks Dervişlerin" yattığını belirterek, tarihçi Gibbons'un, Osmanlı'nın kuruluşunu sadece din olgusuna bağlamasını çürüten çalışmalarda bulunmuştur⁹. Dolayısıyla, Osmanlı'nın bu kadar kısa sürede büyümesini ve nüfusunun artmasını sadece İslamiyet'i kabulüne bağlayan olgular yanlış ve eksik bilgilerdir.

Osmanlı Beyliğinin genişleme döneminde hem Anadolu hem de Rumeli'de nüfus hareketleri iki yönlü olarak gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, ele geçirilen yeni bölgelerle birlikte burada yaşayan nüfusun bir kısmının beyliğe katılması şeklindeki süreçtir. İkincisi de, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki şehir ve kırsal alanlardan çekilen göçmen nüfustur¹⁰. Osmanlı'nın Balkanlar ve Anadolu'da yürüttüğü fetih hareketleri sonucu sınırları genişleyerek farklı etno-kültürel nüfus imparatorluğa eklenmiştir. Diğer yandan gaza ve cihat politikası birçok kitlenin maddî ve manevî kazanç edinmek için Osmanlı hâkimiyetine girmesinde etken rol oynamıştır. Böylece 8. yüzyıldan itibaren Osmanlı nüfus yoğunluğu artmıştır. Bu yoğunluğu, Ö.L. Barkan, Osmanlı'nın, Rumeli topraklarında faaliyet gösteren, şeyhlerin, dervişlerin,

⁸Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900)", *Osmanlı IV*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 533.

⁹Geniş bilgi için bkz., Fuat Köprülü, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Gelişmesindeki İtici Güçler", *Osmanlı I*, (edt. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.153.

¹⁰Bozkurt, a.g.m., s. 295.

sufi ve abdalların rolüne bağlamıştır¹¹. Dervişler, iskân için gittikleri yerde zaviyeler kurmuş ve zamanla bu zaviyeler etrafında köyler meydana gelerek nüfusu etkilemişlerdir. Arazi vakıfları da kuruldukları boş, ıssız yerlerde bayındırlık faaliyetlerinde bulunarak ve bölgenin şenlenmesinde rol oynamıştır. Osmanlı nüfusu günden güne artış gösterirken yeni yerlerin fethi, mevcut nüfus, iskân ve göçlerle kozmopolit bir hal almaya başlamıştır. E.Z. Karal, Osmanlı nüfusunun artışında temel etkeninin “halkın çoğunluğunu teşkil eden reayaya yapılan iyi muamele”¹² olarak değerlendirmiştir. Osmanlı nüfusu, bu şekilde artış gösterirken imparatorluk sınırları içinde nüfus, salgın hastalıklar, savaşlar gibi nedenlerle çoğu zaman istenilen düzeyde olmamıştır. İstanbul’un fethi ile Osmanlı nüfusu bir dinamizm yakalamış, özellikle Fatih’in imar ve iskân politikası, yönetim merkezinin İstanbul’a taşınmasıyla, nüfus ivme kazanmıştır. Osmanlı’nın, nüfus konusunda izlemiş olduğu politikayı kısaca ifade edecek olursak; insanları, dinlerine göre sınıflandırarak, her birine de bir millet adı verilmiş ve çizgilerle bölünmüşlerdir. Bu sistem geleneksel İslâm politikasının bir uzantısı olarak uygulanmıştır¹³.

Osmanlı nüfusunda zaman zaman artış ve azalmalar olurken, 18. yüzyıla gelindiğinde, toprakların git gide elden çıkması nüfus yoğunluğu ve yapısında değişimleri de beraberinde getirmiştir. Osmanlı, Anadolu’da artan nüfusla uğraşırken Anadolu dışındaki nüfusunda ise azalmalar başlamıştır. İçerideki bu artış, yeni iskân alanlarını zorunlu kılarak devletin bu yönde faaliyetlerde bulunmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak Osmanlı, kurulmuş olduğu coğrafyadaki, kendinden önceki Türk unsurlarının mevcudiyeti, Anadolu’nun içinde bulunduğu iktisadî ve sosyal çöküş, Bizans halkının köylerini terk etmiş olmaları, köylerini terk etmemiş olanlarında Osmanlı karşısında teslimiyetçi olmaları, reayaya hoşgörü ile yaklaşılması, Osmanlı’nın, büyük bir kitle imparatorluğuna dönüşmesinde etkin rol oynamıştır. Osmanlı imparatorluğu, yıkılan Selçuklu Sultanlığı yerine kurulan

¹¹Ömer Lütfi Barkan, “ İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 281.

¹²Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunun İlk Nüfus Sayımı 1831*, DİE Matbaası, Ankara 1997, s.5.

¹³Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, (çev: Bilge Umar), İnkılâp Yayınları, İstanbul 1998, s.1.

Anadolu beyliklerinin devamı niteliğinde olmuştur¹⁴. Diğer beyliklerin uyguladığı politikaları uygulayarak başarılı bir nüfus siyaseti izlemiştir. Bu başarılı politikalarla nüfus gücünü oluşturmuş ve çağın en güçlü imparatorluğu konumunu korumuştur. 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı için bir değişim, dönüşüm, her alanda yenilik başlamıştır¹⁵. Bu yeniliğin hedefi Avrupalılaştırmanın doğurduğu bir mecburiyetin yanında Osmanlı vergi ve askerî sistemi için nüfusun tam olarak bilinmesinden kaynaklanmıştır. 1831 yılına gelindiğinde, ilk nüfus sayımı yapılarak, imparatorluk, nüfusu ile ilgili gerçek bilgilerin sahibi olmayı amaçlamıştır. Osmanlı nüfusu ile ilgili, 1831 sayımı öncesine bakılacak kaynakların başında tahrir defterleri gelir.

B. Osmanlı Tahrirleri ve Nüfus Sayımları

1. Osmanlı Tahrirleri

Sanayi öncesi, tarıma dayalı çeşitli devlet ve imparatorluklarda ülkenin vergi ve vergi nüfusu potansiyelini belirlemek amacıyla çeşitli sayım usulleri kullanılmıştır. Bu usul, Osmanlılarda da görülmüştür. “Osmanlı, bütün tebaayı ilgilendiren toprağın, sıkı devlet gözetimi altında tutulması ve üretimin aksamaması zarureti için, çift-hane sistemi denilen üretim tarzını hayata geçirmiştir.¹⁶” Toprağa bağlı bu düzenin aksamadan ilerlemesi ve istenildiği zaman kontrolünün yapılması için sık aralıklarla sayımlar yapılmıştır. Osmanlıların kesin olarak ilk defa hangi tarihte sayımlar yaptığı bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan en eski defter 1431 tarihli Arvanit Sancağı defteridir¹⁷. Erken dönem Osmanlı nüfusunu tespit etmek amacıyla yapılan ilk çalışmalar, bugün arşivlerde bulunan birinci derece kaynak olan, vergi tespiti ve sayım sonuçlarına işaret eden tahrir defterleridir. Osmanlı nüfusuyla ilgili tahrir defterlerine dayanarak önemli çalışmalar yapan Ö.L Barkan, Osmanlıların fethettiği toprakların iskânıyla ilgili kurumların işlevini araştırarak Osmanlı tarihi

¹⁴Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s.175.

¹⁵Genel olarak 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarındaki Osmanlı Devleti’ndeki nüfus kayıt sistemi ile nüfus sayımları hakkında bkz., Musa Şaşmaz, “The Ottoman Censuses and the Registration Systems in the Late 19th. and Early 20th. Centuries”, *OTAM* 6(1995), s. 289-305 ve yine Musa Şaşmaz “Analysis of the Population Table of the Census of Salonica of 1903-4”, *OTAM*, 5(1994), s. 349-377

¹⁶İnalcık, *a.g.e.*, s.218.

¹⁷İnalcık, *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanit*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

demografisine kaynaklık eden tahrirlerin önemine dikkat çekmiştir¹⁸. Tahrir, bir bölgedeki arazi ve nüfus yazımına denir¹⁹. Tahrir sistemi, kapsamlı verileriyle zamanın gereksinimi karşılayan özgün bir istatistik sistemidir²⁰. Fethedilen bölgelerde idarî teşkilatlanma tamamlandıktan hemen sonra tahrir yapılırdı. Tahrir sisteminin sıhhatli yapılması, timar düzeninin aksamadan uygulanması açısından son derece önemliydi²¹. Tahrir yapılırken kimseye zulüm edilmemesi, ayrıcalık tanınmaması ve devlet hazinesinin zarara uğratılmaması tahrir eminine, sıkı sıkı tembihlenirdi. Merkezden aldığı bir görevlendirme talimatıyla tahrir yapacağı sancağa giden ve yüksek görevli bir kişi olan Emin (il yazıcısı, muharrir vs.) ile kâtipten oluşan tahrir kuruluna, mahallî ehl-i örf ile kadılar da yardımcı olurdu. Yanlarında varsa eski defterin bir nüshası bulunan kurul, dirlik sahiplerinin huzuruna getirdiği vergi mükellefi reyayı deftere kaydederken eski defterdeki verileri de güncelleştirirdi²².

Tahririn amacı; öncelikle, eyaletlerdeki nüfusu ve vergilendirilebilir gelir kaynaklarını tespit etmek, sonra da bunları çeşitli devlet görevlilerine, şahıslara ve vakıflara hizmetleri karşılığında maaş, gelir ve mülk olarak tahsis etmektir. “Gelirlerin bu yolla dağıtımı Osmanlıların direk merkezî hazineden ödeme yapmaksızın orduyu beslemelerini ve topluma sosyal ve dinî hizmet sunmalarını sağlıyordu²³”. Tahrirler doğrudan doğruya merkezî idarenin isteği ile gerçekleştirildiği gibi taşradan yapılan, şikâyet ve ‘arz’lar göz önünde bulundurularak da gerçekleştirilebilirdi²⁴. Tahrirler sonucunda tutulan defterler, asker almada, vergilendirmede ve diğer kamu hizmetlerinin gördürülmesinde başvurulan ana kaynak olduğundan özenle saklanmıştır. Temelde vergi ve asker toplamak

¹⁸Bu konuda ayrıntılı çalışmalar yapan Ömer Lütfi Barkan’ın konuya ilişkin genel bir değerlendirmesi için bkz. *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

¹⁹M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB, Ankara 1983, s.376.

²⁰İnalçık, *Osmanlı Uygarlığı*, TKB Yayınları, Ankara 2004, s.154.

²¹Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999, s.246.

²²Mehmet Öz, “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik*, I, DİE Matbaası, Ankara 2000, s.18.

²³Fatma Acun, “Osmanlı Tarih Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, *Türk Kültür İncelemeleri Dergisi*, S.1, İstanbul 2000, s.321.

²⁴Numan Elibol, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, XII/2, Isparta 2007, s.137.

amacıyla yapılan bu tahrirler²⁵ ilk dönem Osmanlı demografik çalışmaları için taşıdıkları bilgi itibariyle nüfus ile alakalı çalışmalarda başvurulması gereken bilgiler taşır. Tahrir defterlerinde bulunabilecek istatistikî veriler; sancakta yer alan kasabalar ve köyler, mezralar, çiftlikler, pirinç argaları, değirmenler, çeşitli sınaî tesisleri, yerleşim birimlerinde yaşayan erkek nüfus, ekilebilir toprağın büyüklüğü, topraktan elde edilen ürünün miktarı ve cinsi, vergilendirilebilir hayvanlar yer alırdı²⁶. Tahrir defterleri içindeki bilgilerin niteliğine göre farklı isimlerle tanımlanırdı. Buna göre bazılarına “mufassal defter”, bazılarına “icmal defteri” ve bazılarına da “evkaf defterleri” adı verilirdi. Bunlar dışında kadılar tarafından vergi mükelleflerinin isimlerinin yer aldığı defterler de tutulmuştur. 16. ve 17. yüzyıla gelindiğinde tımar sistemindeki bozulmalar tahrirlere de yansımış ve mevcut tahrir sisteminde de değişiklikler yapılmıştır.

Şimdiye kadar açıklanan bilgiler Osmanlı Devleti'nin nüfus çalışmalarına temel teşkil eden tahrir defterlerinin içeriği ile ilgiliydi. Tahrir defterlerinin, nüfus araştırmalarında kullanılması bakımından değerlendirilecek olunursa birtakım zorluklarla ve yetersiz bilgilerle karşılaşılır. Bu zorluklardan bazıları şu şekildedir: Tahrirler çoğunlukla hane veya nefer üzerinden tutulmuş, hanede yaşayan bütün bireyleri değil de yetişkin erkek nüfusunu temel almıştır. Bu durumda tahrirler, toplumun bütün bireylerini kapsamamaktadır. Bu da, gerçek nüfusu ortaya koyacak rakamlara ulaşmayı imkânsız kılmamaktadır. Bu yönüyle tahrirleri, tek başına bir nüfus sayımı olarak değerlendirmek yanlış olur. Osmanlı nüfus çalışmalarının öncüsü olan Barkan, tahrir defterlerinden yola çıkarak yapmış olduğu nüfus çalışmalarında, tüm yurdun nüfusunu tespit ederken hane sayısını beş olarak almıştır²⁷. Ancak yapılan hesaplamalar, yine de, nüfusla ilgili tam bilgilere ulaşılmasında yetersiz kalmıştır. Görüldüğü gibi tahrir defterleri, Osmanlı nüfusu ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermez fakat ilk dönem Osmanlı nüfusunu tespit etmekte kaynak görevi görür. Tahrir defterleri içerdikleri veriler itibariyle demografik

²⁵Ümit Kılıç, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Pasinler Köylerinin Demografik ve İskân Yapısı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2010, s.241.

²⁶Öz, *a.g.m.*, s.19.

²⁷Elibol, *a.g.m.*, s.142.

çalışmalarda araştırmacılara ana hatlarıyla bilgi sunmada başvurulacak kaynaklar arasındadır.

2. Osmanlı'da Nüfus Sayımları

Kuruluş ve yükseliş dönemi Osmanlı kayıt sistemi, son derece titizlikle, imparatorluğun mevcudiyeti için gereken verileri hazırlıyordu. 19.yüzyıla gelindiğinde, diğer birçok alanda olduğu gibi Osmanlı kayıt sisteminde de bozulmalar olmuş ve memleket tahrirleri de yapılmamıştır. Ancak Osmanlı'nın, 19. yüzyılda girmiş olduğu reformlar dönemi, imparatorluğu dağılma ve çöküşten kurtarmak için nüfus- arazi, mal-mülk sayımının tekrar gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

II. Mahmud'un iktidarda olduğu bu dönem, Osmanlı kurumlarını tekrar diriltmek, toplumu eski huzur ve refahına kavuşturmak, devlet hazinesini doldurmak, Avrupalı çağdaşlarıyla rekabet edebilecek düzeye getirebilmek için, II. Mahmud'u, bazı yenilikler yapmaya mecbur bırakmıştır. Modern devletin oluşumu II. Mahmud'un nüfusa yönelik uyguladığı politikalarla yakından alakalıdır. Bu dönemde modern devletin bazı kaygıları vardı. Bu kaygılar; vergi toplama, tarımsal üretim, yerel imar projeleri için iş gücü sağlama ve modern ordular için askere alımlardır²⁸. Tarımsal üretim, vergi, ticaret, askeriye için nüfusun korunması ve arttırılmasının önemi Tanzimat'ın ilk yıllarındaki nüfus politikalarıyla şekillendirilmiştir. Nitekim sadece Osmanlı değil dünya, yeni bir döneme girmiş ve dünyadaki ilk nüfus sayımlarının gerçekleştirilmesinin üzerinden çok az bir süre geçmiştir. Buna paralel olarak Osmanlı'da insan kaynaklarını, mesleklerin, şahısların fizikî durumu, vb. özelliklerin saptanmasına yönelik 1831 yılında ilk nüfus sayımını gerçekleştirmiştir.

Modern anlamda ilk kez 1831 yılında yapılmaya başlanan nüfus sayımının, Osmanlı idaresi açısından başlı başına bir amaç teşkil ettiği söylenemez. Dünya ve Osmanlı yeni bir sürece girmiş ve sayımların yapılması elzem olmuştur. Ancak yapılan ilk nüfus sayımını sadece Batılılaşmanın bir ürünü olarak kabul etmek de

²⁸Selçuk Dursun, *Population Policies of The Ottoman State In The Tanzimat Era: 1840-1870*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2001, s.5.

doğru bir yaklaşım olmaz. Nitekim Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ülkede huzur ve asayiş bozulmuş, alınabilecek vergilerin tespiti zorlaşmış ve yeni oluşturulan ordunun (Asakir-î Mansure-î Muhammedîye) asker ihtiyacının karşılanabilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca gayrimüslimlere şahsi vergi uygulaması getirmek amaçlanmıştır²⁹. Nüfus sayımıyla sadece nüfus tespiti yapılmamış mülkiyeti tescil etmek, daha verimli ve sağlıklı bir vergi tarh ve tahakkuk sistemini gerçekleştirmek için mülk yazımı da yapılmıştır³⁰. Bu sayımlarda aşiret reislerinin veya toplumun önde gelen kişilerinin vermiş olduğu bilgilerin yerine, erkek nüfusu doğrudan kayıt edilmiştir³¹. Sayım memurları din adamları arasından seçilerek hükümetçe görevlendirilmiştir. Din adamlarının seçilme nedenleri ise, halkın, bu sayımın şeriate aykırı olmadığını anlaması amaçlanmıştır³². Modern manada yapılan nüfus sayım, Anadolu'da toprak yazımı amacı gütmeyerek yapılan ilk nüfus sayımı olma özelliğine sahiptir³³. Nüfus istatistiklerinin toplanması ve bununla ilgili bütün konular, geçmişteki görkemli günlerde yürürlükte olan sağlam idarî uygulamaları, geri getirebilecek belli başlı reformların temelini oluşturmuştur³⁴.

İlk nüfus sayımı mevcut nüfusu öğrenmek, imparatorluğu eski ihtişamlı günlerine getirmek, vergi ve asker ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Bu sayım sonraki dönemlerde daha kapsamlı sayımlar yapılmasına öncülük etmiştir. Osmanlı sayımlar dönemi açısından ilk olma özelliğini taşımaktadır. Merkezî idarenin tekrar güç kazanması nüfus dinamikleriyle desteklenmek istenmiştir. Nüfus sayımlarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Ceride Nezareti (bakanlığı) kurularak, nüfusun tespiti için eyalet ve sancaklarda defter nazırlıkları oluşturulmuştur. Ayrıca

²⁹Kılıç, *a.g.m.*,s.241.

³⁰Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev: Metin Kıratlı), TTK Yayınları, Ankara 1984, s.91.

³¹Karpat, *a.g.e.* s.46.

³²Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s.45.

³³Karal. *a.g.e.* s.10.

³⁴Karpat, *a.g.e.*, s.62. 1878 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında nüfus miktar ve oranı, bulunulan bölgenin kontrol edilmesi ya da orada müstakil bir devlet kurmak konusunda önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle nüfus verileri özellikle Balkanlar ile Doğu Anadolu'da azınlıklar tarafından tahrif edilerek o bölgede her millet kendisinin çoğunlukta olduğunu iddia etmek için Osmanlı nüfus verilerini tahrif etmişler ve kendi lehlerine değiştirmişlerdir. Bu konuda bkz., Musa Şaşmaz, "Distortion of Population Data for National Causes by the Greeks, Bulgarians and Armenians in the Late 19th. and Early 20th. Centuries", *Journal of Ottoman Studies*, XVII, 1997, s. 137-147.

dönemin en büyük problemi olan göçleri önlemek için seyahat etmek isteyenlerin almak zorunda oldukları mürur tezkeresi uygulaması da bu kuruluşa bırakılmıştır³⁵.

3.1831 Sonrası Nüfus Sayımları

II. Mahmud, giriştiği reformları başarıyla neticelendirmek için paranın gerekli olduğunun farkındaydı. Kurmuş olduğu yeni ordunun masraflarını gidermesi vergi gelirlerine bağlıydı. Bunun için ülkenin gelir kaynaklarını bilmesi, kimden, nereden ne alacağını önceden tespit etmesi gerekiyordu. Bu nedenle modern manada ilk nüfus sayımını yaparak, bu işin öncüsü olmuştur. Ancak zamanla değişen koşullar, yeni getirilen düzenlemeler, yapılan bu ilk sayımın daha sonra ortaya çıkan eksik yönleri, ayrıca tam anlamıyla imparatorlukta bireylerin tamamının sayıma tabi tutulmamış olması sonraki dönemlerde yeni nüfus sayımlarının yapılmasını zorunlu kılmıştır. İlk nüfus sayımının ardından 1844'te ikinci bir nüfus sayımı yapılmıştır. Fakat bu nüfus sayımı da öncekinden farklı olmamıştır³⁶. 1844 nüfus sayımı uzun yıllar sürmüş çünkü 1851'de alınan yeni kararlar bazı bölgelere sayım memurları atanmış ve 1857 yılında Kıbrıs'ta yapılan sayım genişletilerek göçebelerin de sayılması kararlaştırılmış ve bu sayım 1861'de tamamlanmıştır³⁷.

Osmanlı İmparatorluğunda modern nüfus sayımlarının bir diğer öncüsü 1866 yılında, Tuna Vilayeti'nde, Vali Mithat Paşa'nın yaptırdığı emlak ve nüfus sayımıdır³⁸. Bu sayım, ne vergilendirme, ne de askere alma amacı gütmendiğinden gerçek manada modern nüfus sayımı sayılabilecek özellikler taşır. Bu sayımda tüm vilayet nüfusunun; yaşa, cinsiyete, medenî duruma, iktisadî faaliyet türlerine ve kollarına göre her hanede bulunan kişi sayısı da hesaba katılmıştır. Yapılan nüfus sayımları, gerek savaşlar, gerek sayımların tüm imparatorluk sınırlarını kapsamayışı, sayımlarda cinsiyetin esas alınması sayımların niteliğini, etkileyen temel faktör olmuştur. Tüm Osmanlı döneminin en kapsamlı sayımları 1885 ve 1907 yıllarında yapılan sayımlardır. Nüfusun yaşa, cinsiyete, doğum yerine, mesleğe, medenî

³⁵Çadircı, a.g.e, s.50.

³⁶Elibol, a.g.m., s.18.

³⁷Karpat, a.g.e., s.62.

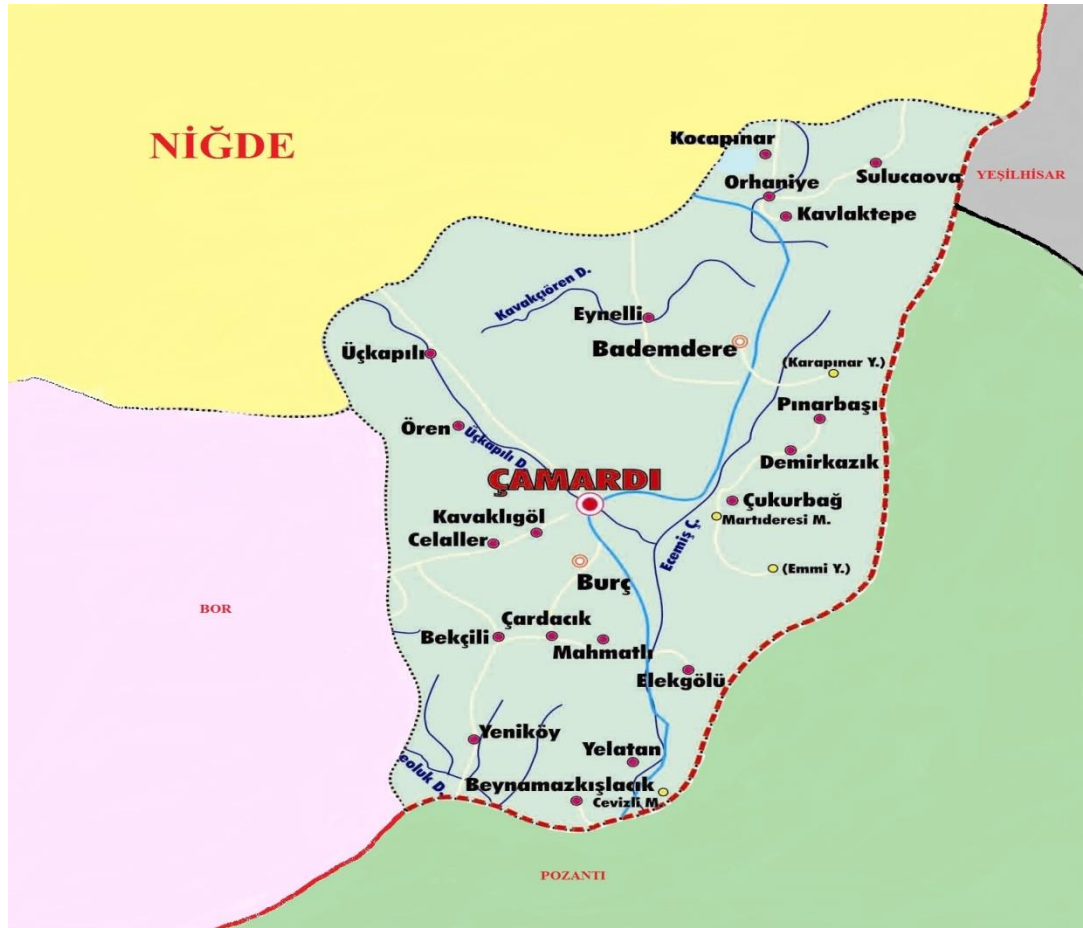
³⁸Cem Behar, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, I, DİE Matbaası, Ankara 2000, s.69.

duruma, etnik kökene ve cemaate göre dağılımlarını verebilen ilk ve son sayımları bunlardır. Sadece bir nüfus sicili ve kütüğü oluşturmak için yapıldığından demografik kaygılar ağır basmıştır³⁹.

II. GÜNÜMÜZDE VE TARİHÎ SÜREÇTE ÇAMARDI

A. Günümüzde Çamardı

Çamardı İlçesi, Niğde İli'nin güneydoğusunda, Toros Dağları'nın eteklerinde yer almaktadır. Niğde Merkez İlçe, Bor, Ulukışla ve Adana ili civarındadır. 1204 km² yüzölçümüne sahip ilçenin rakımı 1600 metredir. İlçe merkezinin rakımı ise 1250 metredir.

Harita 1: Çamardı Siyasi Haritası

³⁹Behar, a.g.m, s.70.

İlçenin yüzey şekilleri coğrafi açıdan oldukça engebeli ve dağlıktır. İlçenin sınırları içinde Torosların en yüksek zirvesi olan Demirkazık (3756 m) da yer almaktadır. Arazinin 1/3'ü de yayladır.

İlçenin belli başlı su kaynakları merkez Karapınar'dan çıkan dere ile Ecemiş Çayı'dır. Bu kaynaklar ilçenin güneyinde birleşerek Adana topraklarında Seyhan Nehri'ne katılmaktadır. İklim itibariyle İç Anadolu Bölgesi'nin karakteristiği olan karasal iklim hâkimdir. Oldukça engebeli olan ilçede tarım sınırlı ölçüde yapıldığı için geçim kaynağı hayvancılıktır. Başlıca tarım ürünleri tahıl ve baklagillerdir. Meyveciliğin de yaygın olduğu bölgede, en çok elma yetiştirilir. İlçe topraklarında çok sayıda kurşun-çinko maden yatakları da yer almaktadır. Ancak bunların büyük çoğunluğu küçük boyutlu oluşumlardır⁴⁰. Ayrıca bölgede bulunun Torosların en yüksek zirvesi olan Demirkazık zirvesi dağcılık ve dağ yürüyüşleri açısından son derece önemli bir turizm alanıdır. Bölgede son yıllarda dondurma imalatı, arıcılık ve balıkçılık yaygın olarak yapılan iş kolları arasındadır.

Günümüzde Çamardı kendisine bağlı 5 mahalle, 2 belde (Bademdere, Burç) ve 19 köyden (Bekçili, Beyazkışlakçı, Celaller, Çardacık, Çukurbağ, Demirkazık, Elekgölü, Eynelli, Kavaklıgöl, Kavlaktepe, Kocapınar, Mahmatlı, Orhaniye, Pınarbaşı, Sulucaova, Üçkapılı, Yelatan, Yeniköy, Örenköy) oluşmaktadır. 2013 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre ilçe nüfusu toplam 15.728 kişidir. Bunun 11.755'i belde ve köylerde yaşamaktadır⁴¹.

B. Tarihî Süreçte Çamardı

Çamardı ve çevresinde ilk yerleşme izlerinin Tunç Çağı'na kadar ulaştığı görülmektedir. Celaller Köyü sınırları içerisindeki Kestel yeraltı maden ocakları ve Göltepe höyüğü Paleolitik ve Neolitik yerleşmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu yerleşim birimlerinin bugünkü Çamardı yerleşim birimi ile bir ilgisi bulunmamaktadır⁴². Bölgeye ilk defa ne zaman yerleşildiği tespit edilememekle

⁴⁰http://www.mta.gov.tr/v2.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/Nigde_Madenler.pdf (14.04.2014)

⁴¹Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=139 (14.04.2014)

⁴²Emin Toroğlu, "Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması" (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara 2006, s.322.

beraber çevresinde Tunç Çağına kadar uzanan yerleşim birimlerinin bulunması bölgede yerleşimin oldukça eski bir tarihe ulaştığını göstermektedir.

Çamardı ve çevresinin tarihini doğrudan ortaya koymak oldukça zor görünmektedir. Ancak bölge, bulunduğu coğrafi konum gereği Niğde ve çevresinin tarihi ile paralellik göstermektedir. Tarihî süreç içerisinde Niğde ve çevresine sahip olan güçlerin Çamardı çevresine de sahip olduğu düşünülmektedir. Bu sebepten Çamardı ve çevresinin, Niğde'ye hâkim olan Hititler, Frigler, Persler, Makedonlar, Roma ve nihayet Bizans'ın⁴³ hâkimiyet sahasına girdiği söylenebilir.

Tarih boyunca Çamardı ve çevresi, İç Anadolu'dan Çukurova'ya inen önemli kervan ve askerî yol güzergâhı üzerindedir. Bu konumundan dolayı, bölge 7.-10. yüzyıllar arasında Bizans ile Araplar⁴⁴ arasında hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Arap akınları sırasında hem Bizans hem de Arap ordularının geçiş yeri olmuştur. Gülek Boğazı'nı⁴⁵ geçtikten sonra Kayseri istikametine uzanan bu geçit Pozantı-Çamardı-Yahyalı üzerinden Kayseri'ye giden yoldur⁴⁶. Ramsay, Bereketlimadeni'nden Kayseri'ye giden geçidin ismine *Karydion* demektedir⁴⁷.

Arapların Anadolu akınlarında kullandıkları güzergâhlardan birisi Kilikya kapıları adı verilen Gülek Boğazı'nda yoğunlaşmıştır. Özellikle Harun Reşid ile oğulları Me'mun ve Mu'tasım zamanlarında Pozantı'dan itibaren harekete geçen Araplar hem Tyana (Kemerhisar) güzergâhını hem de *Karydion* geçidini kullanarak Kayseri istikametine seferlerini yoğunlaştırmışlardır⁴⁸. Bu bölge Müslüman Araplar tarafından "Bilad-ı Dürüb (geçit beldeleri) Türkler tarafından ise Şam-ı Şuğur" olarak anılmaya başlanmıştır. Şam-ı Şuğur'un sınırları Gülek Boğazı'na kadar uzanmakta idi⁴⁹. Emin Toroğlu Gülek Boğazı'ndan geçerek bölgeyi fetheden Türk

⁴³Mehmet Özkarcı, "Niğde", *DİA*, XXXIII, s. 92.

⁴⁴Niğde ve çevresine yapılan Arap akınları ile ilgili olarak bkz., Nevzat Topal, "Tyana ve Çevresine Yapılan Arap Akınları", *Niğde Tarihi Üzerine*, (ed. Musa Şaşmaz), Kitabevi, İstanbul 2005, s. 17-23.

⁴⁵Gülek Boğazı ve geçidi hakkında bkz., Besim Darkot, "Külek", *İslam Ansiklopedisi*, MEB, VI, İstanbul 1977, 1075-1078.

⁴⁶Şahin Uçar, *Anadolu'da İslam Bizans Mücadelesi*, İstanbul 1990, s. 127.

⁴⁷W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s.388.

⁴⁸Topal, *agm*, s. 20-21.

⁴⁹Ernest Honigman, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 38.

ordularının sahayı “Şamardı” olarak zikretmiş olabileceklerini ifade etmiştir. Osmanlı tahrir defterlerinde de ismi Şamardı Nahiyesi olarak kullanılmıştır⁵⁰.

Anadolu’da Bizans-Arap mücadeleleri 10. yüzyılda sonuçsuz kalmış bölge uzun süren mücadele neticesinde yeniden Bizans hâkimiyetini girmiştir. Bilindiği üzere Malazgirt Savaşı’nı takiben Anadolu’da Türk fütuhâtı başlamıştır. Çamardı ve çevresinin de başlayan fütuhâtı takiben Türk hâkimiyet sahasına girdiği görülmektedir. İlk Selçuklu fetihleri sırasında Kayseri ve Tokat gibi şehirlerin fetihlerinde Selçukluların yanında Danişmendlerin etkili oldukları bilinmektedir. Hatta bu bölgelerin yönetimi uzun müddet Danişmendlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Çamardı ve çevresinin yönetiminin ilk fetihleri takiben Danişmendli hâkimiyetinde olduğu düşünülmektedir. Bugün Çamardı’ ya bağlı olan Bademdere Köyü’ndeki bir tepede bulunan Şeyh Torasan Türbesinin Danişmendliler ile alakalı olduğu ileri sürülmektedir.

Kimi kaynaklarda Şeyh Torasan’ın Çamardı fatihi olduğunu ifade etmektedir⁵¹. 1115 tarihli Sultan İbrahim adına düzenlenen bir vakfiyede Bademdere Köyü ve çevresinde yer alan bir takım mülkün Şeyh Torasan’a vakfedildiği görülmektedir. Sultan İbrahim Danişmendli Melik Gazi (1105-1134) olup kendisine ait olan birtakım mülkü Şeyh Torasan’a vakfetmiştir. Adı geçen Şeyh Torasan, Danişmendlilerin Kayseri Valisi Hasan Bey’dir⁵². Bölgede Danişmendlilerin hâkimiyetini ne zaman kadar devam ettiğini tespit etmek oldukça zordur. Çamardı ve çevresinin zaman içerisinde Selçuklu hâkimiyetine girdiği, Selçukluların yıkılmasından sonra ise bölgede Karamanoğullarının hüküm sürdüğü görülmektedir.

Osmanlılar, bölgeye, Fatih Devrinin sonlarında hâkimiyet kurmuştur. Bütün Karaman ülkesine sahip olan Osmanlılar, bölgenin bir tahririni yapmışlardır. Çıkarılan bu tahrir, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi’nde, Kubbe Altında Müdevver, Atık Konya Vakfı ismini taşıyan 564 numaralı

⁵⁰Toroğlu, *agt*, s. 322.

⁵¹Ahmet Akif Tütenk, “Niğde’nin Tarihi Durumu”, *Niğde İl Yıllığı 1967*, Ankara 1967, s. 75.

⁵²Geniş bilgi için bkz., Nevzat Topal, “509/1115Tarihli Sultan İbrahim Vakfı, Şeyh Torasan Zaviyesi ve Türbesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXX (2011-Güz), s. 339-360.

defterde yer almaktadır⁵³. Bu defter, Fatih Sultan Mehmed'in emri ile 1476 senesinde Kadı Muslihiddin ve Kâtip Kasım tarafından hazırlanan defterdir. Ancak sadece bir vakıf defteri olmayıp mülk kayıtları da yer almaktadır. Defterin 88. sayfasında ise Niğde Vilayetine bağlı Şamardı (Çamardı) ve Melegübalı (Derinkuyu) mülkleri hakkında bilgiler yer almaktadır⁵⁴.

Çamardı, 16. yüzyılda Niğde Kazası'na bağlı bir nahiye merkezidir. 1507 tarihinde, Çamardı 15 köyü ve 7 mezrası bulunmakta olup 362 nefer ve 246 haneden oluşmaktadır. 1518 tarihinde ise, 19 köy ve 16 mezraya sahip olup 543 nefer ve 356 haneden oluşmaktadır. Bu kadar kısa sürede nahiyenin nüfusu yaklaşık olarak %50 oranında artmıştır⁵⁵. 1530 tarihinde ise 16 köyü ve 26 mezrası bulunan bir nahiye merkezidir⁵⁶.

Nahiyenin 16. yüzyıl boyunca hızla büyüdüğü ve geliştiği görülmektedir. 1584 tarihinde 40 köy, 42 mezrası bulunan bir nahiye merkezi olup, 3023 nefer ve 1450 hanelik bir yerleşim birimi haline gelmiştir⁵⁷. Çamardı'da görülen bu büyüme, muhtemelen konar-göçerlerin iskân edilmesi ile mümkün olmuştur. Konar-göçerlerin iskânı ile yeni köyler kurulmuş olup bu durum nahiyenin büyümesini sağlamıştır⁵⁸.

Nahiyede yaşayan konar-göçer aşiretler arasında Dünderlı Kabilesi'ne bağlı cemaatler başta gelmekte olup, Çamardı, bu cemaatlerin yaylağı durumundadır. Diğer taraftan Çamardı Kasabası'nda Türk aşiretlerin yerleşmesinden öncesine ait herhangi bir kalıntıya rastlanmaz. Mevcut yerleşim, Bereketli ve Maden köylerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. 1530 tarihli Muhasebe defterine göre, Maden 15 hane ve 23 nefere sahip iken, Bereketli 107 hane ve 155 neferden oluşmaktadır⁵⁹.

⁵³Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi, Tahrir Defteri, Nr. 564

⁵⁴Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 64-65.

⁵⁵Mustafa Oflaz, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992, s. 98-99; Toroğlu, *agt*, s. 322.

⁵⁶Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Ankara 1996.

⁵⁷Oflaz, *agt*, s. 100, Toroğlu, *agt*, s. 322.

⁵⁸Oflaz, *agt*, s. 100.

⁵⁹Toroğlu, *agt*, s. 323.

Aladağların yamaçlarından çıkarılan kurşun madeni, 19. yüzyıl sonlarına kadar yerleşme çevresinde işlendiğinden, sahadaki aşiretlerin bir kısmı bölgeye yerleştirilmiştir. Ayrıca bölgeye Trabzon Vilayeti'nden bir miktar nüfus maden işçisi olarak getirilmiştir. Bugün Kavlaktepe ve Kızılören köylerinde yaşayanların bu göçler vasıtası ile geldikleri ifade edilmektedir⁶⁰. Yerleşim birimi zamanla Ulukışla Kazası'nın bir dönem idarî merkezliğini üstlenmiş olan Maden (Bulgarmadeni) kasabasından ayırt etmek için, çok yakın olan Bereketli ve Maden köylerinin isimleri birleştirilerek "Bereketli Madeni" ismini almıştır. Nahiye 19. yüzyıl ortalarından itibaren, merkezin adına izafetle, Bereketli Madeni ismiyle anılmaya başlanmıştır⁶¹.

1854 yılına gelindiğinde Çamardı Niğde'ye bağlı 17 kazadan biri olarak gösterilir iken⁶², 1856 senesinde Niğde Sancağı'na bağlı nahiye olarak gösterilmiştir. 1856 senesi salnamesinde "Nahiye-i Bereketlü nam-ı diğer Çamardı" ibaresi kullanılmıştır⁶³. Toroğlu 1856 tarihli devlet salnamesinde yerleşimin Şam ile alakalı olmadığı düşünülerek salname yazarının Şamardı kelimesini, çamlarla kaplı dağlık sahanın arkasında yer alması nedeniyle Çamardı şeklinde yazılmış olabileceğini ileri sürmüştür⁶⁴. 1866 senesinde Çamardı (Bereketlü) adıyla tekrar kaza merkezidir. Niğde'nin bu tarihte diğer kazaları ise Niğde, Nevşehir, Ürgüp, Aksaray, Arabsun, Bor (Kayı ile) Kırşehir, Anduğu, Yahyalı'dur⁶⁵. 1869 senesinde ise Çamardı kazalıktan çıkarılmıştır⁶⁶. Ali Cevad ise eserinde Çamardı'yı Niğde Sancağına bağlı bir köy olarak göstermektedir⁶⁷. 1880 yılında tekrar nahiye merkezine dönüştürülmüştür⁶⁸, 1903 sonrasında Maden (Çamardı) ismi ile kaza merkezi haline

⁶⁰Mustafa Özbek, Kızılören Köyü, 1968 doğumlu.(15.07.2014)

⁶¹Toroğlu, *agt*, s. 323.

⁶²Gülin Öztürk, "19 ve 20. Yüzyıllarda Niğde Sancağı'nın İdari Taksimatı", *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*, (edt: Musa Şaşmaz), Kitabevi, İstanbul 2008, s. 71.

⁶³Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 241.

⁶⁴Toroğlu, *agt*, s. 323.

⁶⁵Öztürk, *agm*, s.73.

⁶⁶Öztürk, *agm*, s.73.

⁶⁷Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye*, Kasbar Matbaası İstanbul 1313, s. 169.

⁶⁸Öztürk, *agm*, s.75.

gelmiştir⁶⁹. 1910 yılından tekrar nahiye merkezine dönüştürülen Çamardı 11 Haziran 1947 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile Niğde'ye bağlı İlçe yapılmıştır⁷⁰.

C. 19. Yüzyılın Ortalarında Çamardı İdarî Taksimatı

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde idarî taksimat bakımından kullanılan en büyük birim eyaletlerdir. Eyaletler de kendi içinde daha küçük birimlere bölünmektedir. İdarî taksimatta eyaletleri sancaklar, sancakları da kazalar takip etmektedir. Çamardı Kazası da, Tanzimat öncesi dönemde Karaman Eyaleti'ne bağlı Niğde Livası kazaları arasındayken⁷¹, Tanzimat ile birlikte, Konya Eyaleti, Nevşehir Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi durumuna gelmiştir⁷². Bu nüfus defterinin tanzim edildiği 1845 yılından itibaren Osmanlı genelinde olduğu gibi Karaman Eyaleti Nevşehir Sancağı kazalarında da idarî anlamda değişiklikler meydana gelmiştir. Bu doğrultuda Karaman Eyaleti'ndeki Nevşehir Sancağı ortadan kaldırılmış ve bu sancağa bağlı yerler eskiden olduğu gibi Niğde Sancağı idaresi altına konulmuşlardır. 1847 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan devlet salnameleri ile 1869 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan vilayet salnameleri ile Karaman ya da Konya Vilayeti dâhilindeki tüm sancaklardaki idarî taksimatı takip etmek mümkün olmuştur. Niğde Sancağı bağlamındaki idarî ve nüfus değişiklikleri İbrahim Öztürk tarafından hazırlanan bir çalışmada ortaya konmuştur⁷³. 3573 numaralı Çamardı Nüfus Defterlerine göre Çamardı Kazası'nın idarî taksimatı Tablo 1'de görüldüğü üzere Çamardı Kaza Merkezi dâhil 35 yerleşim biriminden oluşmaktadır.

⁶⁹Mehmet Özkarcı, "Niğde", *DİA*, XXXIII, s. 95.

⁷⁰http://www.camardi.gov.tr/default_b0.aspx?content=186 (16 Nisan 2014)

⁷¹Hilmi Bayraktar, Tanzimat Dönemi Niğde Sancağı Mali Verileri ve Bunların Değerlendirilmesi, *Niğde Tarihi Üzerine*, (edt: Musa Şaşmaz), Kitabevi, İstanbul 2005, s.82.

⁷²Başbakanlık Osmanlı Arşivi, NFS.d.No3573.

⁷³İbrahim Öztürk, *Niğde Sancağı (İdarî ve Demografik Yapı 1868-1923)*, Kömen Yayınları, Konya, 2008, s. 113-200.

**Tablo 1: 1845 Tarihi Konya Eyaleti Nevşehir Sancağı
Çamardı Kazasına Bağlı Köyler**

Adirmason	Dündarlı	Lafsan
Ağçaşar	Endirlos	Yarhisar
Aşlama	Eskigümüş	Sandal
Alay	Eynelli	Semendire
Bademdere	Ferhenk	Suvermez
Basdana	Fertek	Şeyhler
Bekçili	Germiyan	Uluağaç
Bereketli	Gölcük	Yoları
Burç	İnbaşı	Velbese
Celaller	Karaatlı	Zamzama
Deyirmen	Kiçiağaç	
Dirmason	Kızılören	

Tabloda da görüldüğü gibi Çamardı Kazası sayımın yapıldığı tarihte 34 köyden oluşmaktadır. Bu köylerden bazıları zaman zaman değişen idarî taksimatla başka kazalara bağlanmış, bazıları ise günümüzde hala varlığını devam ettirmiştir. Günümüzde, Çamardı Kazası'na bağlı, sayımın yapıldığı tarihten bu yana, yerleşimin olduğu bazı köyler mevcuttur. Bu köyler; Bekçili, Celaller, Eynelli köyleridir. Bunun yanında sayımın yapıldığı tarihte köy durumunda olan Bademdere ve Burç köyleri günümüzde kaza merkezine bağlı belde durumundadırlar.

II. BÖLÜM

ÇAMARDI KAZASI NÜFUS DEFTERLERİ

I. 3573 NUMARALI DEFTERİNİN TANITIMI VE DEFTERDE GEÇEN TERİMLER

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Çamardı Nüfus Defterlerinden ilki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Nfs.d 3573 koduyla kayıtlıdır. Müslüman nüfusa ait olan 1261 tarihli bu defter, ciltsiz ve ebrusuzdur. 25x69 ölçülerinde olan defterin 7 sayfası boştur. Defter toplamı 306 sayfadır. Defterde, Çamardı Kaza Merkezi dâhil 35 yerleşim birimi bulunmaktadır.

Yalnızca hanede yaşayan erkeklerin kaydının yapıldığı bu defterde, sayıma öncelikle imam ve muhtarlardan başlanmıştır. Kaydedilen kişiler, hane reisinden sonra yaşı büyük olandan küçük olana doğru 1,2,3,vb., diye sıralanmış ve hanede yaşayan diğer erkekler, akrabalık derecesi belirtilerek kaydedilmiştir. Kayıt sırasında oğlu anlamına gelen “bin, ibni,” ibareleri kullanılmıştır. Kişilerin isimleri, fizikî özellikleri (uzun, kısa, ak, kara) varsa bir özrü ve meslekleri yazılmış, yaşları için “sin” ibaresi kullanılmıştır. Kaydı yapılan, 1 yaşından küçük çocuklar, kaç aylık ise üzerine yazılmış ve yeni doğan ve kaç günlük olduğu belirtilmeyenlerin yaş kısmına üç nokta konmuştur. 14-17 yaşları arasındakiler kişiler genellikle “şâbb-ı emred” (henüz sakalı bıyığı çıkmamış), 17-25 yaş arasındakiler için de “ter bıyık” (sakalı, bıyığı yeni çıkmış) gibi ifadeler kullanılmıştır. Kimi zaman 21 yaşındaki kişilerinde şâbb-ı emred olarak kaydedildiği görülmüştür. Fizikî özelliğin yanı sıra başka bir yerden geldiyse, nerden, ne amaçla geldiği; ne için bölgeye yerleştiği belirtilmiştir. Örneğin; “*an asıl ticaretiyle gelüp teehhül (evlenmek) eylemiştir*” gibi ifadeler kullanılarak yerleşimin mahiyeti hakkında bilgi verilmiştir.

Kaydın yapıldığı tarihte askerde olanların hangi tarihte askere gittikleri not düşülmüştür. 15-25 yaş aralığında bulunan kişilerin üzerine “mim” ibaresinin konulmuştur. Ayrıca defterin başında askerliğe el verişli olanlar için “*iş bu mîm isminde bulunanların kâffe-i tüvânâ bulunmuş oldukları*” diye not düşülmüştür. Bu durum askerliğe elverişli olanların şifreli bir şekilde yazılmasının ön görülmesinden kaynaklanmıştır. Özellikle uzun yıllar süren savaşıardan bıkan ve askere alınma korkusu yüzünden sayım sırasında yanlış bilgi verilmesinin önlenmesi adına böyle

bir tedbir alındığı söylenebilir. Mim ibaresinin “Matlub-ı Âliye Muvafık” (isteğe uygun, askerliğe uygun) kelimesinin kısaltılmış olma ihtimali vardır⁷⁴.

Şahısların fizikî özelliklerinde bir sorun varsa örneğin kör olan için “âmâ”, tek gözü olan için “yekçeşm”, kolu sakat olan için “çolak”, ayağı sakat olan için “topal”, aklî sorunu olan için “mecnûn”, iş göremez durumda olanlar için ise “alil” ifadeleri kullanılmıştır. Aynı özelliklere sahip ve birbirini takip eden kişiler için “bu dahi” ifadesi kullanılmıştır. Sayımın yapıldığı yerin toplam nüfusu ve hane sayısı sayım sonunda belirtilmiştir.

A. Nüfusun Kaza ve Köylere Dağılımı

1831 yılı nüfus sayımında Niğde Sancağı'na bağlı Çamardı Kazası'nda 56 köy 2.911 hane ve 8129 kişi yer almaktaydı⁷⁵.1845 yılı nüfus sayımında ise Çamardı'nda merkez dâhil 35 yerleşim birimi bulunmakta ve bu yerleşim yerlerinde 5634 kişi ikamet etmekteydi. Nüfustaki bu denli değişimin Çamardı Kazası'nın zaman zaman idarî taksimatında olan değişimlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Zira ilk sayımın yapıldığı 1831 nüfus sayımında Çamardı Kazası Niğde Sancağı'na bağlı iken 1845 yılı sayımında idarî taksimat değişikliği ile Nevşehir Sancağı'na bağlanmıştır. Köy sayısındaki bu değişimin bazı köylerin başka kazalara bağlanmış olması durumuyla ilgili olabilir.

Tahlili yapılan 3573 numaralı defterin sonunda toplam hane ve nüfus sayısı belirtilmiştir. Fakat defter kayıtları yeniden hesaplandığında kazanın toplam Müslüman nüfusun 5634 kişi olduğu görülmüştür. 4 kişinin eksik olmasını, kaydı yapan memurun toplama sırasında yanlış yaptığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Defterin sonunda sayımı yapan sayım memuru için “Atufetlü Mehmet Faik Bey bizzat bölgeyi dolaşıp kendi gözleriyle görerek” sayımı yapmıştır diye açıklamada bulunmuştur. Fakat yinede nüfus eminin bizzat kendi gözleriyle görmediğini, hane reislerinin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda kayıtların tutulduğunu düşünmekteyiz. Çünkü sayımın yapıldığı sırada, orda olmayanların

⁷⁴Karal, *a.g.e.*, s.68

⁷⁵Hava Selçuk, “Niğde’de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6Nisan 1831)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, VI/ II, p 1263-1294, Kayseri February 2013, s.1266.

olduğunu da, olanların da kaydedildiğini, bunun da en azından bir kısmını görerek yapsa da bir kısmını görmeden, hane reislerinin verdiği bilgilere göre yazıldığını söyleyebiliriz.

Tablo 2: Nüfusun Kaza ve Köylere Dağılımı⁷⁶

Sıra No	Kaza/Köy	Erkek Nüfus	Hane Sayısı	Nüfus Oranları %
1	Çamardı Kaza	250	88	4.46
2	Adırmason	742	165	13.14
3	Ağcaşar	83	26	1.47
4	Aşlama	63	33	1.11
5	Alay	116	116	2.05
6	Bademdere	130	47	2.30
7	Basdana	83	24	1.47
8	Bakçılı	90	32	1.59
9	Bereketli	488	171	8.64
10	Burç	123	48	2.17
11	Celaller	102	41	1.80
12	Deyirmen	279	76	4.94
13	Dırmason	38	20	0.67
14	Dündarlı	237	93	4.19
15	Endirlos	275	96	4.87
16	Eskigümüş	96	39	3.40
17	Eynelli	89	30	1.57
18	Ferhenk	58	21	1.02
19	Fertek	387	136	6.85
20	Germiyan	198	56	3.50
21	Gölcük	106	32	1.87
22	İnbaşı	148	48	2.62
23	Karaatlı	83	34	1.47
24	Kıçığaç	116	41	2.05
25	Kızılören	29	8	0.51
26	Lafsan	136	34	2.40
27	Yarhisar	24	5	0.42
28	Sandal	69	29	1.22
29	Semendire	195	64	3.59
30	Suvermez	166	52	2.94
31	Şeyhler	140	48	2.48
32	Uluağaç	88	39	1.55
33	Velbese	196	54	3.47
34	Yoları	141	49	2.49
35	Zamzama	70	25	1.24
	TOPLAM	5634	1917	100

Tabloda da görüldüğü üzere, Çamardı Kaza Merkezi dâhil en kalabalık yerleşim yeri 742 kişiyle Adırmason Köyü'dür. Bu köyün toplam nüfusa oranı %13,4'tür. Bu köyü 488 kişi ve %8,6'lık oranla Bereketli, 387 kişi ve %6,5'lik nüfus oranıyla da Fertek izlemektedir. En az kişinin yaşadığı 24 kişi ve %0,42'lik nüfus oranıyla Yarhisar Köyü'dür. Kızılören %0,51'lik nüfus oranı ve 29 kişi, Dırmason %0,67'lik nüfus oranı ve 38 kişiyle nüfus miktarı az olan diğer köylerdir. Belirtilen nüfus sadece sayımın yapıldığı, defterin tutulduğu tarihteki erkek nüfusu göstermektedir.

1.Hanedeki Erkek Nüfusun Dağılımı

İnsanlığın başlangıcından beri toplumun temel ögesi olan aile var olmuştur. Aile, toplumun varlığını sürdürmesi için önemli roller üstlenmiştir. Aile, sadece ekonomik hayata yön vermemiş aynı zamanda, sosyal- siyasi hayatı düzenlemiş, dinî ve kültürel fonksiyonlar da üstlenmiştir. Tüm bunların ötesinde, aile, insanlığın ve yeni nesillerin devamı için önemli bir unsurdur⁷⁶. Anne, baba ve çocukların bir arada yaşadığı ve çekirdek aile kavramının yaygın olduğu Osmanlı toplumunda evlenen aile bireyleri genellikle ayrı evlerde yaşamışlardır.

Oğullar: 3573 numaralı Çamardı Kazası Müslim nüfusa ait olan defter incelendiğinde, Osmanlı aile yapısına, uygun olarak çoğunlukla hanelerde, anne-baba ve çocukların bir arada yaşadığı görülmüştür. Tabii kimi hanelerde geniş aile diye tabir edilen anne baba ve çocukların dışında aynı hanede yaşayan evli oğullar, torunlar, yeğenler, damatlar, amcalar, eniştelere ve hatta kayınpederlerin de kaydına rastlanmıştır. Aynı zamanda hane içerisindeki eşin (kadın) önceki evliliğinden olan üvey çocukların da bulunduğu görülmüştür.

Tablo 3: Kazadaki Erkek Evlat Sayısının Hanelere Dağılımı

Aile Sayısı	Erkek Evlat Sayısı						Toplam
	1	2	3	4	5	6	
1917	528	480	306	100	28	5	1448
Aile Sayısına Oranı %	27.96	25.03	15.96	5.21	1.46	0.26	75.88

Tablo 3’de görüldüğü gibi, baba hanesinde yaşayan tek oğul oranı %27.96’dır. Ancak bu durum tek oğlu gözüken hanelerin tek erkek evladı olduğu, başka bir ifadeyle başka bir çocuğu olmadığı manasına gelmez. Zira evli olup baba hanesinden ayrılan erkek evlatlar da olabilir.

Köyler kendi içinde değerlendirildiğinde baba evinde yaşayan erkek evlatların en fazla olduğu köy Adırmason’dur. İkinci sırada ise nüfus bakımından

⁷⁶Geniş bilgi için bkz. (Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhittin Tuş, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Bayrak Matbaacılık, Ankara 1992, s.89.

üçüncü sırada yer alan Fertek Köyü yer alır. En az erkek evlat sayısının olduğu köy 2 erkek evlatla Yarhisar Köyü'dür.

Tablo 4: Erkek Evlat Sayısının Kaza ve Köylere Dağılımı

Sıra No	Kaza/Köy	Erkek Evlat							Erkek Evlat Toplam Sayı	Toplama Oran %
		1	2	3	4	5	6	7		
1	Çamardı	28	16	14	2	-	1	-	60	0.68
2	Adımason	71	60	41	12	6	-	-	190	0.78
3	Ağaçsar	9	6	7	1	-	-	-	23	0.88
4	Ağlama	11	4	1	-	-	-	-	16	0.48
5	Alay	7	6	4	6	-	-	-	23	0.71
6	Bademdere	12	7	14	-	-	-	-	33	0.70
7	Badana	7	1	5	3	-	-	-	16	0.66
8	Bekçili	10	7	5	1	-	-	-	23	0.71
9	Bereketli	46	39	24	4	3	1	-	117	1.46
10	Burç	7	13	5	2	-	-	-	27	0.56
11	Calaller	13	9	31	-	-	-	-	53	1.29
12	Deyimmen	20	21	11	7	2	1	-	62	0.81
13	Dımason	13	-	3	-	-	-	-	16	0.8
14	Dündarlı	30	22	9	2	-	-	-	63	2.17
15	Endirlos	27	23	13	5	1	-	-	69	0.71
16	Eskigümmüş	13	8	4	-	-	-	-	25	0.64
17	Eynelli	7	7	6	2	-	-	-	22	0.73
18	Ferhenk	7	6	1	-	-	-	-	14	0.66
19	Fertek	41	29	21	12	1	-	-	104	0.76
20	Germiyan	6	18	6	4	3	1	-	38	0.67
21	Gölcük	7	6	9	-	5	-	-	27	0.84
22	İnbaşı	15	11	6	4	-	-	-	36	0.75
23	Karasalı	18	3	4	1	-	-	-	26	0.76
24	Kıçığaç	7	9	4	5	1	-	-	26	0.63
25	Kızılören	2	3	1	2	-	-	-	8	1
26	Lafsan	9	6	7	1	1	-	-	24	0.70
27	Sandal	8	5	3	1	-	-	-	17	0.51
28	Semendire	13	18	8	5	1	-	-	37	0.57
29	Suvarmez	11	16	9	7	1	1	-	45	0.86
30	Şeyhler	6	13	9	1	1	-	-	30	0.6
31	Uluğaç	13	9	-	-	-	-	-	22	0.56
32	Yarhisar	2	-	-	-	-	-	-	2	0.33
33	Velbese	13	17	10	2	1	-	-	43	0.81
34	Yoları	11	9	9	2	1	-	1	33	0.66
35	Zamzama	8	6	2	2	-	-	-	18	0.62
Toplam		528	480	306	100	28	5	1	1449	26.33

Tabloda görüldüğü gibi 4 çocuktan fazla çocuğa sahip olan hane sayısı yok denecek kadar azdır. 7 erkek evladın olduğu tek hane Yoları Köyü'ndedir. Yoları Köyü, 46 numaralı hanede kayıtlı 45 yaşındaki Çiftçi Ömer'in 7 erkek çocuğu bulunmaktadır. Çocuklarının yaşları birbirine yakın olup, en büyüğü 23, en küçüğü 3 yaşındadır; ayrıca 6 çocuğu olan hanelere ise sadece köyde 5 rastlanırken 9 çocuğun bir arada yaşadığı tek yer Bereketli Köyü'dür.

Kaza merkezi ve köylerde 448 kayıtlı hane reisinin çatısı altında hiç erkek çocuk bulunmamaktadır. Bu durumun, hane reisinin çocuğunun ölmüş olma ihtimalinden, evlenen çocuğun haneden ayrılmış olmasından veya hane reisinin gerçekten erkek çocuğunun olmamasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bereketli

Köyü, erkek çocuğu olmayan 50 hane reisi ile birinci, Adirmason Köyü 47 hane reisi ile ikinci, Fertek Köyü 31 hane reisi ile üçüncü sıradadır.

Kardeşler: Kimi yerleşim birimlerinde, babaları ölmüş olduğu halde bir arada yaşamaya devam eden kardeşler babalarının adı altında yazılmıştır. Fakat hane reisi olarak babanın yazılmadığı hallerde çoğu zaman hanenin reisi olarak en büyük kardeş yazılmış ve diğer kardeşler ağabeyin altında yazılmışlardır Kardeşlerin bir arada yaşadığı hane sayısı oğulların bir arada yaşadığı hane sayısından azdır.

Tablo 5: Ağabey Hanesinde Yaşayan Kardeşlerin Kaza ve Köylere Dağılımı

Sıra	Kaza Merkezi /Köy	Kardeş Sayısı					Toplam Sayı
		1	2	3	4	5	
1	Çamardı Kaza Merkezi	8	4	1	1	-	14
2	Adirmason	26	10	1	1	-	38
3	Ağçaşar	2	3	-	-	-	5
4	Aşlama	4	-	-	-	-	4
5	Alay	4	4	1	-	-	9
6	Bademdere	6	1	-	-	-	7
7	Basdana	5	1	1	-	-	8
8	Bekçiler	2	1	2	-	-	5
9	Bereketli	27	9	3	-	-	39
10	Burç	5	-	2	-	-	7
11	Celaller	5	2	-	-	-	7
12	Deyirmen	10	4	-	-	-	14
13	Dirmason	2	-	-	-	-	2
14	Dündarlı	10	3	-	1	-	14
15	Endirlos	15	1	1	-	-	17
16	Eskiğümüş	5	3	-	-	-	8
17	Eynelli	4	-	-	-	-	4
18	Ferhenk	5	1	-	-	-	6
19	Fertek	9	3	1	-	-	13
20	Germiyan	3	3	1	1	1	9
21	Gölcük	2	4	-	1	-	7
22	İnbaşı	5	4	1	-	-	10
23	Karaatlı	5	-	-	-	-	5
24	Kıçığaç	4	2	2	-	-	8
25	Kızılören	1	-	-	-	-	1
26	Lafsan	6	7	-	-	-	13
27	Yarhisar	1	-	-	-	-	1
28	Sandal	5	1	-	-	-	6
29	Semendire	9	3	1	1	-	14
30	Suvermez	1	-	-	-	-	1
31	Şeyhler	5	5	-	-	-	10
32	Uluağaç	2	1	-	-	-	3
33	Valbese	8	3	3	-	-	14
34	Yoları	5	1	-	-	-	6
35	Zamzama	6	1	-	-	-	7
Toplam		222	85	21	6	2	336

Yerleşim birimleri içinde en fazla kardeşin bir arada yaşadığı 39 kişiyle Bereketli ilk sırada, Adirmason 38 kişi ile ikinci ve 24 kişiyle Lafsan üçüncü sırada yer almaktadır. Toplam 1917 haneden 337'sinde kardeşler bir arada yaşarken

1580’inde bu duruma rastlanmamıştır. Haneleri temel olarak değerlendirdiğimizde ise hane reisinin ağabey olduğu ve bir kardeşin yer aldığı hane sayısı 203, iki kardeşin yer aldığı hane sayısı 36, üç kardeşin yer aldığı hane sayısı 24, dört kardeşin yer aldığı hane sayısı 6, beş kardeşin yer aldığı hane sayısı 2’dir.

Aynı Hanede Yaşayan Diğer Erkekler: Yukarıda da ifade edildiği gibi, aynı hanede yaşayan baba, oğullar ve kardeşlerin dışında torunların, yeğenlerin, damadın, kayınların ve kayınbabaların da bulunduğu oluyordu. Bunların içinde en fazla sayıyı yukarıda da söylendiği gibi, kardeşler oluştururken, kardeşleri torunlar, torunları da yeğenler takip etmektedir.

Tablo 6: Aynı Hanede Yaşayan Diğer Erkekler

Kaza/ Köy	Torun	Yeğen	Kayın	Damat	Kayınpeder	Toplam
Çamardı Kaza	5	3	1	1	-	10
Adırmason	33	2	-	-	-	35
Ağçaşar	9	-	-	-	-	9
Aşlama	1	1	-	-	-	2
Alay	8	4	-	-	-	12
Bademdere	3	2	-	-	-	5
Bekçili	4	-	-	-	-	4
Bereketli	7	18	1	1	1	28
Burç	1	5	-	-	-	6
Celaller	1	-	1	-	1	3
Deyirmen	18	12	-	-	-	30
Dırmason	-	-	-	-	-	-
Dünderli	4	5	-	2	1	12
Endirlos	14	1	-	-	-	15
Eskigümüş	1	-	1	-	-	2
Eynelli	1	3	-	-	-	4
Ferhenk	6	4	-	1	-	11
Fertek	11	3	2	-	-	16
Germiyan	17	4	-	-	-	21
Gölcük	-	7	-	-	-	7
Yoları	1	-	-	-	-	1
İnbaşı	5	4	-	-	-	9
Karaatlı	5	2	-	-	-	7
Kıçiağaç	-	1	-	-	-	1
Kızılören	2	1	-	-	-	3
Lafsan	2	20	-	-	-	22
Şandal	-	2	-	-	-	2
Semendire	4	4	-	-	-	8
Suvermez	11	1	-	-	-	12
Şeyhler	10	1	-	-	-	11
Uluağaç	2	-	-	-	-	2
Yarhisar	-	1	-	-	-	1
Basdana	1	3	-	-	-	4
Zamzama	3	-	-	-	-	3
Velbese	17	-	-	1	-	18
Genel Toplam	207	114	6	6	3	336

Tablodan da anlaşıldığı üzere, Çamardı Kaza ve köylerinde çok kalabalık aileler bulunmamaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi aynı hane içinde daha çok evli

çocuklardan olan, torunların sayısı çoğunluktadır. Toplam nüfus içinde torunların oranı %3.67, torunların, hane sayısına oranı %10.50'dir. Aynı hanede yaşayan en fazla toruna sahip olan kişi, Deyirmen Köyü'nde çiftçi Hasan 7 torunla birinci sıradayken, onu, 6 torunla takip eden kişi Şeyhler köyünden Çiftçi Mehmet'tir. Oğul ve kardeş dışında hiçbir akrabanın bir arda yaşamadığı tek yer Dirmason Köyü'dür.

2. Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

1831 nüfus sayımının en önemli amaçlarından biri de şüphesiz ki yeni kurulan ordunun asker ihtiyacını gidermek ve vergi potansiyelini görmektir. Sayım sonucunda bir takım eksiklik ve aksaklıklara rağmen ülke genelinde yaşayan Müslim ve gayrimüslim nüfusun miktarını ortaya koyması açısından çok önemlidir. Zira bu sayım sonraki sayımlara öncülük etmiş; bu sayımda yapılan yanlışların tekrarlanmaması için, örnek teşkil etmiştir. Bu sayım Osmanlı Devleti'nin toprak yazımı amacı dışında yapılan bir nüfus sayımı olarak kabul edilebilir. Ayrıca 1831 sayımı öncesi ve sonrası yapılan bir takım değişikliklerle çıkartılan kanunnameler ülke dâhilinde merkezi bir nüfus kayıt sisteminin kurulmasını ve nüfus değişikliklerinin düzenli olarak takip edilmesini sağlaması açısından önemlidir.

1844 yılı sayımı da bir önceki sayım gibi ülkenin asker potansiyelini ortaya koymak için yapılan önemli nedenlerden biridir. Bu amaçla nüfus, kolay bir istatistikî veri oluşturmak için çeşitli ayrımlarla kategorize edilmiştir. Bu ayırım, Müslim ve gayrimüslimler için de farklılık göstermiştir. Müslümanların ayrılmasında *tivânâ* (güçlü, kuvvetli, askerliğe el verişli), *alil* (iş göremez), gibi farklı yaş grupları oluşturulmuştur. Ayrıca kişilerin sakal- bıyık boy gibi fizikî özellikleri belirtilmiş ve 14-17 yaş arası erkekleri “şâbb-ı emred”, 18-25 yaş arası erkekleri “ter bıyık” olarak nitelendirilmiştir. Zaman zaman yaş konusunda oynamalar olmuş, yaşı 21 olan kişilerde “şâbb-ı emred” olarak tarif edilmişken kimi zaman da 16-25 yaşındakiler de “ter bıyık” olarak yazılmıştır.

Tablo 7: Yaş Grubunun Kaza Geneline Dağılımı

Kaza/Köy	Çocuk (0-14)		Şabb-ı emred (14-17)		Ter bıyık 18-25		Yetişkin 26-55		Yaşlı 56 ≥		Toplam
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	
Çamardı	101	40.7	27	10	52	20	67	26	5	0.02	252
Adırmason	330	44.4	53	7.1	97	7.1	49	6.6	38	5.1	742
Ağçaşar	26	31.1	6	7.2	25	30.1	17	20.4	8	9.6	83
Aşlama	18	28.5	4	6.3	22	34.9	14	22.2	4	6.3	63
Alay	45	38.7	12	10.3	29	25.1	28	24.1	2	1.72	116
Bademdere	42	32.3	21	16.1	29	22.3	36	27.6	2	1.53	130
Basdana	27	32.5	7	8.43	22	26.5	22	26.5	5	6.02	83
Bekçili	36	40	11	12.2	22	24.4	15	16.6	6	6.66	90
Bereketli	198	40.5	44	0.09	93	19	142	29	8	1.63	488
Burç	54	43.9	10	0.08	19	15	35	28.4	3	2.43	123
Celaller	37	36.2	14	13.7	16	16.6	14	13.7	1	0.98	102
Deyirmen	132	47.3	29	10.3	53	18.9	59	21.1	6	2.15	279
Dırmason	11	28.9	2	5.26	10	26.3	11	28.9	4	10.5	38
Dündarlı	85	35.8	21	8.86	58	24.4	53	22.3	21	8.86	237
Endirlos	109	39.6	22	8	58	21	79	28.7	6	2.18	275
Eskigümüş	38	27.9	5	3.67	25	18.3	25	18.3	3	2.20	96
Eynelli	37	41.5	9	10.1	19	21.3	24	26.9	-	-	89
Ferhenk	19	32.7	2	3.44	12	20.6	18	31	7	12.0	58
Fertek	165	42.6	30	7.75	81	20.9	102	26.3	6	1.55	387
Germiyan	77	38.8	19	9.5	52	26.2	47	23.7	5	2.52	198
Gölcük	42	39.6	9	8.49	27	25.4	26	24.5	2	1.88	106
İnbaşı	64	43.2	8	5.40	35	23.6	36	24.3	4	2.70	148
Karaatlı	32	38.5	2	2.40	22	26.5	21	25.3	6	7.22	83
Kıçlağaç	49	42.2	11	9.48	23	19.8	29	25.0	4	3.44	116
Kızılören	11	37.9	3	10.3	6	20.6	7	24.1	1	3.44	29
Lafsan	50	37	15	11.1	30	22.2	37	27.4	3	2.22	136
Yarhisar	10	41.6	1	4.16	3	12.5	10	41.6	-	-	24
Sandal	24	34.7	6	8.69	15	21.7	22	31.8	2	2.89	69
Semendire	176	60	22	7.50	35	11.9	54	18.4	6	2.04	203
Suvermez	70	42.1	16	9.63	29	17.4	39	23.4	11	6.62	166
Şeyhler	49	35	14	10	46	32.8	24	17.1	8	5.71	140
Uluagaç	33	37.5	6	6.81	20	22.7	26	29.5	1	1.13	88
Valbese	80	40.8	24	12.2	44	22.4	44	22.4	4	2.04	196
Yoları	55	39.0	14	9.92	12	8.51	41	29	9	6.38	141
Zamzama	24	34.2	6	8.57	21	30	18	25.7	1	1.42	70
Genel Toplam	2356	41.4	505	8.94	1162	20.5	1290	22.8	202	3.57	5634

Tablo incelendiğinde kazanın toplam nüfusunun %71.25'i 26 yaşından küçüktür. Bu durum, kazanın genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Kayıtlarda, erkek nüfusun doğumdan başlayarak eksiksiz olarak deftere kayıt yapıldığı görülmektedir. Nitekim defterlerde 1 yaşından küçük, ayını doldurmamışların da kaç günlük, ayını doldurmuşların ise kaç aylık olduğu kaydedilmiştir. Kaza genelinde 1 yaşından küçük çocukların toplam kayıt sayısı 34 kişi olarak gözükmektedir. Bir yaşından küçük bebek sayısının en fazla olduğu yerleşim birimi 10 bebekle Deyirmen Köyü'dür. Ayrıca genç bir nüfus yapısına sahip olan kazada 90 yaşında olan sadece 2 kişiye (Şeyhler köyünde hane 43, orta boylu aksakallı Hasan, hane 44 orta boylu aksakallı rençper Mehmet) 100 yaşında olan 1 kişiye rastlanmıştır (Adırmason Köyü hane 4 orta boylu aksakallı Ebubekir).

Beş farklı kategoride değerlendirilen yaş gruplarında büyük kısmını 2356 kişi ve %41.4'lük oranla 0-14 yaş arası almaktadır. Bunu takip eden ikinci en yüksek kısım 1290 kişi ve %22. 8 oranla 26-55 arası yaş grubu teşkil etmektedir.

Kazanın askerî potansiyelini değerlendirildiğinde ise 14-25 yaş aralığının askerliğe elverişli yaş grubu olarak ele alınırsa, nüfusun neredeyse %30'u, yani her 3 kişiden birinin askerlik için uygun olduğu sonucuna varılabilir.

3. Kazanın Toplam Tahmini Nüfusu

Bilindiği gibi sayımda sadece erkeklerin kaydı yapılmıştır. Bu sebeple nüfus konusunda yapılan çalışmalarda toplam nüfusu bulmak için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bunlardan en önemlisi Ö.L. Barkan'ın hane reisi sayısının 5 ile çarpımıdır. Buna ek olarak tarih boyunca büyük felaketler ve savaşların söz konusu olmadığı durumlarda kadın, erkek nüfusun birbirine eşit olacağı düşüncesiyle toplam nüfusu bulmak için de kişi sayısını 2 ile çarpılarak hesap yapıldı ⁷⁷.

⁷⁷Geniş bilgi için bkz., Sezgin Demircioğlu, Süleyman Bilgin, Mustafa Çakıcı, Ali Mesut Birinci, *Trabzon Nüfus Kütüğü*, İstanbul, 2009, s. 20.

Tablo 8: Çamardı Kazasının Tahmini Toplam Müslüman Nüfusu

Sıra No	Kaza/ Köy	Erkek Nüfus	Tahmini Kadın Nüfusu	Nüfus Oranları %
1	Çamardı Kazası	252	504	4.4
2	Adırmason	742	1484	13.14
3	Ağcaşar	83	166	1.47
4	Aşlama	63	126	1.11
5	Alay	116	232	2.05
6	Bademdere	130	260	2.30
7	Basdana	83	166	1.47
8	Bekçili	90	180	1.59
9	Bereketli	488	976	8.6
10	Burç	123	246	2.17
11	Celaller	102	204	1.80
12	Dayirman	279	558	4.94
13	Dirmason	38	76	0.67
14	Dünderli	237	474	4.19
15	Endirlos	275	550	4.87
16	Eskigümüş	96	192	3.40
17	Eynelli	89	178	1.57
18	Ferhenk	58	116	1.02
19	Fertek	387	774	6.85
20	Germiyan	198	396	3.50
21	Gölcük	106	212	1.87
22	İnbaşı	148	296	2.62
23	Karaatlı	83	166	1.47
24	Kıçığaç	116	232	2.05
25	Kızılören	29	58	0.51
26	Lafsan	136	272	2.40
27	Yarhisar	24	48	0.42
28	Sandal	69	138	1.22
29	Semendire	203	406	3.59
30	Suvermez	166	332	2.94
31	Şeyhler	140	280	2.48
32	Uluğaç	88	176	1.55
33	Velbese	196	392	3.47
34	Yoları	141	282	2.49
35	Zamzama	70	140	1.24
Genel Toplam		5634	12204	100

Tabloda görüldüğü gibi, kadın, erkek nüfus eşit olarak hesaplandığında nüfusun en kalabalık olduğu yerleşim yeri 976 kişi ve %8.6'lık oranla Bereketli Köyü'dür. Bunu sırasıyla 777 kişi ve %6.85'lik oranla Fertek Köyü ve 504 kişi %4.4'lük oranla kaza merkezi olan Çamardı takip eder. Nüfusun en az olduğu yerleşim yeri 29 kişi ile Kızılören Köyü'dür. Buradaki yerleşimin büyük kısmı başka yerden gelip bölgeye yerleşenler oluşturmaktadır. Kadın, erkek nüfusunun eşit olarak hesaplandığında kazanın tahmini nüfusu 12204'tür. Bu sayıda defterde kayıtlı olan erkek sayısının %46.16'sına denk gelmektedir.

Hane Reisleri Toplamı: Her hanenin bir reisi olacağı için, toplam hane sayısı, hane reisleri toplamını da verecektir. Defter toplamlarını esas alındığında bu sayı 1917'dir.

Yerleşim yerleri arasında hane reislerinin en fazla olduğu yer sırasıyla; 171 kişi ve %8.92'lik oranla Bereketli Köyü ilk sırada, 136 hane reisi ve %7.10'luk oran ile Fertek Köyü ikinci sırada ve 116 hane reisi ve %6.05'lik oranla Alay Köyü üçüncü sıradadır. En az hane reisine sahip yerleşim yerleri ise sırasıyla 5 hane reisi ile Yarhisar, 8 hane reisi Kızılören ve 21 hane reisi ile Ferhenk köyleridir.

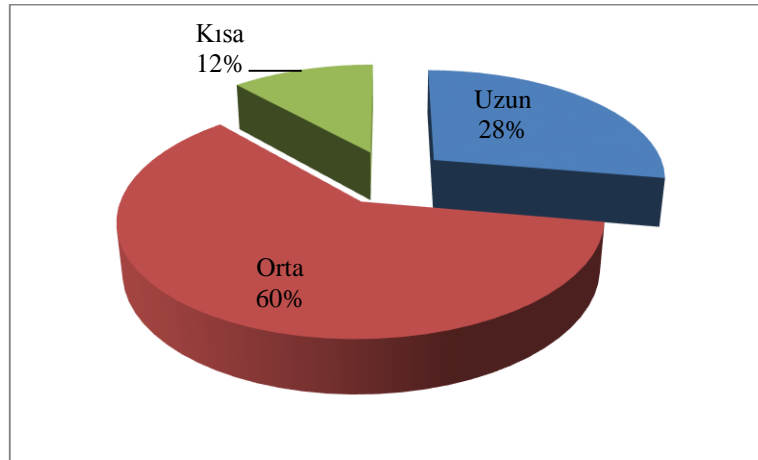
B. Şahısların Fizikî Özellikleri, İsim ve Lâkapları

Şahısların kaydı yapılırken isimlerinden önce, boy ve sakal özelliği, varsa lâkabı ve özü ve son olarak mesleği yazılmıştır.

1. Şahısların Fizikî Özellikleri

Kaydı yapılan kişilerin yaş, meslek, lâkap, askerliğe el verişli olma durumunun yanında fizikî özellikleri de ayırt edici bir özellik olarak kaydedilmiştir.

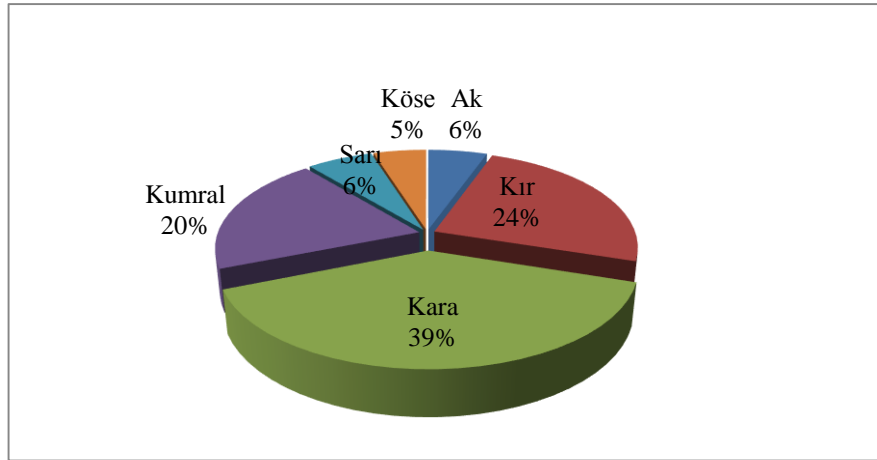
Boy Özelliği: Kişiler boy özelliklerine göre “uzun, orta ve kısa” olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Boy özelliğine yer verilen kişi sayısı 2572'dir; bu da, toplam nüfusun %45'i demektir. Boy özelliği içinde orta boylular 1559 kişi ve %60'lık oranla en fazla paya sahiptir. Bunu, ikinci sırada, %28'lik oran ve 713 kişi ile uzun boylular. %12'lik oran ve 300 kişi ile de kısa boylular takip etmektedir.

Grafik 1: Çamardı Kaza Merkezi ve Köylerindeki Boy Özelliği

Uzun boyun en fazla olduğu yer 98 kişi ile Adirmason Köyü, en az olduğu yer 6 kişi ile Dirmason Köyü, orta boyun en fazla olduğu yer 103 kişi ile Fertek Köyü, en az olduğu yer 16 kişi Basdana Köyü, kısa boyun en fazla olduğu yer 30 kişi ile Adirmason Köyü'dür. Ayrıca kısa boylunun hiç olmadığı tek yer ise Bekçiler Köyü'dür.

Sakal Özelliği: Defterde kaydedilen fizikî özelliklerden bir diğeri de sakal özelliğidir. Bu çerçevede kişilerin bıyık özelliği yazılmamış; sadece, sakallı olanlar, sakal özelliğine göre yazılmıştır. Kaydı yapılan kişiler öncelikle ak, kır, kara, sarı ve köse olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır. Sakal ile ilgili veri toplamı 2286'dır; bu da toplam nüfusun %40'ına denk gelir. Sakal özelliği içinde kara sakallılar 893 kişi ve %39 oranla birinci sırada, 559 kişi ve %24'lük oranla kır sakallılar ikinci 457 kişi ve %20'lik oranla kumral sakallılar üçüncü sırada gelmektedir. %6'lık dilimle, ak ve sarı sakallıların oranı eşittir. Yüzdeler dilim içinde en az sayı ve orana sahip olan grup ise köse sakallılardır.

Grafik 2: Çamardı Kaza Merkezi ve Köylerindeki Sakal Özelliği

2. Şahıs İsimleri

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonraki süreçte kullandıkları isimlerde de değişimler olduğu görülmüştür. Orta Asya kökenli isimlerin yanında belki daha çok Farsça ve Arap isimlerini tercih ettikleri görülmüştür. 3573 numaralı Müslim nüfusa ait defterde de bu duruma uygun oldukça fazla isim olduğu görülmüştür. Bu duruma örnek; Ali, Hasan, Hüseyin, Osman gibi isimlere çok sık rastlanmasıdır. Özellikle

Ali, Hasan ve Hüseyin isimlerine çok rastlanması ehlibeyt sevgisinin oldukça yaygın olduğunu gösterir. Ayrıca defterlerde kaydedilen kişilerin kendi isimleriyle birlikte baba adları da yazılmıştır. Bu nedenle defterlerde belirtilen nüfusun iki katına yakın ismin kayıtlı olduğu tahmin edilmektedir.

Bir Defa Geçen Şahıs İsimleri: 3573 numaralı Çamardı nüfus defterlerinde yaptığımız taramaya göre bir defa geçen şahıs isimleri tespit edilmiştir. Bu isimler ve hangi yerleşim yerinde kullanıldıkları ile ilgili bilgiler tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 9: Bir Defa Geçen İsimler

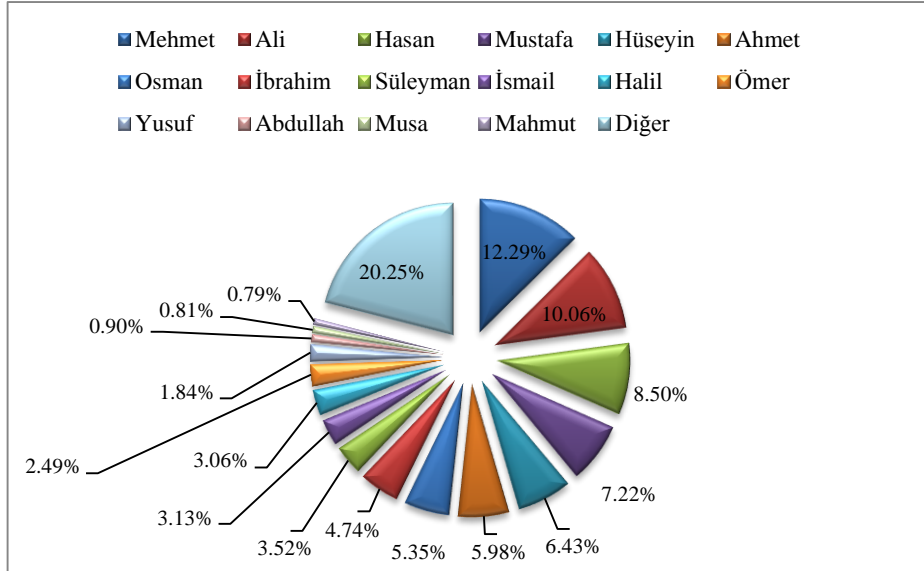
İsim	Kaza/Köyler
Adil, Taceddin, Serdar, Ruşan, Şükrüllah, Mercan, Behram, Talat	Çamardı Kaza
İslam	Aşlama
Şerif	Alay
Gürbüz, Naci, Beyazıt,	Bereketli
İdris	Burç
Yemiş	Celaller
Fethi, Kamil	Endirlos
Şahin	Ferhenk
Sekban	Yoları
Veysi, Mahrum	Kıçığaç
Reşit	Kızılören
Halim, Gaffur	Lafsan
Bedri, Abdülgani, Mücahid, Abdülcenap, Hurşit	Sandal
Hayrullah, Hamza	Semendire
Nazif	Suvermez
Murat	Şeyhler

En Çok Kullanılan Şahıs İsimleri: Kaza genelinde en çok kullanılan isim %12'lik oran ve 694 kişiyle Mehmet'tir. Mehmet ismini %10 oran ve 568 kişi ile Ali takip eder. Üçüncü ve en çok kullanılan isim % 8 oran ve 480' kişiyle Hasan ismidir.

Kaza Merkezi Çamardı'nda en çok kullanılan isimlere bakıldığında, 25 kişinin isminin Mehmet olması ile Mehmet ismi ilk sırada, 23 kişinin isminin Hasan olmasıyla Hasan ismi ikinci ve 20 kişinin isminin Ali olmasıyla Ali ismi üçüncü sıradadır. Köylere bakıldığında yine aynı durum söz konusudur.

Tablo 10: En Çok Kullanılan İsimler

İsim	Kişi Sayısı	Toplam Nüfusa Oranı %
Mehmet	694	12.29
Ali	568	10.06
Hasan	480	8.50
Mustafa	408	7.22
Hüseyin	363	6.43
Ahmet	338	5.98
Osman	302	5.35
İbrahim	268	4.74
Süleyman	199	3.52
İsmail	177	3.13
Halil	173	3.06
Ömer	141	2.49
Yusuf	104	1.84
Abdullah	51	0.90
Musa	46	0.81
Mahmut	45	0.79
Diğer	1160	20.25

Grafik 2: Müslüman Nüfusun İsim Dağılımı

Kaza Genelinde Kullanılan Aile İsimleri: Çalışmada ortaya çıkan aile isimleri incelendiğinde çeşitli şehir, memuriyet isimlerinin yanında milliyet isimlerine de rastlamaktayız. Bu aile isimleri bölgenin iskânıyla ilgili olarak da bir ipucu vermektedir. Ayrıca mesleklerin dağılımında da yardımcı olurlar. Kürdoğlu, Çerkezoğlu ve Arapoğlu gibi milliyet belirten aile isimleri, genele bakıldığında çok fazla olmamakla birlikte daha çok meslek ve fiziksel durum /kusur bildiren aile isimleri yaygındır.

Meslek bildiren aile isimlerine bakıldığında dikkat çeken meslekler şunlardır: Katırcılık, kalaycılık, kabakçılık, köçeklik, tamircilik, bostancılık, çobanlık, eskicilik sipahilik, çulhalık, külahçılık, kütükçülük. Bunların dışında fizikî özellikleri ve kusurları belirten aile isimleri de mevcuttur. Bunlardan; topal, çolak, uzun, sarı, boz, kara, kör, kel, köse gibi. Az da olsa memleket belirten Aksaraylı, Karamanlı, Yozgatlı gibi yer isimlerine de rastlanmaktadır.

Tablo 11: Aile İsimleri

Kaza/Köy	Aile İsimleri
Çamardı Kazası	Kürtoğlu, Körpeoğlu, Karamanoğlu, Abaoğlu
Adirmason	Keççecioğlu, Taciroğlu, Nacaroğlu, Gözükaraoğlu, Kapçioğlu, Kabakçioğlu, Kösebiyikoğlu, Dirhemoğlu, Kartaloğlu, Bozoğlu, Yödeoğlu, Kadideroğlu, Kamberoğlu, Gürmanoğlu, Piroğlu, Aşlamaoğlu, Eğrioğlu, Kamerioğlu, Baloğlu, Kiziroğlu, Eskicioğlu
Ağcaşar	Çamuroğlu
Aşlama	Kovalioğlu, Miyanioğlu, Eşhanoğlu, Çolakoğlu, Kütükçüoğlu
Alay	-
Bademdere	Karacaoğlu
Basdana	Aksaraylıoğlu, Osmanioğlu, Bozmehmetoğlu, Başçioğlu
Bekçili	Taşdanoğlu, Karaalioğlu, Hızıroğlu, Ömeroğlu, Taşoğlu, Ebuşahoğlu, Hamitioğlu, Hızırvalioğlu, İlbaşoğlu, Kasımoğlu, Ahmetoğlu
Bereketli	Çelebioğlu, Kelmahmutoğlu, Körkocaoğlu, Torbacioğlu, Kolukısaioğlu, Karaköçekoğlu, Kadiroğlu, Karadoloğlu, Kaprioğlu, İbişoğlu, Kerimoğlu, Akıyyusufoğlu, Mahmutoğlu, Koçhasanoğlu, Akbaşoğlu, Eşikoğlu, Köroğlu, Kelalioğlu, Karakasımoğlu, Köçekömeroğlu, Badoğlu, Karahasanoğlu, Çulhaoğlu, Burhanoğlu
Burç	Dedeoğlu, Karacaoğlu, Karakeloğlu, Ebubekiroğlu, Seferoğlu, Tahiroğlu, Bekiroğlu, Gençoğlu, Tamircioğlu, Yakupoğlu, Yahyaoğlu, Latifoğlu, Arpacioğlu
Celaller	Körpeköseoğlu, Delialioğlu, Athoğlu, Hafizoğlu, Sarihasanoğlu, Latifoğlu, Sarıkoğlu
Dayırmən	Mümtazoğlu, Köseoğlu, Çamahoğlu, Doğanioğlu, İlbekoğlu, Keçioğlu
Dirmason	-
Dündarlı	Karabacakoğlu, Fettahoğlu, Köseoğlu,

	Veyudeoğlu, Arapoğlu, Kanioğlu, Deviroğlu, Bozoğlu
Endirlos	Kanberoğlu, Karacaoğlu
Eskigümüş	Bebekoğlu, Atlıoğlu, Kıratlıoğlu, Şamlıoğlu, Topaloğlu
Eynelli	Çahoğlu, Beşeoğlu, Külahoğlu, Kuloğlu, Katırcıoğlu
Ferhenk	Balayadoğlu, Tosunoğlu, Karakoçoğlu, Ademoğlu
Fertek	Sipahioğlu
Gölcük	Bolatoğlu, Çobanoğlu, Vahapoğlu
İnbaşı	Kozanoğlu, Bektaşoğlu, Ekmeloğlu, Çerkezoğlu, Tahiroğlu
Karaatlı	Ayaoğlu
Kıçığaç	Kaberecioğlu, Arapoğlu, Sarıoğlu
Kızılören	Solakoğlu
La fsan	Mastarlumoğlu, Rahmanoğlu, Çolakoğlu, Karaoğlu, Topaloğlu, Yekçeşmoğlu
Yarhisar	Dumanoğlu, Kerimoğlu, Kuratoğlu, Çakaloğlu
Sandal	Çakıroğlu
Semendire	Sipahioğlu, Kenmoğlu, Saka oğlu, Devocioğlu, Kendirlioğlu, Yuvakbaşıoğlu
Suvement	Çolakoğlu, Battaloğlu, Bebekoğlu, Nebioğlu, Tambaşoğlu, Kamaşoğlu
Şeyhler	Uğuroğlu, Sarıalioğlu, Çolakoğlu
Uluağaç	Atlıoğlu, İmamoğlu, Hamitoğlu, Uluağaçoğlu, Dağlıoğlu, Çobanoğlu, Toramanoğlu, Sarımeahmetoğlu, Köseahmetoğlu
Velbese	Köçekoğlu
Yoları	Düzoğlu, Camahoğlu, Çobanoğlu, Bağcıoğlu, Arapoğlu, Doyuranoğlu, Çörekçioğlu, Karakısaoğlu
Zamzama	Kalaycıoğlu, Endamoğlu, Keloğlanoğlu, Köseoğlu

3. Lâkaplar

Çamardı Kazası ve köylerinde kişiler baba adları ve yaygın olarak tanındığı lâkapları ile kaydedilmişlerdir. Lâkaplar çoğu kere şahsın fizikî özelliği, mesleği, menşe'i veya sosyal durum yansıtacak şekilde verilmiştir.

Fizikî Durum Belirten Lâkaplar: Fizikî özellikler içinde ten, saç, göz rengi, zayıflık, boyca uzunluk gibi hususlar yer alır. Fizikî özellikler dolayısıyla verilmiş lâkaplar; sarı (4), köse (5), kambur (1), çakır (1), sağır (3), çiroz (1), cüce (1), uzun (2), kel (4), kara (20), topal (4), çolak (5), boz (2) ve paytak (1)'dir. Ayrıca bunlar dışında fiziksel veya meslekî özellik belirtmeyen lâkaplar da vardır. Bu lâkaplar; Korkut, Berşan, Tutak, Akış, Teke, Çardak, Tiryaki, Arakçı, Ahak, Kelek'dir.

Meslek Belirten Lâkaplar: Meslek belirten lâkaplar aşağıda tabloda belirtildiği gibidir.

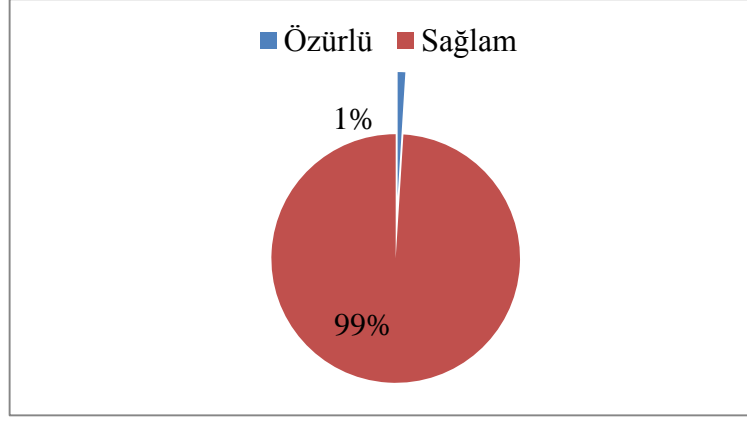
Tablo 12: Meslek Belirten Lâkaplar

Bağcıoğlu	Kethüdaoğlu
Eskicioğlu	Külahcıoğlu
Eyercioğlu	Kütükçüoğlu
Devecioğlu	Koyuncuoğlu
Çarıkçıoğlu	Sapancı
Çörekçıoğlu	Sipahi
Çulhaoğlu	Tamircioğlu
Çobanoğlu	Torbacioğlu
Kabakçı	
Kapçıoğlu	
Kepçecioğlu	
Kiziroğlu	
Köçekoğlu	

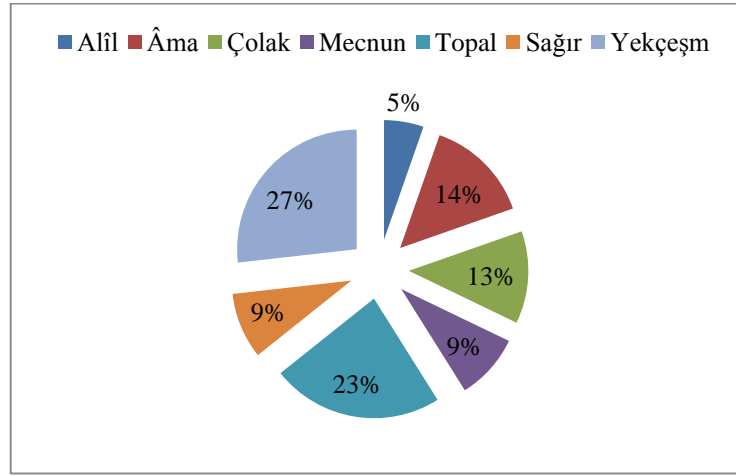
Mevki veya Sosyal Durum Belirten Lâkaplar: Mevki veya sosyal durum belirten lâkaplar ağa, efendi, molla, hacı, hafız gibi lâkaplardır. Ağa lâkabıyla 1 kişiye, Efendi lâkabıyla 9, Molla lâkabıyla 6, hacı lâkabıyla 13, hafız lâkabıyla 8 ve hatip lâkabıyla 11 kişinin kaydına rastlanmıştır.

4. Özür Durumu Olanlar

Fizikî veya aklî özrü olanlar nüfus defterinde, alil (iş göremez), âmâ (kör), çolak (eli veya kolu sakat), mecnûn (deli, aklî sorunu olan), total, sağır ve yekçeşm (tek gözlü) olarak kaydedilmiştir. Özür grupları içinde en fazla sayıya yekçeşm olanlar sahiptir. Bunu ikinci sırada topallar, üçüncü sırada da âmâlar takip etmektedir. Ayrıca defterde Suvermez Köyü'nde hane 31'de yaşayan 9 yaşındaki İsmail oğlu Ahmet'in Kambur olduğu bilinmektedir.

Grafik 3: Toplam Nüfus İçindeki Özürlü Oranı

Grafik 4: Özürlülerin Kendi Aralarındaki Akli- Fizikî Özur Grafiği

5. Kaza Genelinde İcra Edilen Meslekler

Ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Osmanlı'da, nüfus sayımının yapıldığı yıllarda birçok yerde olduğu gibi Çamardı Kazası'nda da nüfusun büyük çoğunluğu geçimini tarımsal faaliyetlerle sağlamaktaydı.

3573 numaralı defterde yapılan tahlil sonrası kaza genelinde 1859 kişinin meslek sahibi olduğu belirlenmiştir. Bu sayı ise kazanın %32.9'una denk gelmektedir. 1859 meslek sahibi arasında 35 farklı meslek kolu vardır. Bu meslek kolları içerisinde ise çoğunluğu çiftçiler oluşturmaktadır. Çiftçileri sırasıyla rençperler, madenciler, çobanlar takip etmektedir. Ayrıca meslek grupları içinde idarî görevlilerden olan muhtarların sayısı tüm kazada bulunan diğer görevli sayısından fazladır. Muhtarları, din görevlisi olan imamlar takip etmektedir.

Tablo 13: Çamardı Kazası ve Köylerinde İcra Edilen Meslekler

Yerleşim Yerleri	Meslekler							
	İmam	Muhtar-ı Evvel (birinci muhtar)	Muhtar-ı Sanî (ikinci muhtar)	Çiftçi	Rençper	Çoban	Madenci	Kıracı
Çamardı	1	1	-	-	1	-	61	1
Adırmason	2	1	-	9	195	2	-	9
Ağcaşar	1	1	1	22	-	1	-	-
Aşlama	-	-	-	26	-	-	-	-
Alay	1	1	1	27	-	1	-	-
Bademdere	1	1	-	32	4	1	40	-
Basdana	1	1	1	13	6	2	-	-
Bakçılı	1	1	1	29	-	1	-	-
Beraketli	4	1	1	61	75	15	-	-
Burç	1	1	-	37	2	2	-	-
Calaller	1	1	-	30	7	1	-	-
Deyirmen	1	1	1	67	1	-	-	-
Dırmason	1	-	-	1	17	-	-	-
Dünderli	1	-	-	81	7	1	-	-
Endirlos	1	1	-	87	2	-	-	-
Eskigümüş	-	1	-	16	17	1	-	-
Eynelli	-	1	-	20	4	1	-	-
Ferhenk	-	1	-	15	1	-	-	-
Fertek	1	1	-	9	74	1	-	9
Germiyan	1	1	1	53	-	-	-	-
Gölcük	1	1	-	26	1	-	-	-
Inbaşı	-	1	-	37	2	5	-	-
Karaatlı	-	1	1	31	1	1	-	-
Kıçığaç	1	1	-	31	3	-	-	-
Kızılören	-	-	-	2	-	1	-	-
Lafsan	1	1	-	23	7	2	-	-
Yarhisar	-	1	-	5	1	-	-	-
Sandal	-	1	1	25	5	1	-	-
Semendire	1	1	-	45	10	-	-	-
Suvermez	1	1	-	38	4	7	-	-
Şeyhler	-	1	-	38	3	1	-	-
Uluağaç	1	1	-	18	12	1	-	-
Valbese	1	1	-	48	1	-	-	-
Yoları	1	1	-	39	3	-	-	-
Zamzama	1	1	-	21	2	1	-	-
Toplam	28	31	9	1062	468	50	101	19

Tabloda tüm meslek kollarına yer verilmemiş, kazada yoğunlukla yapılan mesleklere yer verilmiştir. Tablo dışındaki meslekleri yapan 60 kişi vardır. Bu meslekler; öğretmen (1), kızır (4), tüccar (4), hizmetkâr (1), seyis (1), tamirci (4), çerçi (1), fırın sahibi (2), aşçı (1), makara ustası (1), kasap (8), nalbant (2), deveci (6), eskici (2) çulha (2) duvarcı (6), demirci (1), bostancı (1), katırcı (2) macuncu (1), koyuncu (1) amele (3) bahçıvan (1), tüfenkçi (1) ve köçektir (1).

6. Nüfus Hareketleri

İlkçağdan itibaren insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için sürekli hareket halinde olmuşlardır. Göç dediğimiz bu olgu insanlık tarihinde birçok olaya yön vermiştir. İlk zamanlarda genellikle iklim koşullarından ötürü göçler yapılmıştır. Zamanla göçlerin sebepleri iklim koşullarından ziyade siyasi ve ekonomik bir hal almaya başlamıştır. Özellikle, nüfus artışı ile birlikte, besin maddelerinin azalması göçlerin ekonomik boyutunu içerirken, yapılan savaşlar da göç hareketinin siyasi boyutuna yön vermiştir. Örneğin Kuruluş döneminde Osmanlı'nın izlemiş olduğu siyaset, Balkanlarda ve Anadolu'da göç hareketlerine yön vermiş ve izlemiş olduğu bu siyaset sayesinde nüfus hareketleri doğu-batı yönünde büyük bir ivme kazanmıştır. Yine aynı şekilde İstanbul'un fethinden sonra şehrin ekonomik ve sosyal olarak kalkınması için gayrimüslimlerin İstanbul'a yerleşmeleri için teşvik edici unsurlar kullanılmıştır. Fatih'in izlemiş olduğu bu siyasetin sebepleri arasında gösterilebilecek unsurlardan bazıları şunlardır. Savaş sonunda gayrimüslimlerin şehri terk etmesiyle nüfusta yaşanan azalmalar, sosyal ve ekonomik anlamda bir takım sorunlara neden olabilirdi. Bu sorunları ortadan kaldırmak ve şehrin yeniden her anlamda şenlenmesi için göçün önlenmesi ve hatta başka yerden gelen gayrimüslimlere de sıcak bakılması siyasetidir.

Göç hareketleri sadece göç eden kişilerin hayatında değil, aynı zamanda göçülen yerlerde de kalıcı değişiklikler meydana getirmiştir.

Başka Yerden Gelenler: Çamardı Merkez ve köylerine yerleşenlerin toplam sayısı kişi 31 kişidir. Gelenler genellikle ticaret yapmak amacıyla gelmiş daha sonra evlenip bölgeye yerleşmişlerdir. Gelenlerin büyük kısmını Kızılören'e yerleşenler oluşturmaktadır.

Tablo 14: Çamardı Kazası ve Köylerine Yerleşenlerin Geldikleri Yerler

Sıra No	Kaza/ Köy	Gelen Kişi Sayısı	Gelinen Yer
1	Çamardı Kaza Merkezi	5	Ermenek, İskil, Yozgat, Gümüşhane
2	Celaller	1	Bursa
3	Şeyhler	7	Şam
4	Kızılören	11	Çamardı, Aksaray, Şam, Sarı Türkmeni
5	Aşlama	3	Sarı Türkmeni
6	Ağcaşar	1	Nevşehir
7	Eskigümüş	1	Niğde
8	Basdana	1	İskil
9	Lafsan	1	Basdana
10	Yarhisar	1	Saçlı cemaati
11	Yoları	1	Aksaray
12	Ferhenk	1	Adana
Toplam		31	

Başka Yere Gidenler: Çamardı Kazası köylerinden, farklı yerlere askerde olanlar hariç 46 kişinin gittiği bilinmektedir. İstanbul 37 kişi ile en fazla gidilen yer durumundadır. İstanbul'a gidenler samancılık, hamallık ve manavlık ticaretiyle gitmiş ve çoğunlukla samancılık yapmışlardır. Semendire ve Fertek köylerinden 2 kişi eğitim için Kırşehir'e gitmişlerdir. Adana'ya gidenlerinde kiracılık ve çerçilik yaptığını, bir kişinin de nereye gittiği bilinmemektedir. Aşağıdaki tablo da sadece göç veren köylere yer verilmiştir.

Tablo 15: Çamardı Köylerinden Gidilen Yerler

Köy	Kişi Sayısı	Gidilen Yer
Semendire	1	Kırşehir
Fertek	12	Niğde(1) Asitane (11)
Germiyan	5	Der-Âliyye
Lafsan	1	Diyar-ı Ahare gitmiş (uzaklara, bilinmiyor)
Velbese	2	Der-Âliyye, Adana
Adirmason	22	Adana (4), Der-Âliyye (18)
Gölcük	1	İzmir
Dirmason	2	Adana, Der-Âliyye
Toplam	46	

Askerde Olanlar: Şüphesiz nüfus sayımının yapılmasının önemli sebeplerinden biri de ülke genelindeki asker potansiyelini görebilmektir. Sayım yapıldıktan sonra defterler üzerinde kayıt yapılması, kaza genelinde askere alınanların kayıtlarının da tespit edilebilmesini kolaylaştırmıştır. Yaş gruplarının tasnifi kısmında da belirttiğimiz gibi 14-25 yaş arası askerliğe uygun olup 3573 numaralı defterlerdeki kayıtlarda o esnada askerde bulunan 177 kişi tespit edilmiştir. Askerde olan kişilerin yaşı 14-25 yaş arasındadır ve genel olarak Hicri 1259-1260 (Miladi 1843-1844) tarihleri arasında askere alınmışlardır. Özellikle askerde olanların büyük kısmı redif olup Der- Âliyye, Rumeli ve Arabistan ordusuna nakil olunmuşlardır.

Sayım sırasında askerde olanlar içinde yaşı en büyük olan Basdana Köyü'nde hane 20'de yaşayan orta boylu kara sakallı 30 yaşındaki Mehmet'tir. Ayrıca redif olup Edirne hastanesinden taburcu olmuş 3 kişiye rastlanmıştır.

Toplam nüfus içinde, o sırada askerde olan 167 kişi hariç askerliğe elverişli yaş grubunda bulunan 1500 kişiden sadece 20'sinin bir özrü olup (14-25 yaş arasındakiler) kalan 1480 kişi askerlik için gerekli niteliklere sahiptir ve bu kişiler "mim" ibaresiyle işaretlenmişlerdir.

Tablo 16: Sayım Sırasında Askerde Olanlar

Köy	Der- Aliyye Ordusu	Rumeli Ordusu	Arabistan Ordusu	Toplam
Adirmason	9	3	5	17
Ağcaşar	—	1	2	3
Aşlama	—	2	1	3
Alay	—	2	—	2
Basdana	1	4	4	9
Bereketli	4	1	1	6
Burç	1	2	—	3
Deyimen	—	4	3	7
Dimason	—	1	—	1
Dünderli	1	6	2	9
Endirlos	—	7	3	10
Eskigümiş	—	2	1	3
Eynelli	—	1	—	1
Ferhenk	—	1	1	2
Fertek	9	9	1	19
Germiyan	3	6	2	11
Gölcük	—	2	2	4
İnbaşı	1	4	1	6
Karaatlı	—	3	3	6
Kıçiağaç	3	—	2	5
Sandal	—	1	1	2
Semendire	2	5	1	8
Suvermez	1	3	1	5
Şeyhler	1	3	2	6
Uluağaç	2	1	1	4
Velbese	1	3	3	7
Yolan	2	—	1	3
Zamzama	2	2	2	6
Toplam	42	79	46	167

Tabloya bakıldığında sayım sırasında askerde olanların büyük kısmını Rumeli ordusunda olanlar oluşturmaktadır. Askerî olarak en fazla göç veren yerleşim yeri Fertek Köyü'dür; Bu da Fertek köyü nüfusunun %4.9'una denk gelmektedir. Fertek'i Adirmason ve Germiyan köyleri takip etmiştir. Ayrıca asker kaydı yapılan en az kişinin askerde olduğu yerleşim yerleri Dirmason ve Eynelli köyleridir. Sayım sırasında Kaza merkezi ve bazı yerleşim yerlerinden askerde olanlara dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bu yerleşim yerleri; Bekçili, Celaller, Kızılören ve Yarhisar köyleridir.

II. 3574 NUMARALI DEFTERİN TANITIMI VE DEFTERDE GEÇEN TERİMLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Nfs.d 3574 koduyla kayıtlı olan bu defter Çamardı Kazasının Gayrimüslim reayasına aittir. 3 Eylül 1845 (1.Ra 1261) tarihli defter ciltli ve ebruludur. 15.5x46 ölçülerinde olan defter 360 sayfa olup 26 sayfası boştur.

Genel itibariyle nüfus kaydının tutulma şekli 3573 numaralı Müslim defteriyle aynıdır. Müslim defterde sayıma imam ve muhtarlardan başlanmış iken; bu defterde de sayıma birinci papazdan başlanmıştır. Yine ilk olarak hane reisi yazılmış ardından çocukları ve hanede yaşayan diğer erkekler akrabalık derecesi belirtilerek yazılmıştır. Diğer defterden farklı olarak burada kaydı tutulan oğullar için “bin” ibaresi yerine “veled-i” ibaresi kullanılmıştır. Şahısların fizikî özellikleri, varsa lâkapları, meslekleri, sayımın yapıldığı tarihte başka bir yerdeyse ne amaçla gittiği, gittiği tarih not düşülerek diğer defterdekiyle aynı şekilde yazılmıştır. Müslim defterden farklı olarak genellikle kişilerin verebilecekleri vergi miktarını belirlemek için “âlâ (iyi), evsat (orta), edna (kötü) olarak not düşülmüş ve evrakı olmayanlara yeni evrak verildiği belirtilmiştir.

A.Gayrimüslim Reaya Nüfusu

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden itibaren gayrimüslim unsurlarla beraber ortak bir hayat devam ettirmişlerdir. 13. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar buldukları yere göre genelde Anadolu bağlamında, Müslümanlar Rum veya Ermenilerle komşuluk etmişlerdir. Doğu Anadolu bölgesinde gayrimüslimler genelde Ermeni iken, Orta Anadolu'da Karaman Eyaleti sınırları dâhilinde de bu gayrimüslimler Rumlardan meydana gelmekteydi. Karaman Eyaleti'nin doğu sınırlarında bulunan Niğde veya Nevşehir Sancağı eskiçağ Roma kültürünün hâkim olduğu yerler ve dolayısıyla da yaşayan dini unsurlar Grek Ortodoks Rumları idiler. Üzerinde çalıştığımız Çamardı Nüfus Defteri'nde zikredilen Gayrimüslimlerin de hemen hepsi Grek Ortodoks Rumlara ait Hıristiyanlar idiler. Fatih'in İstanbul'u ele geçirmesi sonrasında, 1454 yılından önce Rumları, 1461 yılında Ermenileri ve hemen aynı sıralarda da Yahudileri Osmanlı'da ayrı birer millet olarak kabul etmiştir. 15. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı'nın tanıdığı milletler bu üç dini gruptan meydana gelirken 1840 yılından itibaren milletlerin sayısı ilerleyen

yıllarda artmaya devam etmiştir. Ancak Müslümanların hepsi tek bir millet olarak kabul edilmiştir. Hıristiyan milletler kendi içlerinde Rum Ortodoks, Rum Katolik, Rum Protestan gibi ayrıştırılırken Müslümanlar herhangi bir tasnife tabi tutulmamıştır. Nitekim 19. yüzyılın özellikle ikinci yarısında yapılan nüfus sayımları ya da nüfus tablolarında bu tasnif şekli çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak incelenen defterde Müslümanlar yanı sıra gayrimüslimler sadece gayrimüslim olarak ele alınmış ve herhangi bir ayrıntıya girilmemiştir⁷⁸.

Çamardı Kaza ve köylerinde 1845 yılında merkez dâhil 13 gayrimüslim yerleşim yeri tespit edilmiştir. Bu yerleşim yerlerinde 5520 kişinin kaydı yapılmıştır. Çamardı merkez olmak üzere gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfusla bir arada yaşadığı 8 köy bulunmaktadır (Çamardı, Fertek, Suvermez, Semendire, Uluğağaç, Kiçiağaç, Dirmason, Gölcük). Sadece gayrimüslim reayanın bulunduğu 5 köy bulunmaktadır (Andaval, Tarhan, Kordonos, Aravan, Deneği).

Gayrimüslim reayanın en kalabalık olduğu yerleşim yeri 1021 kişiyle Çamardı Kaza merkezidir. Merkezdeki gayrimüslim nüfusun toplam gayrimüslim nüfusa oranı %18.49'dur. Bunu 710 kişi ve %12.86'lık oranla Dirmason, 683 kişi ve %12.37'lik nüfus oranıyla da Fertek izlemektedir. En az kişinin yaşadığı 31 kişi ve %0,56'lık nüfus oranıyla Kiçiağaç Köyü'dür. Tarhan %2.66'lık nüfus oranı ve 147 kişi, Uluğağaç %3.18'lik nüfus oranı ve 176 kişiyle nüfusu az olan diğer köylerdir. Defterde gayrimüslim reayanın hangi milliyetten olduğu ayrı olarak belirtilmemiştir. Tek bir başlık altında yazılmışlardır. Defterin sonunda toplam hane ve nüfus sayısı belirtilmiştir. Deftere göre hane sayısı 1895 ve nüfus 5530 kişi olarak not edilmiştir. Fakat defterin tahlili ve yapılan hesaplamalar kazanın toplam gayrimüslim nüfusunun 5520 kişi olduğunu göstermektedir. Defterin sonunda sayımı yapan sayım emini için "Atufetlü Mehmet Faik Bey bizzat bölgeyi dolaşıp kendi gözleriyle görerek" sayımı yapmıştır diye açıklamada bulunmuştur.

⁷⁸ Musa Şaşmaz, "Analysis of the Population Table of the Census of Salonica of 1903-4", *OTAM*, 5(1994), s. 349-377, özellikle s. 351-355. Osmanlı'daki gayrimüslim unsurlarla ilgili genel olarak bkz., Yavuz Ercan, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Azınlık Sorunu*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.

Tablo 17: Çamardı Kazası ve Köylerindeki Gayrimüslim Nüfus⁸⁰

Sıra No	Kaza/ Köy	Nüfus	Nüfus Oranları %100
1	Çamardı Kaza Merkezi	1021	18.49
2	Fertek	683	12.37
3	Gölcük	455	8.24
4	Uluğağaç	176	3.18
5	Kıçığağaç	31	0.56
6	Dirmason	710	12.86
7	Suvermez	590	10.68
8	Semendire	200	3.62
9	Andaval	234	4.23
10	Tarhan	147	2.66
11	Kordonos	452	8.18
12	Aravan	287	5.19
13	Deneği	534	9.67
Genel Toplam		5520	100

Tabloya bakıldığında gayrimüslim nüfusun en fazla olduğu yerleşim yeri 1021 kişi ve %18.49'luk oranla kaza merkezidir. Bunu sırasıyla Fertek ve Suvermez köyleri izlemektedir. Gayrimüslim nüfusun en az olduğu yerleşim yeri Kıçığağaç Köyü'dür.

1. Hanedeki Erkek Nüfusun Dağılışı

Oğullar: Daha önce tahlili yapılan Müslüman nüfusa ait 3573 numaralı defterde olduğu gibi 3574 numaralı gayrimüslim reayaya, ait defterde de aile yapısı incelendiğinde, yine Osmanlıda görülen çekirdek aile diye tanımladığımız anne baba ve bekâr çocukların bir arada yaşadığı aile yapısını görülmektedir. Kimi hanelerde Anne- Baba ve çocukların yanı sıra evli çocukların, kardeşlerin, yeğenlerin, kayın-kayınpederlerin ve kimi zaman damatların bir arada yaşamıştır. Yine aynı şekilde babanın hayatta olmadığı durumlarda hane reisinin en büyük erkek kardeş olduğu diğer kardeşlerinde ağabey hanesi altında yazıldığı durumlarda vardır.

Tablo 18: Gayrimüslim Erkek Evlat sayısının Kaza ve Köylere Dağılımı

Sıra	Kaza Merkezi /Köy	Erkek Evlat						Toplam Sayı	Toplam Oran %
		1	2	3	4	5	6		
1	Çamardı Kaza Merkezi	83	65	50	17	7	-	223	4.03
2	Andaval	26	20	8	2	1	1	57	1.03
3	Aravan	43	27	11	1	1	-	83	1.50
4	Deneği	51	31	31	9	1	-	123	2.22
5	Dirmason	72	52	34	7	5	2	172	3.11
6	Fertek	93	50	24	11	2	1	181	3.27
7	Gölcük	27	33	32	6	2	-	100	1.81
8	Kıçiağaç	2	1	1	2	-	-	6	0.10
9	Kordonos	40	30	28	5	2	-	105	1.90
10	Semendire	15	13	8	5	-	-	41	0.74
11	Suvermez	48	34	35	12	4	-	133	2.40
12	Tarhan	20	15	5	1	1	-	42	0.76
13	Uluağaç	12	15	10	4	1	-	42	0.76
Toplam		532	386	277	83	27	3	1308	23.69

Tabloda görüldüğü gibi hane reisinin baba olduğu, baba hanesinde yaşayan çocukların sayısı 1308'dir. Bu sayının toplam nüfusa oranı %23.69'dur. 5 çocuktan fazla çocuğun bir arada yaşadığı hane sayısı yok denecek kadar azdır. 7 erkek çocuğun olduğu tek hane Çamardı Kazası'ndadır. 189 numaralı hanede yaşayan 88 yaşındaki çiftçi Kiryako'nun 7 erkek çocuğu bulunmaktadır. Ayrıca 6 çocuğun bir arada yaşadığı haneler ise sadece 2 köyde mevcuttur.

Kaza merkezi ve Köylerde 857 kayıtlı hane reisinin çatısı altında yaşayan herhangi bir çocuk kaydına rastlamamıştır. Bu durum hane reisinin çocuğunun ölmüş olması ihtimalinden, evlenen çocuğun haneden ayrılmış olması ve yahut hane reisinin gerçekten hiç erkek çocuğunun olmamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Kardeşler: Ağabey hanesinde yaşayan kardeşlerin sayısı, oğulların sayısından azdır. Kaza merkezi dâhil tüm köylerde sayısı az da olsa ağabey hanesinde yaşayan kardeş kaydı bulunmaktadır. Ağabey hanesinde yaşayan kardeşlerin sayısı 434 olup toplam nüfus içinde %7.86'lık bir alan kapsamaktadır.

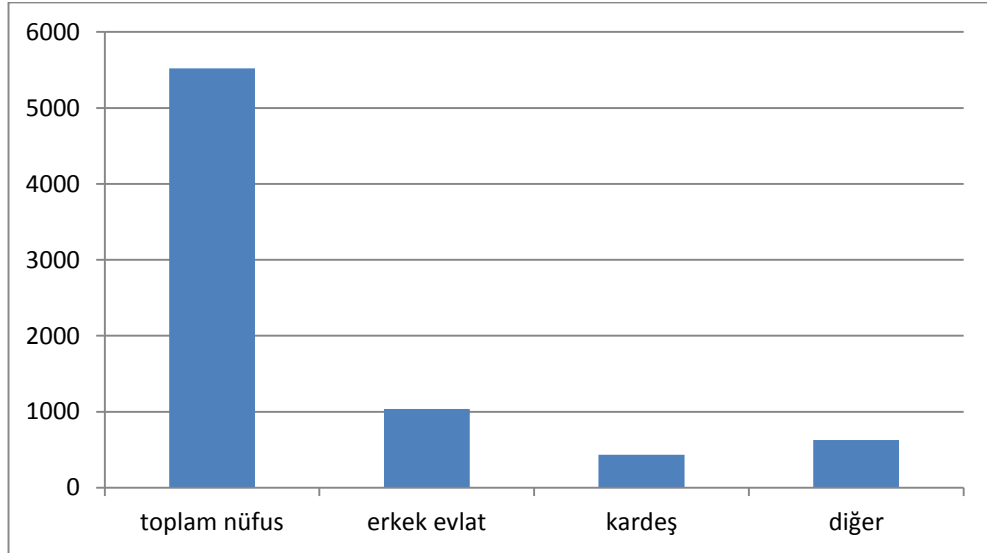
**Tablo 19: Ağabey Hanesinde Yaşayan Gayrimüslim Kardeşlerin
Kaza ve Köylere Dağılımı⁸¹**

Sıra	Kaza Merkezi / Köy	Kardeş Sayısı	Toplama Oran %
1	Çamardı Merkez Kaza	101	1.82
2	Andaval	25	0.45
3	Aravan	15	0.27
4	Deneği	30	0.54
5	Dimason	45	0.81
6	Fertek	40	0.07
7	Gölcük	39	0.70
8	Kıçığaç	6	0.10
9	Kordonos	42	0.76
10	Semendire	25	0.45
11	Suvermez	46	0.83
12	Tarhan	3	0.05
13	Uluğaç	17	0.30
Toplam		434	7.86

Diğer Erkekler: daha önce de belirtildiği gibi hanelerde anne-baba çocukların dışında başa erkeklerin de yaşadığı bilinmektedir. Diğer erkekler, kategorisinde değerlendirilen bu grupta, hanede bulunan oğul dışındaki erkeklerin akrabalık derecesi belirtilmiş ve hane de yaşayan diğer erkekler, hane reisinin oğlundan sonra yazılmışlardır. Oğul dışında çoğunlukla torun, kardeş ve yeğenlerin bir arada yaşadığı görülmüştür. Bunların dışında damat, kayın ve kayınpederiyle bir arada yaşayan haneler de bulunmaktadır.

Tablo 20: Aynı Hanede Yaşayan Gayrimüslim Diğer Erkeklerin Kaza ve Köylere Dağılımı

Kaza/ Köy	Torun	Üvey oğul	Yeğen	Kayın	Damat	Kayınpeder	Toplam
Çamardı Kaza Merkezi	84	1	46	2	1	41	175
Andaval	20	20	-	-	-	-	40
Aravan	7	7	2	-	-	-	16
Deneği	22	22	6	-	3	-	53
Dirmason	16	10	2	1	1	-	30
Fertek	54	3	2	5	5	1	70
Gölcük	33	-	8	-	1	-	42
Kıçığaç	1	-	-	-	3	-	4
Kordonos	23	23	1	-	-	-	47
Semendire	31	31	1	-	1	-	64
Suvermez	44	6	7	-	1	-	58
Tarhan	13	13	3	-	1	-	30
Uluğaç	6	-	2	-	-	-	8
Genel Toplam	354	136	80	8	17	42	626

Grafik 5: Aynı Hanede Yaşayan Gayrimüslim Bireylerin Toplam Nüfus İçindeki Yeri

Tablo ve grafikte de görüldüğü gibi Çamardı Kaza ve köylerinde yaşayan bireyler içinde en fazla yer kaplayan baba hanesinde yaşayan oğullardır. Bunu, sırasıyla torunlar ve diğer erkekler takip etmektedir. Aynı hanede yaşayan diğer erkek sayısı, kardeş sayısından çok olup, nüfusun %11.34'üne denk gelmektedir. Kimi hanelerde hane reisinin dışında herhangi bir erkeğin kaydına rastlanmamıştır. 1895 hane içinde 347 hanede bu durum mevcuttur. Bu da toplam hane sayısının %18.31'ine toplam nüfusun ise %6.28'ine denk gelmektedir. Çocuk yaşta olup hane reisi olan kişi sayısı 19'dur ve bunlar 5-14 yaş aralığındadır. Geri kalan hane reisleri

ise 17 yaşından büyük ve 25-30 yaş aralığındadırlar. Çocuk yaştaki hane reislerinin hanedeki tek erkek olmasının sebepleri şunlar olabilir; hanedeki tek erkek olma ihtimali, varsa diğer bireylerin evlendiği için ayrı hanelerde yaşıyor olması veya hane reisi öldükten sonra, annenin ikinci bir evlilik yapmamış olması olabilir. Yetişkinler için ise şu sebepler öngörülebilir; Hane reisinin henüz bir erkek çocuğunun olmaması, dul olması, ya da varsa çocuklarının ayrı hanelerde yaşıyor olması ihtimal dâhilindedir.

2. Gayrimüslim Reyanın Yaşa Göre Dağılımı

1844 yılı nüfus sayımı ilk yapılan sayımın (1831) eksik yönlerini tamamlamak ve yine ülkenin asker- vergi potansiyelini görmek için yapılmıştır. Müslümanların sayılmasındaki amaç ordunun asker ihtiyacını gidermek iken gayrimüslimlerin sayılmasındaki amaç da hem gayrimüslim nüfusun ülke genelindeki sayısı hem de verecekleri vergiyi ve elde edilecek geliri tespit edilmesidir. İşte bu amaçla yapılan sayımda kişileri ihtiyaca göre kategorilere ayırmışlardır. Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de kişiler “şâbb-ı emred (14-17) ve ter bıyık (18-25)” olarak kaydedilmiştir.

Tablo 21: Gayrimüslim Yaş Grubunun Kaza Geneline Dağılımı

Kaza/Köy	Çocuk 0-14		Şâbb-ı emred 14-17		Ter bıyık 18-25		Yetişkin 26-55		Yaşlı 56 ≥		Toplam
	Sayı	Oran %	Sayı	Oran%	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	
Çamardı	368	36.04	108	10.57	86	8.42	426	41.72	33	3.23	1021
Fertek	233	34.11	71	10.39	83	12.17	276	40.40	20	2.92	683
Gölcük	196	43.07	46	10.10	49	10.76	149	32.74	15	3.29	455
Uluğağaç	78	44.31	17	9.65	18	10.22	56	31.81	7	3.97	176
Kıçığağaç	11	35.48	6	19.35	4	12.90	10	32.25	-	-	31
Dırmason	249	35.07	112	15.77	77	10.84	232	32.67	40	5.63	710
Suvermez	281	47.62	78	13.22	54	9.15	161	27.28	16	2.71	590
Semendire	86	43.00	26	13.00	11	5.5	72	36.00	5	2.50	200
Andaval	76	32.47	31	13.24	29	12.39	87	37.17	11	4.670	234
Tarhan	57	38.77	21	14.28	14	9.52	50	34.01	5	3.40	147
Kordonos	171	37.83	60	13.27	58	12.83	147	32.52	16	3.53	452
Aravan	97	33.79	55	19.16	25	8.71	100	34.84	10	3.48	287
Deneği	181	33.89	78	14.60	73	13.67	182	34.08	20	3.74	534
Genel Toplam	2084	37.75	709	12.84	581	10.52	1948	35.38	198	3.58	5520

Tabloda da görüldüğü gibi Çamardı Kaza ve Köylerindeki gayrimüslim nüfusun %37.75'ini 14 yaşın altındaki çocuk dediğimiz grup oluşturmaktadır. En fazla çocuğun bulunduğu yerleşim yeri 368 çocukla Çamardı merkez kazadır. En az

çocuğun bulunduğu yer ise 11 çocukla Uluğaç Köyü'dür. Yaşlı nüfusun %3. 58'lik bir dilimde olması gayrimüslim reayanın genç bir nüfus yapısına sahip olduğunu gösterir.

3. Gayrimüslim Reayanın Toplam Tahmini Nüfusu

Bilindiği gibi daha önce yapılan nüfus sayımında (1831) olduğu gibi 1845 yılı nüfus sayımında da sadece hanede yaşayan erkek nüfus sayılmıştır. Bu durum Müslimlerde geçerli olduğu gibi gayrimüslimler için de geçerli olmuştur. Müslim sayımında amaç askerliğe elverişli olan kişi sayısını tespit etmek iken gayrimüslim reaya da ise vergi verebilecek erkek nüfusun bilinmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle kadınlar sayılmamıştır. Toplam tahmini nüfusu bulmak için de kadın erkek sayısı eşit tutulmuştur.

Tablo 22: Gayrimüslimlerin Tahmini Toplam Nüfusu

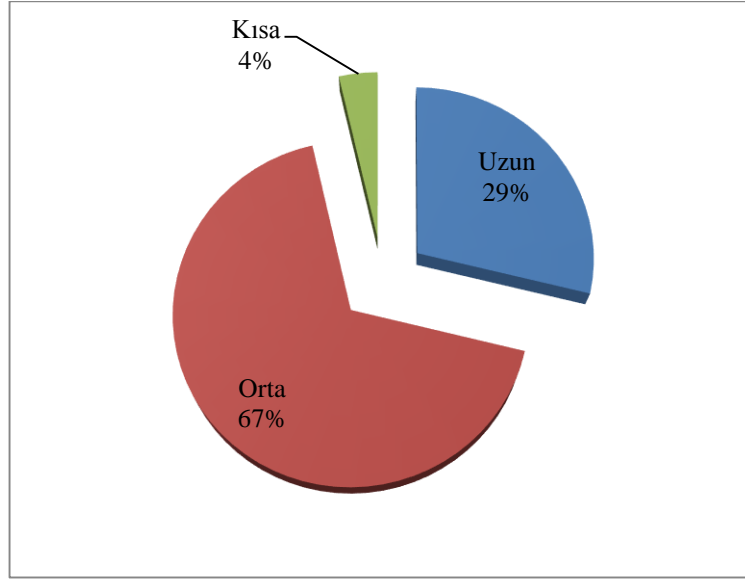
Sıra No	Kaza/Köy	Erkek Nüfus	Kadın-Erkek Nüfus	Nüfus Oranları %100
1	Çamardı Merkez Kaza	1021	2042	18.49
2	Fertek	683	1366	12.37
3	Gölcük	455	910	8.24
4	Uluğaç	176	352	3.18
5	Kıçığaç	31	62	0.56
6	Dirmason	710	1420	12.86
7	Suvermez	590	1180	10.68
8	Semendire	200	400	3.62
9	Andaval	234	468	4.23
10	Tarhan	147	294	2.66
11	Kordonos	452	904	8.18
12	Aravan	287	574	5.19
13	Deneği	534	1068	9.67
Toplam		5520	11040	100

Hane Reisleri Toplamı: Her hanede bir reis olacağı için toplam hane sayısı bize hane reislerinin sayısını verecektir. Toplam hane sayısı 1895'dir; bu da 1895 hane reisi olduğu anlamına gelir. 311 kişi ile en fazla hane reisinin olduğu yer Çamardı merkez kazadır. Bunu sırasıyla 274 kişi ile Dirmason köyü, 252 kişi ile de Fertek köyü takip etmektedir. Hane reisinin en az olduğu yerler ise 10 kişi ile Kıçığaç, 50 kişi ile Semendire köyleridir.

B. Gayrimüslim Reayanın Fizikî Özellikleri İsim ve Lâkapları

1. Fizikî Özellikler

3573 numaralı Müslim nüfusa ait defteri değerlendirirken şahısların dış görünüş özellikleri ayırt edici bir unsur olarak defterde yazıldığı belirtilmişti. Gayrimüslim olanlarında tıpkı Müslümanlar gibi sakal ve boy özellikleri ayırt edici bir özellik olarak defterlerde belirtilmiştir. Boy özellikleri uzun, orta, kısa olarak kategorilere ayrılmış; sakal özelliği de ak, kır, kara, kumral, sarı ve varsa köse olarak yazılmıştır. 3574 numaralı gayrimüslim reayaya ait defterde sayımı yapılan kişilerin fizikî özelliklerinden olan Boy özelliği grafikte belirtildiği gibidir.

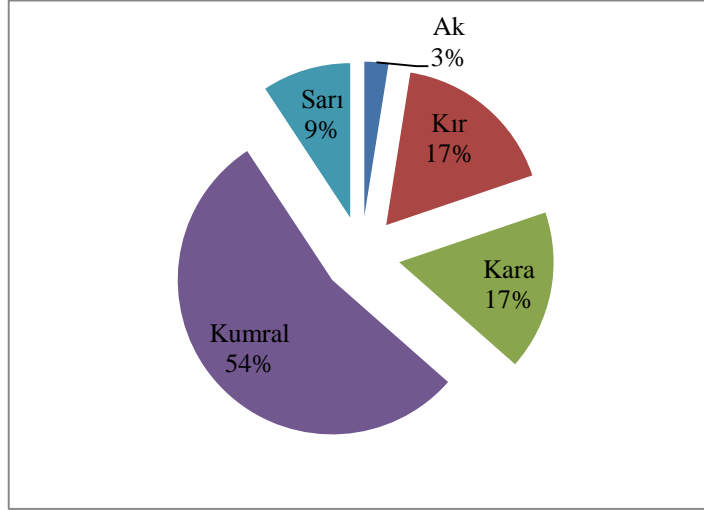

Grafik 6: Çamardı Kaza ve Köylerindeki Gayrimüslimlerin Boy Özelliği

Boy özelliği kaydedilen kişi sayısı tüm nüfus içinde 2449 kişidir. Tabloda da görüldüğü gibi boy özelliği kaydedilen 2449 kişinin boy ortalaması alındığında Kazanın %64'lük oranla orta boylu olma özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sırasıyla uzun, orta ve kısa boylunun en fazla olduğu yerleşim birimleri 155 uzun ve 300 orta boylu ile Çamardı ilk sıradayken; 21 kısa boyluyla, Fertek de ilkindir. Kısa boylunun olmadığı iki yerleşim birimi mevcuttur. Bu yerleşim yerleri Andaval ve Tarhan köyleridir.

Fizikî özelliklerden olan sakal da ayırt edici bir unsur olarak kişilerin dış görünüşleri arasında yer verilen özellikler arasındadır. Gayrimüslim nüfusun yaşadığı

kaza merkezi ve köylerde sakal özelliğine yer verilen kişi sayısı 2123'tür bu da toplam kazanın %38'nin sakallı olduğunu gösterir. Sakal özelliklerini ak, kır, kara, kumral, sarı ve köse olarak kategorilere ayrıldığında gayrimüslim reaya arasında köse olan kimseye rastlanmamıştır. Gayrimüslim reayanın çoğunlukla Kumral sakallıdır. Aşağıdaki grafikte sakal özelliğine göre yüzdelik dilim içinde hangi sakalın ne kadar orana sahip olduğu verilmiştir.

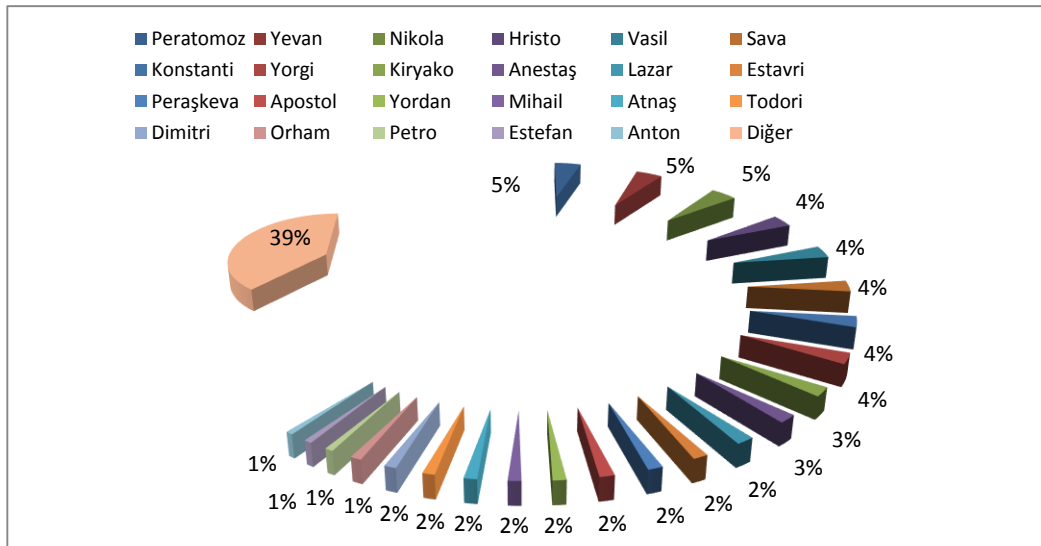
Grafik 7: Çamardı Kazası ve Köyleri Gayrimüslimlerin Sakal Özelliği

2. Şahıs İsimleri ve Lâkapları

Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslimlerde de kullanılan isimlere bakıldığında aile büyüklerinin isimlerinin, çocuklara verildiği görülür. Kaza ve köy genelinde kullanılan isimlere bakıldığında en çok kullanılan ilk üç isim; 278 kişi ile Peratomoz ilk sırada, 277 kişi ile Yevan ikinci ve 274 kişi ile Nikola ismi üçüncü sıradadır.

Tablo 23: Gayrimüslimler Arasında En Çok Kullanılan İsimler

İsim	Kişi Sayısı	Toplam Nüfusa Oranı %
Peratomoz	278	5.03
Yevan	277	5.01
Nikola	274	4.96
Hristo	227	4.11
Vasil	223	4.03
Sava	203	3.67
Konstanti	198	3.58
Yorgi	197	3.56
Kiryako	163	2.95
Anestaş	148	2.68
Lazar	138	2.5
Estavri	113	2.04
Peraşkeva	112	2.02
Apostol	111	2.01
Yordan	99	1.79
Mihail	97	1.75
Atnaş	96	1.73
Todori	91	1.64
Dimitri	89	1.61
Orham	82	1.48
Petro	62	1.23
Estefan	60	1.08
Anton	56	1.01

Grafik 8: Gayrimüslimlerin İsim Dağılımı

İsimler tahlil edilirken dikkat çeken bir diğer durum, gayrimüslimler Türk isimleri kullanmış olmasıdır. Bu durum akla, gayrimüslimler arasında Hıristiyan Türkler olabileceği gibi, Türklerle iç içe yaşayan gayrimüslimlerin Türk kültürünü benimsemiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Gayrimüslimler arasında yaygın olarak kullanılan Türk isimleri şunlardır: Armağan, Arslan, Kaplan, Mert, Murat, Şahin, İskender'dir. Aşağıdaki tabloda Gayrimüslimlerin en fazla kullandıkları şahıs isimleri verilmiştir.

Aile İsimleri: Gayrimüslim reayaya aile isimlerine bakıldığında çok fazla aile isimleri ve lâkaplara rastlanmamıştır. Var olan aile isimleri Tabloda yazdığı gibidir.

Tablo 24: Gayrimüslimlerin Aile İsimleri

Kaza/Köy	Aile İsimleri
Çamardı	Develioğlu,
Deneği	Çopazoğlu, Değirmencioğlu, Kulakoğlu, Yarcıoğlu, Kovranoğlu, Köseoğlu
Dimason	Yekoğlu, Sarrafoğlu, Yosefoğlu, Değneklioğlu, Keşişoğlu, Zozanoğlu, Aramoğlu, Eftalimoğlu, Tuvakoğlu, Çakıroğlu, Bolaşefoğlu,
Fertek	Kostarioğlu, Avrahamoğlu, Nuvalisoğlu, Berberoğlu, Merdoğlu, Karacaoğlu
Gölcük	Mafaroğlu, Yuvakioğlu, Penapotoğlu, Petrioğlu, Karamanoğlu,
Semendire	Karaoğlu, Bahçivanoğlu,
Suvermez	Sebzecioğlu, Kırkoğlu, Doğanoğlu, Tomasoğlu, Sabuncuoğlu, Moşeoğlu, Enkalioğlu, kozmaoğlu, Zarzımaoğlu, Paskaloğlu, Çapakıanoğlu, Baltıyanusoğlu, Taşçioğlu, Çelebioğlu, Penbecioğlu, Kaplanoğlu, Dalyanoğlu, Çakıoğlu, Çopazoğlu

Tabloya bakıldığında, bazı aile isimleri dikkat çekmektedir. Doğanoğlu ve Karamanoğlu gibi. Bu durum daha önce de belirtildiği gibi gayrimüslimler arasında Hıristiyan Türklerin olma ihtimalinden veya gayrimüslimlerin Türk kültürünü benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca meslek belirten aile isimlerine bakıldığında, Berberoğlu, Sarrafoğlu, Sebzecioğlu, Taşçioğlu, Penbecioğlu, Bahçivanoğlu gibi aile isimleri mevcuttur.

Lâkaplar: Gayrimüslim reaya arasında şahısların kullandığı lâkaplara bakıldığında, yine fizikî özelliğinden ve yaptığı meslekten dolayı verilen lâkaplar mevcuttur. Fizikî özellik belirten bu lâkaplar; uzun, kör, kara, köse, çapaklı, kavruk, kambur, topal, sağır, gibi dış görünüşe has lâkaplardır. Meslek belirten lâkaplar ise; tarakçı, berber, erikçi, çakmakçı, kabakçı, gibi yapılan meslekten ötürü verilen lâkaplardır. Ayrıca meslekî veya Fizikî özellik belirtmeyen lâkaplarda vardır bu lâkaplar; yalnız, geyik, altıkulaç, karayılan, ayaksız, küpesiz ve çavdar'dır.

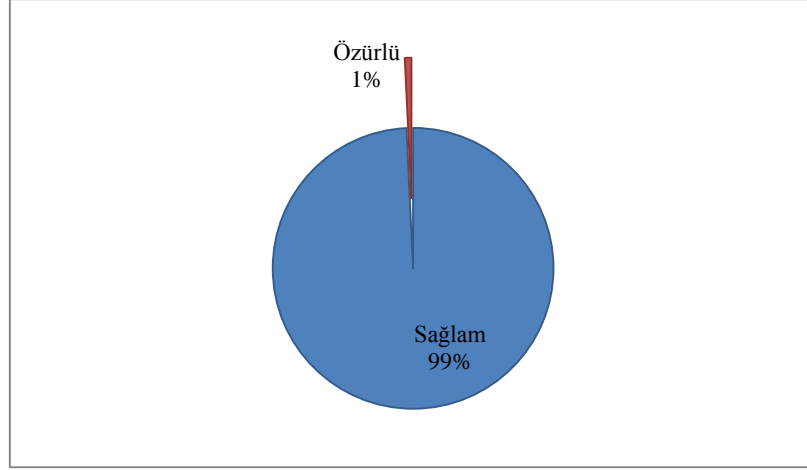
C. Özür Durumu Olanlar

Sayım sırasında kişilerin eşkâl özellikleri belirtilirken varsa bir özrü bu da kaydedilmiştir. Çünkü vergi verenlerin yanı sıra vergi veremeyeceklerin de neden vergi veremeyeceklerin de bilinmesi gerekir. Bilindiği gibi cizye vergisi herhangi bir özrü olandan da alınmayacağı yönünde kanunlar koymuştur. 3574 numaralı gayrimüslim reayanın özür durumu aşağıda belirtilen tablodaki gibidir.

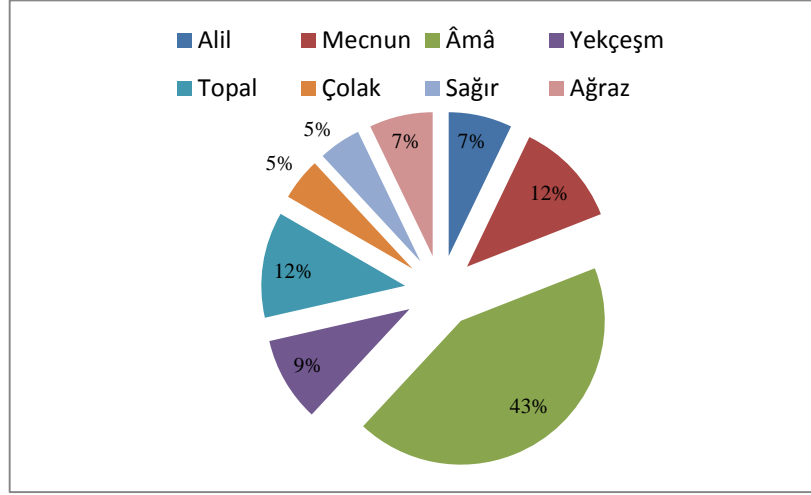
Tablo 25: Gayrimüslim Özürlü Grubu

Kaza/Köy	Alil	Mecnun	Topal	Çolak	Yekçeşm	Sağır	Âmâ	Ahraz/Sağır-Dilsiz
Çamardı Kaza	-	-	2	1	-	-	2	1
Aravan	-	-	-	-	-	-	1	1
Andaval	-	1	-	-	-	-	2	-
Deneği	-	-	-	-	-	-	1	-
Dirmason	1	-	-	-	-	-	-	-
Fertek	-	3	-	-	1	1	1	-
Gölcük	-	-	-	1	-	-	2	1
Kiçiağaç	-	1	-	-	-	-	-	-
Kordonos	-	-	-	-	-	-	2	-
Semendire	-	-	-	-	-	-	-	-
Suvermez	2	-	3	-	1	1	6	-
Tarhan	-	-	-	-	-	-	1	-
Uluğaç	-	-	-	-	2	-	-	-
Toplam	3	5	5	2	4	2	18	3

Tabloda görüldüğü gibi toplam Gayrimüslim nüfus içinde herhangi bir özre sahip olan kişi sayısı 42'dir. Bu da toplam nüfusun %0.7'si demektir. En fazla özür grubunu âmâ denilen, iki gözü de görmeyenler oluşturmuştur. Burada dikkat çeken husus gözleri görmeyenler arasında, 5 kişi için kör, diğerleri için ise âmâ ifadesi kullanılmasıdır. Bu ayırımın gözleri görmeyen kişilerin doğuştan görme özürleri olmasına, diğerlerininse yaşlılıktan kaynaklanan bir görme kaybı yaşamış oldukları düşünülebilir. Zira kör diye yazılan kişilerin yaşı 10-20 yaş, âmâ diye yazılan kişiler ise 60-90 yaş aralığındadırlar. 1895 hane ve 5520 kişilik Çamardı gayrimüslim reayanın fiziklen ve aklen sağlıklı bir niteliğe sahip olduğunu söylenebilir.

Grafik 8: Gayrimüslimler İçindeki Özürlülerin Toplam Nüfusa Oranı

Grafik 9: Gayrimüslim Reaya Özür Grubunun Kendi İçindeki Dağılımı

D. Gayrimüslimlerin İcra Ettikleri Meslekler

Bir Tarım toplumu olan Osmanlı imparatorluğunda, çoğunlukla Müslümanlar tarım, gayrimüslimlerde zanaat ve ticaretle uğraştıkları söylenebilir. Tabii zanaat ve ticaretle uğraşan gayrimüslim reaya daha çok büyük şehirlerde varlık göstermiştir. Tahlili yapılan, gayrimüslim reaya ait 3574 numaralı deftere göre sayımın yapıldığı sırada Çamardı Kaza ve köylerinde yaşayan, çalışmak için başka şehirlere göç etmemiş olan, gayrimüslim reyanın bölgenin coğrafyasına uygun olarak çoğunlukla tarımla uğraşmıştır. Sayımın yapıldığı tarihte kaza ve köylerde toplam 1199 kişinin bir meslek ile kaydedildiğini, 46 kişinin de herhangi bir meslek yapmadığı kaydedilmiştir.

Tablo 26: Gayrimüslimlerin Kaza Genelinde Yaptıkları Meslekler

Meslekler	Kaza/ Köyler													Toplam
	Çamardı	Ferlek	Gölcük	Uluğaç	Kıyıaç	Dirmason	Suvermez	Semendire	Andaval	Tarhan	Kordonos	Aravan	Deneği	
Astarcı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5	7
Bakkal	-	2	-	-	-	4	-	-	-	-	2	1	4	13
Çerçi	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5
Çiftçi	235	1	119	39	6	-	157	40	53	49	-	-	1	700
Çoban	4	-	-	2	-	3	-	-	1	-	-	-	1	10
Değirmenci	-	1	-	1	-	5	-	-	-	-	1	1	7	16
Duhancı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	7
Dülger	-	7	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	3	12
Koltukçu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6
Manav	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	5	7
Papaz	8	3	2	1	-	1	1	2	2	2	3	1	-	26
Penbeci	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-	1	-	16
Rençper	41	25	-	8	1	53	-	6	11	-	74	7	27	253
Sabuncu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	2	-	8
Samancı	2	-	-	-	-	3	1	-	1	-	-	-	-	7
Sebzeci	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	2	44	1	54
Taşçı	-	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	6
Genel Toplam	292	45	121	51	7	95	160	48	68	51	88	63	72	1153

Tabloda yer verilmeyen, ama tablodaki mesleklerle birlikte gayrimüslim reyanın 31 farklı meslek ile uğraştığını, bu meslekler içinde en fazla çiftçilik ve rençperlik yaptıkları görülmüştür. Tablo dışında kalan meslekleri kaza genelinde 3-4 kişi yaptığı için tabloda yer verilmemiştir. Bu meslekler; kızır (yardımcı), lüleci (taş işçiliği), kilise kapıcılığı, hizmetkâr, ekmekçi, zahireci, tüccar, şerbetçi, sucu, meyhaneci, iblikçi, küfeci, aşçı, terziliklerdir.

E. Gayrimüslim Reayadan Alınan Vergi

Osmanlı İmparatorluğu, kendinden önceki Müslüman Türk Devletleri gibi kuruluşundan itibaren İslam Hukukunda yer alan vergilendirme sistemini kullanmıştır. Bu sistemde Müslim ve gayrimüslim tebaadan alınan vergiler farklılık göstermiştir. İslam devletinin himayesine girmiş, gayrimüslimler üzerinden alınan vergiye “Cizye” vergisi denmiştir⁷⁹. Cizyenin dini dayanağı Kur’an ve Sünnettir.

⁷⁹Cizye; “Kâfi gelmek: karşılığını vermek ödemek” manasındaki ceza masterından türemiş bir isim olup İslam literatüründe tebaadan olan gayrimüslimlerin ödedikleri vergiye, tabi olanlardan ayrı tutulmalarına karşılık sayıldığı için bu ad verilmiştir. Mehmet Erkal, “Cizye” Mad. *İA.*, *TDV*, C.VIII, İstanbul 1993, s. 42-45

Cizye ödeyecek kişiler, gayrimüslim tebaanın erkekleridir. Kadınlar, çocuklar, sakatlar, ihtiyarlar, din görevlileri bu vergiden muaf tutulmuştur⁸⁰. Osmanlı İmparatorluğu vilâyet kanunnamelerine göre, gayrimüslim reayadan cizye vergisi alınabilmesi için üç yüz akçe tutarında malı olması şartı getirildiği gibi, üç yüz akçeye gücü yetmeyenlerden hiçbir şey alınmaması kararlaştırılmıştır. Daha sonraları gayrimüslim reaya cizye tahsili hesabı için üçe ayrılmıştır; âlâ (zengin), evsat (ortahalli), edna (fakir) ve cizye tahsili de buna göre yapılmıştır.⁸¹

3574 numaralı gayrimüslim reayaya ait olan bu defterde de kişilerin ekonomik durumuna göre verecekleri vergi miktarı âlâ (iyi),evsat (orta) ve edna (kötü) olarak tasnif edilmiştir.

Tablo 27: Gayrimüslimlerden Alınan Verginin Dağılımı

Kaza/ Köy	Âlâ	Evsat	Edna	Toplam
Çamardı Kaza	1	34	69	104
Andaval	1	7	-	8
Aravan	4	8	-	12
Deneği	4	14	-	18
Dirmason	2	7	1	10
Fertek	3	8	-	11
Gölcük	13	9	-	22
Kiçiağaç	-	1	-	1
Kordonos	1	6	-	7
Semendire	2	22	-	24
Suvermez	4	1	-	5
Tarhan	7	4	1	12
Uluağaç	-	9	-	9
Genel Toplam	42	127	71	243

Tabloda da görüldüğü gibi Çamardı Kaza ve köylerinde vergi verebilecek âla, evsat ve edna olarak tasnif edilen 243 kişi tespit edilmiştir. 5520 kişilik reayaya sahip bir kazada vergi verebilecek kişi sayısının bu kadar az olmasının sebebi sayımın

⁸⁰Onur Eroğlu,“Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, Özel Sayı 2010,(Basım Yılı İzmir 2012), .s 60.

⁸¹Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/5, Ankara 1947, s. 494.

yapıldığı tarihte nüfusun büyük çoğunluğunun cizye vergisinden muaf tutulan 14 yaş altı çocuk dediğimiz yaş aralığında olmasından kaynaklanmış olabilir.

Cizye ile ilgili tanımlamalarda din görevlileri ve herhangi bir özrü olanlardan vergi alınmayacağı yazarken; 3574 numaralı gayrimüslim reayaya ait defterde bazı köylerde din görevlisi olan papazlara da vergi tasnifi uygulandığı tespit edilmiştir⁸². Vergi tasnifine tabi tutulan din görevlileri Gölcük Köyü'nde hane 61'de yaşayan sayım sırasında Asitane'de (İstanbul) bulunan 30 yaşındaki Hristo veled-i Kiryako âlâ olarak tasnif edilmiş, Suvermez Köyü'nde hane 1'de yaşayan 37 yaşındaki birinci Papaz Nikola Veledi Konstanti'ye âlâ vergi uygulaması, Semendire köyünde hane 1'de yaşayan 57 yaşındaki Papaz Estavri veled-i Mubi âlâ vergi uygulaması ve yine aynı şekilde Kordonos, Aravan ve Deneği köylerinde papazların vergiye tabi tutulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Uluağaç köyünde hane 34'te yaşayan yekçeşm olan 31 yaşındaki Mani veled-i Vasil'in evsat vergi uygulamasına tabi olmuştur. Ayrıca tüm kaza genelinde hiçbir evrakı olmayan ve yeni evrak verilen 307 kişi vardır. Açıklama "*Evrakı Olmadığından Müceddid Evrak verilmiştir*" şeklindedir. Cizye vergisi vermesi gereken ama kaydı bulunmayan 307 kişinin bir önceki sayımda yazılmamış olmaları sayımın yapılmış olduğu tarihte henüz vergi verecek yaşta olmama durumları olabileceği gibi, önceki sayımda vergi vermemek için sayımdan kaçmış oldukları da düşünülebilir.

F. Nüfus Hareketleri

3574 numaralı defteri incelediğinde Çamardı Kazası ve köylerinde yaşayan defterde kayıtlı olup da, dışarıda olanların çok fazla olduğu görülmüştür. Dışarıda yaşayanların tamamı çalışmak için başka şehirlere gitmişlerdir. Bu durum akla hayat şartlarının güçlüğünden dolayı çalışmak için başka şehirleri seçtikleri ihtimalini getiriyor. Aşağıdaki tabloda çalışmaya gidenlerin sayısı ve buldukları şehirler verilmiştir.

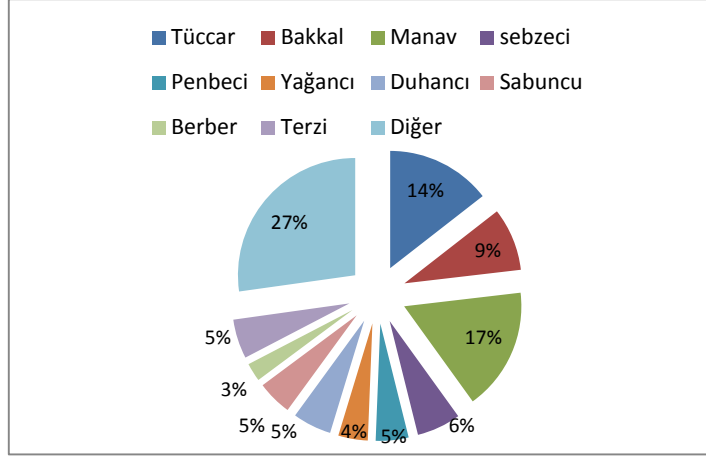
⁸²BOA, Nfs.d 3574.

Tablo 28: Deftere Kayıtlı Olup Sayım Sırasında Dışarıdaki Gayrimüslimler ve Buldukları Şehirler

Kaza/Köy	Buldukları Şehir	Toplam
Çamardı Kazası	Aydın (3), Beyşehir (4), Konya (3), Nevşehir (1), İstanbul (1)	11
Andaval	Adana (3), Kırşehir (1), Nevşehir (1), İstanbul (7)	12
Aravan	İstanbul (74)	74
Deneği	Adana (2), Aksaray (2), Konya (10), Nevşehir (2), Samsun (1), Sivas (1), İstanbul (187), İzmir (1)	206
Dirmason	Adana (71), Aydın (1), Beyşehir (4), Ereğli (1), Nevşehir (23), Ürgüp (3), Söke (3), Tarsus (2), İstanbul (184), İskil (2),	294
Fertek	İstanbul (210), Konya (42), Adana (4), Kayseri (2), Nevşehir (3), Ereğli (2), Beyşehir (2), Akşehir (1), Kırşehir (1), Niğde (1), Harput (1), Denizli (1), Isparta (3), İzmir (1), Halep (1)	275
Gölcük	Arabsun (6), Kayseri (1), Karaman (1), Nevşehir (3), İstanbul (9)	20
Kıçiağaç	İstanbul (1)	1
Kordonos	İstanbul (120), İzmir (1),	121
Semendire	Adana (2), İstanbul (3)	5
Suvermez	Acısu (1), Adana (2), Aksaray (7), Akşehir (9), Dirmason (1), Ereğli (8), Ermenek (1), Karaman (1), Kayseri (22), Konya (3), Kırşehir (21), Niğde (3), Nevşehir (26), Sivas (4), Tarsus (2), Ürgüp (3)	114
Tarhan	Ankara (1), Ayaş (3), Karaman (5), Karacahisar (1), Konya (1), Nevşehir (4), İstanbul (4), Sivas (2), Ulukışla (2)	23
Uluğaç	Bursa (1), Konya (1), Nevşehir (3), İstanbul (9)	14
Genel Toplam		1170

Tablo değerlendirildiğinde, toplam nüfusun %20.2'sinin çalışmak için başka şehirlere göç ettiğini görmekteyiz. Bu da yetişkin nüfus içinde büyük bir yekûn tutmaktadır. Hayat koşullarının zor olması ve kırsal kesimde yaşayan gayrimüslimlerin zanaat ve ticaret faaliyetlerini yapamamaları büyük şehirlere göç etmelerine neden olabileceği gibi, kırsal kesimde tarımsal faaliyetlerle uğraşacakları özellikle de rençperlik yapacakları düşünülünce ödeyecekleri cizye miktarından ötürü de göç etmiş olmaları muhtemel sebepler arasındadır.

Tabloya bakıldığında, en fazla göçün yapıldığı şehir 799 kişiyle İstanbul olmuştur. Bu da göç edenlerin %68.2'sine denk gelir. İstanbul'dan sonra en fazla göçün yapıldığı ikinci yer 84 kişi ile Adana, 66 kişi ile Nevşehir'de üçüncü sıradadır. En fazla göç veren yerleşim yeri 294 kişinin göç ettiği 710 nüfuslu Dirmason Köyü'dür; bu da Dirmason'un nüfusunun %41.4'ü demektir. Yine Dirmason'dan sonra en çok göç veren yerleşim Fertek'tir. 683 nüfusa sahip olan Fertek'te 275 kişi başka şehirlere göç etmiştir; bu da Fertek nüfusunun %40.2'sine denk gelir. En az göçün verildiği yerleşim yerleri Kıçiağaç 1kişi, Semendire 5 kişi ve Merkez Kaza Çamardı 11 kişidir.

Grafik 10: Başka Yere Giden Gayrimüslimlerin İcra Ettikleri Meslekler

Aynı yerleşim yerinden gidenlerin büyük kısmı gittikleri yerde aynı mesleği yapmışlardır. Örneğin; Gölcük köyünden, başka yerlere gidenlerin büyük çoğunluğu gittikleri yerde yağancılık yapmışlardır. Yine aynı şekilde Tarhan'dan gidenler de yağancılık, Suvermezden gidenler de terzilik yapmışlardır. Gidenlerin gitmiş oldukları yerde yaptıkları meslekler; meyhanecilik, bakkallık, manavlık, duhancılık (tütün), sebzeçilik, penbecilik (pamuk),sabunculuk, berberlik, terzilik, yağancılık, tüccarlıktır. Bunlar en fazla yapılan mesleklerdir. Bunların dışında dülgerlik (ahşap yapı yapan), kunduracılık, koltukçuluk, astarçılık, helvacılık, şerbetçilik, meyhane miçoluğu, suculuk, samancılık, küfecilik, papaz- keşişlik, hizmetkarlık, astarçılık, tulumbacılık, tarakçılık ve kazazlıktır (ipeği işleyen kimse).

III. BÖLÜM

3573 -3574 NUMARALI DEFTERLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Daha önceki bölümlerde Çalışma konumuz olan 19. Yüzyıl Ortalarında Çamardı Kazası Nüfusu ile ilgili tahlilini yapmış olduğumuz Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Nfs.d. 3573-3574 numaralı iki defter mevcuttur. Bu defterlerden ilki olan Nfs.d 3573 numaralı defter Çamardı Kazası ve Köylerinde yaşayan Müslüman bireylere Nfs.d 3574 numaralı defter de ise gayrimüslim bireylere ait kayıtlar bulunmaktadır. Defterleri tahlil ederken kimi yerleşim yerlerinde Müslim ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığını, Kimi yerleşim yerlerinde Müslümanların yaşadığını, kimi yerleşim yerlerinde ise sadece gayrimüslimlerin yaşamış olduğu tespit edilmiştir. Müslim-gayrimüslim nüfusa ait toplam 40 yerleşim birimi mevcuttur. Gayrimüslim ve Müslimlerin bir arada yaşadığı 8 yerleşim yeri (Çamardı, Fertek, Gölcük, Ulu ağaç, Kiçiağaç, Dirmason, Suvermez, Semendire) Müslümanların yaşadığı 27 yerleşim yeri (Bereketli, Burç, Bekçiler, Celaller, Eynelli, Şeyhler, İnbaşı, Kızılören, Karaatlı, Aşlama, Sandal, Dünderli, Zamzama, Endirlos, Germiyan Eskiğümüş, Deyirmen, Ağcaşar, Basdana, Lafsan, Yarhisar, Velbese, Adirmason, Yoları, Ferhenk, Bademdere, Alay) ve sadece gayrimüslimlerin yaşadığı 5 yerleşim yeri mevcuttur (Andaval, Tarhan, Kordonos, Aravan, Deneği). Kazanın Müslim- gayrimüslim toplam hane sayısı 3812 ve nüfusu 11,154'tür ve Müslim-gayrimüslim kişi sayısı neredeyse birbirine eşittir. Kaza merkezi Çamardı Müslim nüfusu gayrimüslim nüfustan az olup, tüm kazada gayrimüslimlerin en fazla bulunduğu yer kaza merkezidir. Toplam nüfusu 1273 olan kaza merkezi Çamardı'nda Müslim nüfusu 252 kişi iken gayrimüslim nüfus 1021 kişidir. Bu durum Müslim nüfusun kaza merkezinde, toplam nüfusun %19'una denk geldiğini göstermektedir.

I. MÜSLİM VE GAYRİMÜSLİM NÜFUSUN KAZA VE KÖYLERE DAĞILIMI

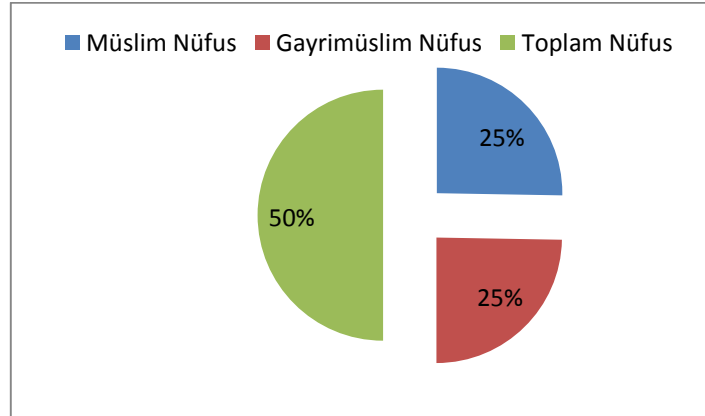
Yukarıda da belirtildiği gibi Müslim ve gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı 8 yerleşim birimi mevcuttur. Bu yerleşim yerleri ve nüfusları aşağıda tabloda olduğu gibidir.

Tablo 29: Müslim-Gayrimüslimlerin Bir Arada Yaşadığı Yerleşim Yerleri, Kişi ve Hane Sayısı

Kaza/ Köy	Müslim Kişi Sayısı	Hane Sayısı	Gayrimüslim Kişi Sayısı	Hane Sayısı
Çamardı Kazası	250	88	1021	311
Dimason	38	20	710	274
Fertek	386	136	683	282
Gölcük	106	32	455	129
Kiçiağaç	116	41	31	10
Semendire	195	64	200	50
Suvermez	166	52	590	176
Uluağaç	88	39	176	56

Tabloda da görüldüğü gibi bir arada yaşayan Müslim-gayrimüslim sayısı 5209' kişiye 1760 hanedir. Bu da toplam nüfusun %44.95'ine ve toplam hane sayısının %46.16'sına denk gelir. Müslim-gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı yerleşim yerlerine bakıldığında gayrimüslim nüfus ve hane sayısının daha çok olduğu görülmektedir. Müslim hane sayısının gayrimüslim hane sayısından çok, ama nüfusun az olduğu iki köy mevcuttur. Bu köyler tabloda da görüldüğü gibi Kiçiağaç ve Semendire'dir.

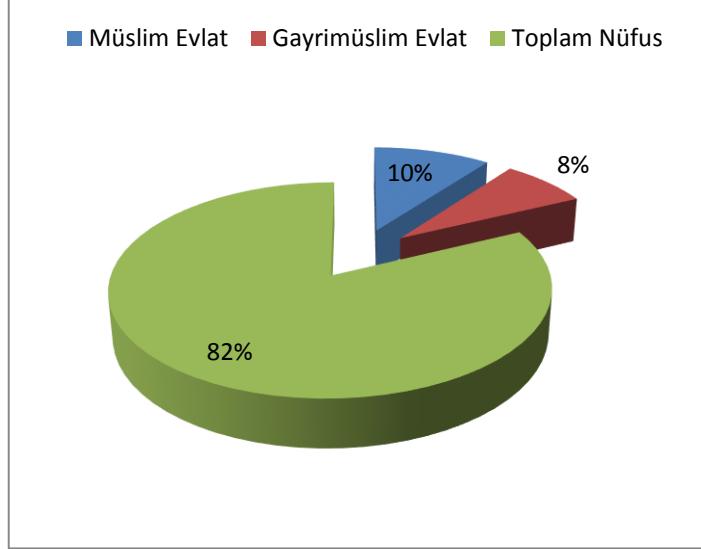
Sadece Müslümanların yaşadığı köylerde toplam nüfus 4289 kişiye 1441 hane ve sadece gayrimüslimlerin yaşadığı Köylerdeki toplam nüfus 1654 kişiye 605 hanedir.

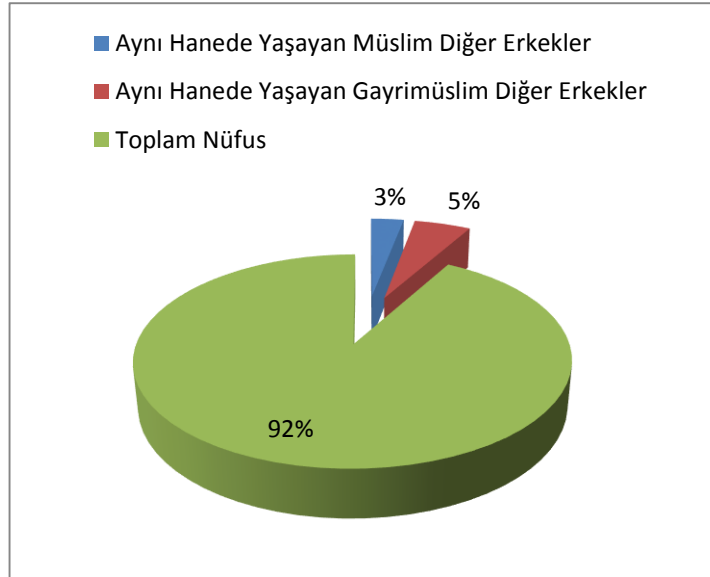
Grafik 11: Müslim-Gayrimüslim Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı

Evlat Sayısının Karşılaştırılması: Aynı hanede yaşayan erkek evlat sayısını karşılaştırıldığında, bu durum Müslümanlarda da gayrimüslimlerde de birbirine yakındır. Müslimlerde baba hanesinde yaşayan erkek evlat sayısı 1388, gayrimüslimlerde 1038 kişidir. Yine aynı şekilde ağabey hanesinde yaşayan kardeş

sayısı da birbirine çok yakındır. Aynı hane de yaşayan diğer akrabaları karşılaştırdığımızda ise gayrimüslimlerde bu sayının daha fazla olduğunu görmekteyiz. Müslümanlarda aynı hanede yaşayan toplam kişi sayısı 362 iken Gayrimüslimlerde bu sayı 626'dır.

Grafik 12: Müslim-Gayrimüslim Evlat Sayısının Toplam Nüfusa Oranı

Grafik 15: Aynı Hanede Yaşayan Müslim-Gayrimüslim Diğer Erkeklerin Toplam Nüfusa Oranı

Yaş Gruplarının Karşılaştırılması: 5 kategoride değerlendirilen (çocuk, şâbb-ı emred, ter bıyık, yetişkin, yaşlı) Müslim-gayrimüslim yaş gruplarını karşılaştırıldığında genel olarak nüfusun birbirine benzer yaş aralıklarında olduğu tespit edilmiştir. 5 kategoride farkın en fazla olduğu yaş grubu 658 kişilik fark ile

yetişkin diye değerlendirilen kategoride görülmüştür. Bu sayı Müslimlerde 1290'iken gayrimüslimlerde 1948'dir. Genel olarak değerlendirildiğinde hem Müslimlerin hem de gayrimüslimlerin genç bir nüfus yapısına sahip olduğu söylenebilir.

Hane Reislerinin Karşılaştırılması: Çamardı kazasında Müslim-gayrimüslim nüfusu birbirine yakın olduğu gibi hane reisleri sayısı da çok yakındır. Müslim hane sayısı 1917, gayrimüslim hane reisi sayısı 1895'tir.

II. FİZİKİ ÖZELLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Fiziki özellikler kısmında boy ve sakal özelliğine göre ele değerlendirilen Müslim-gayrimüslim boy özelliği belirtilen toplam 5021 kişi mevcuttur. Uzun, orta, kısa boy özelliğine sahip olan kişi sayısı birbirine çok yakındır ve her iki grupta da orta boy özelliği diğer boy özelliğine sahip olan kişi sayısından fazladır.

Yine fizikî özellikler kısmında ele alınan sakal özelliği değerlendirildiğinde ise Müslimlerin kara sakallı, gayrimüslimlerin kumral sakallığı olduğu görülmüştür. Genel olarak bir tip tanımı yapılacak olursa; Müslümanlar orta boylu kara sakallı, gayrimüslimler ise orta boylu kumral sakallıdır. Göze çarpan bir diğer husus Müslimlerde köse sakallı toplam sakal özelliği belirtilen kişilerin %5'ini oluştururken gayrimüslim reayada köse sakal kaydına rastlanmamıştır.

III. ÖZÜRLÜLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Her iki gruba da bakıldığında, özürlü sayısının çok az olduğu ve toplam nüfusun %2'sine denk geldiği görülmüştür. Her iki grupta da âmâ, alil, mecnûn, yekçeşm, sağır, total ve çolak kaydına rastlanmıştır. Sadece hem sağır hem dilsiz belgede "ahraz" olarak kaydedilen 3 kişi vardır ve ahraz denilen bu üç kişinin Gayrimüslim olduğu tespit edilmiştir. Özür grupları içindeki en büyük fark yekçeşm olanlar arasında görülmüştür. Bu sayı Müslimlerde 8, gayrimüslimlerde 15'tir. Genel olarak Çamardı Kazası'nda yaşayan Müslim-gayrimüslim nüfusun aklî ve fizikî olarak sağlıklı bir yapıya sahip olduğunu söylenebilir.

IV. MESLEKLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çamardı Kazası coğrafi konumu itibariyle dağlık, bir bölge olmasına rağmen yapılan mesleklere bakıldığında bölgede yoğunlukla zirai faaliyetler denilen tarımın yapıldığı, yani daha çok tarım işçisi olan rençper ve çiftçilerin olduğu görülmüştür.

Yapılan mesleklere bakıldığında, Müslümanların gayrimüslimlerden çiftçilik ve rençperlikten farklı olarak madencilik yaptığı görülmüştür. Bunun yanında gayrimüslimlerin çiftçilik ve rençperliğin yanı sıra yoğunlukla sabunculuk, sebzecilik, değirmencilik, tütüncülük, koltukçuluk, bakkallık vs. gibi ticari işlerle de uğraştıkları görülmüştür. Bu durum genel olarak Osmanlıda yaşayan gayrimüslimlerin mesleki karakterleriyle örtüşmektedir. Ayrıca Müslimlerde tarımsal faaliyetlerle yani çiftçilik veya rençperlik yapanlara bakıldığında her yaştan grubun bu meslekleri yaptığı görülürken, gayrimüslimlerde özellikle rençperlik yapanların yaş konusu kısmında ele aldığımız 55 yaş üzeri yaşlı denilen grubun bu faaliyetlerle uğraştığı görülmüştür.

V. NÜFUS HAREKETLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Göç olarak değerlendirilen, nüfus hareketlerine bakıldığında hem Müslimler hem de gayrimüslim nüfus içinde bir göç hareketi yaşandığı görülmüştür. Müslümanların yaşadığı yerleşim birimlerine başka yerden gelip yerleşenler mevcut iken, gayrimüslim yerleşim yerlerinde bu durum görülmemiştir. Müslim nüfus içinde askere gidenlerde dâhil olmak üzere başka yere gidenlerin sayısı gayrimüslim nüfus içinde göç edenlerden çok daha azdır. Müslim nüfus içinde en fazla göçü askerde olanlar oluştururken, gayrimüslim Nüfus göçleri daha çok çalışma amacıyla başka yere yapılan göçlerdir. Ekonomik amaçlarla yapılan bu göçlerin yönü genel olarak İstanbul'a doğru olmuştur. Tüm göçler içinde en fazla göçün yapıldığı İstanbul'da Müslimlerin genel olarak samancılık, hamallık ve manavlık yaptıkları, gayrimüslimlerin de tüccarlık, sebzecilik, bakkallık, sabunculuk yaptıkları görülmüştür. Müslimlerde göçün hareket yönü tek yönlü iken gayrimüslimlerde iç ve kıyı kesimlere doğru olmuştur. Örneğin gayrimüslimlerin İstanbul'dan sonra en fazla göç ettikleri yerler Adana, Konya ve Kayseri civarları olmuştur. Ayrıca okumak amacıyla başka yere gidenlere bakıldığında Müslimlerin okumak için Niğde, Kırşehir ve Kayseri'ye gayrimüslimlerin ise İstanbul'a yöneldiği görülmüştür

SONUÇ

19. yüzyıl tüm dünya için bir değişim ve dönüşüm yüzyılı olmuş, dünya genelinde, birçok alanda ilkler yaşanmıştır. 19. yüzyıl başlarında Osmanlı imparatorluğu tahtında oturan II. Mahmud dünya genelindeki gelişmelere paralel olarak, Osmanlıda da bir dönüşüm yaşanması gerekliliğine inanmış ve bu alanda somut adımlar atarak Yeniçeri ordusunu kaldırmıştır. Daha sonra yerine yeni ve güçlü bir ordunun kurulması gerektiğine inanarak, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu kurmuştur. Yeniçeri ordusunun lağv edilmesiyle birlikte kayıtlı asker kalmamıştır böylece yeni ordu için kayıtlı asker açığı doğmuştur. Bu sebeple, yeni kurulan ordunun asker ihtiyacını gidermek ve askerî harcamalar için gerekli vergi potansiyelini görmek için ülke genelinde sayımların yapılmasına karar verilmiştir. İlk olarak, 1831 yılında bir nüfus sayımı yapılmıştır; ancak yapılan bu nüfus sayımı çeşitli sıkıntılar sebebiyle emeline ulaşamamış ve sağlıklı sonuçlara varılamamıştır. İlk nüfus sayımının ardından 1844 yılında ikinci bir sayım yapılmış, bunda da ilk sayımda olduğu gibi, erkekler sayılmıştır.

Nüfus sayımları sonucunda her bölgede bir nüfus defteri ortaya çıkmıştır. Tezimizin konusunu oluşturan Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Nfs.d 3573 ve Nfs.d 3574 koduyla kayıtlı Konya Eyaleti Nevşehir Sancağı Çamardı Kazasına aittir. Konumuzu oluşturan bu defterlerde sadece nüfus ile ilgili sayıların bilgisine ulaşılmamış; bunun yanında kazanın sosyal ve demografik yapısına ait bilgiler de çıkmıştır. Yapılan sayımın, o günün koşulları değerlendirildiğinde birebir gerçeği yansıtacağı düşüncesi çok yerinde olmamakla birlikte, günümüzde yapılan sayımlarda bile hatalar olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ihtimaller dâhilinde nüfusu değerlendirdiğimizde, gerçeğe yakın veri elde etmek mümkündür

Defterlerdeki bilgilerden yola çıkarak, yerleşim birimlerinin demografik yapısı incelendiğinde, Çamardı Kazasının Müslim ve Gayrimüslim halkın bir arada yaşadığı, sayımın yapıldığı tarihte ölüm, olaylarına rastlanmadığı, nüfusun genç bir yapıya sahip olduğu, kazanın fazla göç alan bir yerleşim bölgesi olmadığı; daha çok göç veren bir yerleşim yeri olduğu, tespit edilmiştir. Genç bir nüfus yapısına sahip olan Çamardı Kazası ilgili, dönemde asker ve vergi potansiyeli açısından

değerlendirildiğinde ise Osmanlı için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Zira sayımın yapıldığı tarihte, askerde olanlar hariç, kazadaki askerlik için uygun niteliklere sahip olan 1480 kişinin kaydı yapılmıştır. Kaydı yapılan bu 1480 kişi, 14 yaşından büyük ve 26 yaşından küçüktür. Sonuç olarak 14 yaşından küçük olanların da ilerisi için askerliğe uygun olabileceği düşünülünce, Müslim nüfusun %68'inin ordu için uygun şartlara sahip olduğunu söylenebilir.

Gayrimüslim nüfusun sayımında cizye vergisine tabi olanların ne kadar cizye verebilecek durumda olduğunu belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre Gayrimüslim reyanın vereceği vergi miktarı “âlâ, edna ve evsat” üzerinden; 60, 30, 15 esedi kuruş olarak hesaplanmıştır. Bunun 2520 esedi kuruş'u âlâ, 3810 esedi kuruş'u evsat ve 1.065 esedi kuruş'u edna olmak üzere toplam 7395 kuruşu bulmuştur. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz gayrimüslim reyanın çoğunlukla evsat üzerinden vergi ödedikleri görülmüştür. Bu durum, gayrimüslimlerin orta düzey bir gelir seviyesine sahip olduğunu göstermektedir.

Defterlerde kimi kişilerle ilgili meslek kayıtlarının bulunması, bölgenin ekonomik yapısını konusunda bazı bilgilere ulaşmamıza yardımcı olmuştur. Kazada ne gibi meslek dallarının olduğu konusunda tespit yapmamıza olanak sağlamıştır. Kazada maden ocağının olması, görünürde nüfusun madencilikle uğraşacağı fikrini uyandırır da, yapılan tespitlerde, ilgili dönemde maden ocağında çalışan kişi sayısının nüfusa oranla çok az olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra madende çalışan 101 işçiden sadece birinin gayrimüslim olduğu tespit edilmiştir. Kaza merkezi dağlık olmasına rağmen köylerin daha düz, tarıma uygun bir yapıda olması, sebebiyle, bölgede yoğunlukla çiftçilik yapıldığı ve bunların da büyük kısmının Müslümanların oluşturduğunu görülmüştür. Ayrıca gayrimüslimlerin içinde, çalışmak için başka yere göç etmeyenler arasında çiftçilik yapıldığı tespit edilmiştir.

Defterlerden elde ettiğimiz sayısal veriler dışında, aile yapısının nasıl olduğu, hanede yaşayanların kimler olduğu ve şahısların akrabalık dereceleri gibi toplumsal verilere; kaza genelinde hangi isimlerin yoğunlukla kullanıldığı, isimlerin ne gibi gerekçelerle verildiği, isim kadar şahısların tanınmasında ve tanımlanmasında önemli olan lâkap ve ünvanların kullanıldığı tespit edilmiştir

BİBLİYOGRAFYA

I-ARŞİV VESİKALARI

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Nüfus Defteri

NFS. d, 3573

NFS. d, 3574

2. Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

Tahrir Defteri (TK): Nr. 564.

II-YAYINLANMIŞ VESİKALAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)*, Ankara 1996.

III-KİTAP ve MAKALELER

ACUN, Fatma, “Osmanlı Tarih Araştırmalarının Genişleyen Sınırları: Defteroloji”, *Türk Kültür İncelemeleri Dergisi*, S.1, İstanbul 2000, s.319-332.

AKYOL, İbrahim Hakkı, *Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji*, Arif Matbaası, İstanbul 1940.

ALİ CEVAD, *Memalik-i Osmaniye*, I, Kasbar Matbaası, İstanbul 1313.

BARKAN, Ö. Lütfi, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S.2, Ankara 1942, s.279-304.

—————*Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş*, I, Sevinç Yayınları, Ankara 1988.

BEHAR, Cem, “Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi”, *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, I, DİE Matbaası, Ankara 2000, s.61-73.

BELİN, M, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Tarihi*, Gündoğdu Yayınları, Ankara 1999.

BOZKURT, Nebi, “Nüfus”, *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s.293-294.

McCARTHY, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, (çev: Bilge Umar), İnkılap Yayınları, İstanbul 1998.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/5, Ankara 1947, s. 483-511.

- DARKOT, Besim, “Külek”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB, VI, İstanbul 1977, s. 1075-1078.
- DEMİRCİOĞLU, Sezgin- Süleyman Bilgin-Mustafa Çakıcı-Ali Mesut Birinci, *Trabzon Nüfus Kütüğü*, Düzey Matbaacılık, İstanbul 2009.
- DEMİREL, Ömer, Adnan Gürbüz, Muhittin Tuş, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, I, Bayrak Matbaacılık, Ankara 1992, s. 97-161.
- DURŞUN, Selçuk, *Population Policies of The Ottoman State In The Tanzimat Era: 1840-1870*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2001.
- ELİBOL, Numan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, XIII/2, Isparta 2007, s.135-160.
- ERCAN, Yavuz, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Azınlık Sorunu*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.
- ERKAL, Mehmet, “Cizye” *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 42-45.
- EROĞLU, Onur, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII, Özel Sayı, Yıl 2010, (Basım Yılı İzmir 2012), s. 57-89.
- HONİGMAN, Ernest, *Bizans Devleti’nin Doğu Sınırı*, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul 1970.
- İNALCIK, Halil, *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanit*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- _____, “Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu”, *Tarihi İstatistikler Dizisi*, I, DİE Matbaası, Ankara 2003, s.6-8.
- _____, *Osmanlı Uygarlığı*, TKB Yayınları, Ankara 2004.
- _____, *Devlet-i ‘Aliyye*, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul 2009.
- KARAL, E. Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İlk Nüfus Sayımı 1831*, DİE Matbaası, Ankara 1997.
- KARPAT, Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- KILIÇ, Ümit, “XIX. yüzyılın İlk Yarısında Pasinler Köylerinin Demografik ve İskân Yapısı”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.42, Erzurum 2010, s.241-257.
- KOÇ, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, *Osmanlı*, IV, (edt. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535-550.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981.
- _____, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş ve Gelişmesinde İtici Güçler”, *Osmanlı*, I, (edt. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.153-160.
- LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev: Metin Kıratlı), TTK Yayınları, Ankara 1984.

- OFLAZ, Mustafa, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- ÖZ, Mehmet, “Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler”, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, I, DİE Matbaası, Ankara 2000, s.15-33.
- ÖZKARCI, Mehmet , “Niğde”, *DİA*, XXXIII, 2007, s. 95-98.
- ÖZTÜRK, Gülin, “19. ve 20. Yüzyıllarda Niğde Sancağı'nın İdari Taksimatı”, *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*, (edt. Musa Şaşmaz), Kitabevi, İstanbul 2008, s. 69-81.
- ÖZTÜRK, İbrahim, *Niğde Sancağı (İdari ve Demografik Yapı 1868-1923)*, Kömen Yayınları, Konya, 2008.
- UÇAR, Şahin, *Anadolu'da İslam Bizans Mücadelesi*, İstanbul 1990.
- UZLUK, Feridun Nafiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1999.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, MEB, Ankara 1983.
- RAMSAY, W. M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961.
- SARAÇ, Hüseyin, *Ekonomik ve Sosyal Boyutuyla İslâm'da Nüfus Politikası*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- SELÇUK, Hava, “Niğde'de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6Nisan 1831)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6, Issue 2, pp. 1263-1294, Kayseri 2013.
- ŞAŞMAZ, Musa, “Analysis of the Population Table of the Census of Salonica of 1903-4”, *OTAM*, 5 (1994), s. 349-377.
- , “The Ottoman Censuses and the Registration Systems in the Late 19th. and Early 20th. Centuries”, *OTAM* 6 (1995), s. 289-305
- , “Distortion of Population Data for National Causes by the Greeks, Bulgarians and Armenians in the Late 19th. and Early 20th. Centuries”, *Journal of Ottoman Studies*, XVII, 1997, s. 137-147.
- TOPAL, Nevzat, “Tyana ve Çevresine Yapılan Arap Akınları”, *Niğde Tarihi Üzerine*, (edt. Musa Şaşmaz), Kitabevi, İstanbul 2005, s.17-23.
- , “509/1115Tarihli Sultan İbrahim Vakfı, Şeyh Torasan Zaviyesi ve Türbesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, XXX (2011-Güz), s. 339-360.
- TOROĞLU, Emin, *Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması*” (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara 2006.
- TÜTENK, Ahmet Akif, “Niğde'nin Tarihi Durumu”, *Niğde İl Yıllığı 1967*, Ankara 1967.

IV-DİJİTAL KAYNAKLAR

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=139
(14.04.2014)

http://www.mta.gov.tr/v2.0/turkiye_maden/maden_potansiyel_2010/Nigde_Madenler.pdf
(16 Nisan 2014)

<http://www.haritasiyasi.com/harita/NIGDE.jpg> (04.14.2014)

http://www.camardi.gov.tr/default_b0.aspx?content=186 (16 Nisan 2014)

V-KAYNAK KİŞİ

Mutafa Özbek, Kızılören Köyü, 1968 doğumlu (15 Mayıs 2014)